MONS AUREUS

часопис за књижевност, уметност и друштвена питања

БРОЈ
39
2013

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА СМЕДЕРЕВО

MONS AUREUS

Часопис за књижевност, уметност и друштвена питања

Година XI • 2013 • број 39

Издавач
НАРОДНА БИБЛИОТЕКА СМЕДЕРЕВО

За издавача
Драган Мрдаковић

Редакција
Академик Ристо Василевски, мр Татјана Лазаревић Милошевић,
Драган Мрдаковић, мр Драгољуб Перић, др Добривоје Станојевић

Главни и одіоворни уредник
Драган Мрдаковић

Лектура и коректура
Мр Татјана Лазаревић Милошевић

Графички уредник
Горан Филиповић

Адреса
Народна библиотека Смедерево
Карађорђева 5 • 11300 Смедерево • тел/факс: +381 26 222 270
e–mail: smedbib@eunet.rs • knjigohraniteljica@open.telekom.rs
www.biblioteka-smederevo.org.rs

Штампа
Штампарија NEWPRESS, Смедерево

Тираж: 300 примерака

Часопис излази четири пута годишње. Годишња претплата: 2000 динара, за иностранство 80 евра. Цена једног примерка 500 динара. Претплату слати на рачун Народне библиотеке Смедерево 840–11668–44. *Mons Aureus* је уписан у регистар јавних гласила Министарства културе и медија Републике Србије под бројем 3525. Часопис се финансира средствима из буџета Града Смедерева.

ISSN 1451–3846

Садржај

ОРФЕЈЕВИМ ТРАГОМ . . . . . *страна* 7

Живорад Недељковић
СЛИКА СА ЗЛАТИБОРА 9
МУК 10
ПОЧЕТАК НОВЕМБРА 11
УГАО 12
ТАЧКАСТИ НАНОСИ 13

Енес Халиловић
ВРАТА 14
МОЈ ЛИК 15
ПЛОВИДБА СА ДВОРСКИМ ПЕСНИКОМ 16
ОН, ПЕСНИК 18
КЛАУНОФОБИЈА 19

Бошко Томашевић
НАЈНОВИЈИ ПЛОДОВИ ПОХОДА 20
„НЕ БУДИ КАО ТОЛИКИ ДРУГИ ПИСЦИ" 20
ВЕРУЈЕМ ДА СУ НЕКИ ПЕСНИЦИ УЖАСНО ЛОШИ
И ДА БИ ЊИМА ТРЕБАЛО ОБРИСАТИ БЕТОН 23
МНОГИ СЕ ПИСЦИ ТРУДЕ... 25

Петар Жарков
ДУБИНА ДУШЕ 27
КОШУЉИЦА НЕБА 28

СКРИПТОРИЈУМ . . . . . *страна* 29

Божидар Младеновић
РОЂАКА ВЕТРОВЕ ДЕЦЕ 31

Драгослав Симић
ПАРИЗ 40

Мирјана Н. Радованов Матарић
МАЛИ АРГОНАУТ ЏЕЈСОН РАШ 44

АРИСТОТЕЛОВ ДУРБИН . . . . . *страна* 51

Милосав Буца Мирковић
МАНДЕЉШТАМ: *ТО ЂАВОЉЕ ИМЕ НЕКО* 53

Миомирка Нешић
ВЕЛИКИ РАТ АЛЕКСАНДРА ГАТАЛИЦЕ 60

Адријана Крајновић
СУБВЕРЗИЈА ПРИПОВЕДАЊА И ИНТЕЛЕКТУАЛНОСТ 68

Љубиша Ђидић
СВЕТИОНИК ОД ЖИЛА КУЦАВИЦА 72

Биљана Миловановић Живак
ВИСОКОРИЗИЧНЕ ТЕМЕ РОМАНА
ПРЕКО РАЈА ДО ПАКЛА БРАНИСЛАВА ДОЦИНА 75

Миодраг Д. Игњатовић
ОБИЧНО НЕОБИЧНИ ЉУДИ 79

Мирјана Мариншек Николић
О МИСТЕРИЈИ ЉУБАВИ 83

Гордана Влаховић
САГЛЕДНА СТАЗА, И СТАЗОМ ТРАГ 86

Мирослав Радовановић
ДУХОВНА ЖАРИШТА У СВЕТУ НЕЈАСНОСТИ 90

Радомир Милошевић
МЕСТО И УЛОГА ЕПИСКОПА У ЦРКВИ 95

Братислав Мајдић
ЛАВИРИНТ – ДУБИНА ПРОМИШЉАЊА
И ВЕШТИНА КАЗИВАЊА 97

ФОКУС . . . . . *страна* 99

Бојан Теофиловић
СХВАТАЊЕ ПОЛИТИКЕ 101

Игор Живковски
ОМБУДСМАН, РАД УПРАВЕ И ЗАШТИТА ЉУДСКИХ ПРАВА 106

БЕСЕДЕ . . . . . *страна* 117

Радомир Андрић
СВЕТИОНИК НА ВИДИКУ ЦЕЛОМ СРПСКОМ РОДУ 119

Милета Аћимовић Ивков
РОМАН ЕПОХЕ 122

БАШТИНА . . . . . *страна* 125

Снежана Цветковић
ДИНАСТИЈА ОБРЕНОВИЋ
ИЗ ПЕРА МИЛАНА ЈОВАНОВИЋА СТОЈИМИРОВИЋА 127

ДОБРО . . . . . *страна* 133

Градимир Стојковић
ОСМИ МАРТ 135

Весна Алексић
ПРОЛЕЋНА ПЕСМА 137

Мира Алечковић
БИЋЕ ЛЕПША ПЛАВА ПЕСМА 137

Зорица Бајин Ђукановић
ПАХУЉИЦЕ И ДЕВОЈЧИЦЕ 138

Гордана Брајовић
ПЕСМА МОЈЕ ГРЛИЦЕ 139

Мирјана Булатовић
ГАЗЕЛА 139

Стојанка Грозданов Давидовић
СТАВИМ ПИТУ НА ПОЛИЦУ 140

Виолета Јовић
ОН МЕ НЕ ВОЛИ 140

Милена Јововић
РЕКА У ХАЉИНИ ОД ЗВЕЗДА 141

Славка Петковић Грујичић
БАБИНЕ ЧАРАПЕ 141

Добрила Станимировић
ЈОШ ЈЕДАН ЧОВЕК 142

Гордана Тимотијевић
КАКО СЕ ГЛЕДА НЕБО 142

ЕКСЛИБРИС . . . . . *страна* 143

Весна Петровић
БИБЛИОТЕКЕ ЗА ЧУВАЊЕ – БИБЛИОТЕКЕ ЗА КОРИШЋЕЊЕ 145

Ратко Марковић
КАПИТАЛНА ИЗДАЊА НАРОДНЕ БИБЛИОТЕКЕ СРБИЈЕ –
– *СРПСКА БИБЛИОГРАФИЈА: ПЕРИОДИКА 1768–2005* 151

Јордан Ристић
БИБЛИОГРАФСКА ХРЕСТОМАТИЈА
КАО СЛИКА СРПСКЕ КУЛТУРЕ И ТРАДИЦИЈЕ 154

MONS AURIUS

ОРФЕЈЕВИМ ТРАГОМ

Живорад Недељковић

СЛИКА СА ЗЛАТИБОРА

Час ме ови борови што окружују
Наше ушушкано боравиште,
Подсете на ратнике
Спремне да крену у одлучан бој,
Само чекају знак и освајаче
Да се помоле иза брда,
Час на балерине,
Изашле да се поклоне усхићењу
Након прозрачне игре
Уз лелујаву музику.

А час су они тај немоћан
И трпељив народ
Који стрепи над имањем;
Окружен ратницима дрхти над животом,
У нади да ће браниоци потиснути
Преко мора и разума пристигле злотворе,
У вери да ће остати
Као ледно камење везан за ово тло.

Очас борови постану публика:
Смирени, лепотом надиграни, гледаоци
Остају дуго у барокној сали
Престоничког театра.
Кане, опијени, да у игри, у заносу
Проведу остатак живота.

О остатку је увек реч,
Било да су борови бесконачна заштита
Око боравишта, било да су уз нас
Друга стабла, привиди, страже.
Увек о животу у коме се тело
Намах испуни нестварношћу;
Мирисима, бојама и светлошћу њеном.

У ствари: тело је бор
Коме неко из забаве, неко из очаја,

Додаје час ову, час ону слику.
Неку од оних које не пристају,
Јер би оно увек да буде тек то што јесте.

Творац неизреченог,
Или бар незаписаног,
Господар властитог усхићења.

МУК

Из дубоке ноћи, изненада
Изрони авион,
Његов звук што очас изазове
Срдите таласе; крену они
Ка обалама великом брзином,
Једнаком оној којом летелица
Присвоји други комад таме.
И опет овде врати мук.

И срце, тако, избије из мирног мора,
Заљуља га, таласи насрну, и обруше се.
Један по један страх се одбија
Од обала тела, оно се примири,
А дрхтури; мисли га премреже,
И саме нечији плен.

Напокон завлада мук.

Али срце, срце никуда не одлази,
Не заћути;
Оно се само повлачи у себе,
Привија; с радошћу преображава,
Да бих и понешто друго
Могао да осетим и разазнам
У том лету тик над таласом,
У лебдењу тик испод њега.

ПОЧЕТАК НОВЕМБРА

Преко ове нагле и милостиве светлости
Падају наше тежње, одлуке, обавезе,
Урасле у сваки корак отежао
Од двоумљења; од неодлучности,
Одавно већ срасле с говором
О одредишту.

Светлост нас пажљиво прими,
Положи у своју најмекшу маховину,
Обложи лишћем сачуваним за нас.
Ниједно своје уже не затеже,
Ништа не прозбори о тежини,
Као да је увек оволики терет
Из груди својих чупала.
Као да је на гробљу старудије одрастала,
До одбеглог бродовља спуштала се
Да у амфорама јача.

Видимо је овлаш заклоњену
Паперјастим и зрнастим зачинима
Како над нама опет извирује,
Бодри се и стреса од наше хладноће.
Гледамо је, очувану и ведру.
Као да није имала госте,
Да није се уморила од дивљења,
Од жалби враћених из тмурних земаља,
Из надлештава што на стране градове личе.

Мога својатања као да није јој доста,
Наставља пуним плућима да тражи
Други очај, јер зна да и од ње је већи.

УГАО

Тамо где седрени украси
Са оне давне зграде лагано сипе,
Ободрени шапатом заљубљених
И прахом неимара.

Спој две линије намештаја,
Два облика од којих један
Испоручује слике стварности,
И нестварне слике, упорно,
Тако да помислимо
Да су нам оне неопходне.

Тело, искошена ракета на прамцу,
У додиру са дубином и таласима
У којима би могло
Истински да оживи:
Од дужи гугуткине песме
Предвојене замахом
Врапчијег крила. Ено је
Испод гране кратка хипотенуза
Мачјег прикрадања и глади.

Неопазице, на прстима
Ходајући, подневни дремеж
Пришао је одсјају одбијеном
Са флаше скупог пића.
Њиме пресечен, сâм себе голица.

Смех детета пузи дуж смеха
Другог малишана,
Пузи и усправља се.
У два корака стиже их
Прутић у руци, да се шали,
Диригује, и стишава кљунове.

На врху свог штапића
Добра вила укршта
Пуцкетања и искре
Од којих свака опомиње
Да понеку од жеља

Пустим из кавеза
Чије су решетке ионако
Исклизнуле из лежишта и боду.
Понекад, бол је неиздржив,
Само што душа неће то одмах да ми каже,
Изнурена, шћућурена у углу.

ТАЧКАСТИ НАНОСИ

Јата врабаца налазе осунчана места,
Топле им наносе дарују.
Нествaран, прозрачни поентилизам,
Рекао би познавалац светлости и перја.
Изучавалац боја и њихове јаве
Дотурио би коју корисну опаску,
Важне чињенице у подтексту.

Нико се, баш нико, не приближава
Очуваним, ћеретавим јатима
Пристиглим на жице разасуте
Око градилишта, у крошње збијене
Уз реку; никог нема насупрот
Причљивих заједница и јасних
Прогласа у јутру првог мраза.
Небо се, док шумно дишемо,
Снебива и комеша под налетима паре,
И корака који је односе другде.
Ка светлим одајама надлештава,
Да тамо уобличи свод.
Или пак далеко од овог града
Који се перјем обнавља. Све даље,

У тачкасте наносе неверице.

Енес Халиловић

ВРАТА

Врата чија те брава чека
И врата пред која никад нећеш доћи
И врата пред која си увек долазио иако си слутио
презир и пљувачку (па ипак – опет си куцао)

И врата која отварају нешто
И врата која цвиле о растанцима

И врата која си одвалио и понео у свет
да би сваког часа могао да се вратиш

И врата са кључаоницом кроз коју си видео блуд

И камена врата Сезамова
И врата породилишта на која си изашао
пре него што си ушао
И врата ћелије која не познају кључеве
И гвоздена врата која се лепом речју отварају
И гвоздена врата која се лепом речју затварају
И врата заувек зазидана

Уз сва та врата и врата смрти
која куцају
на сва врата

МОЈ ЛИК

Мој лик никада није робовао води
И никада се приказао није.
Кунем се – на саслушању неће признати ко је и шта је,
Кладим се – неће пристати да буде фосил испод леда.

Претке своје тражио је на ђубришту историје,
Потомке засадио у пустињи да жедни зру девет година,
Између киша

Кад га изнад облака траже, он се у потопу скрива.
Кад га на леду слуте, он под тушем испарава.

Мој лик, водени, пралик је мога стиха,
Наличје мога слуха.

Једног ће дана напустити ме као змија кошуљицу
Или ћу ноге изгубити тражећи га

ПЛОВИДБА СА ДВОРСКИМ ПЕСНИКОМ

Он је тражио земљу (за себе),
Ја сам тражио море (у себи).

Он је ковао брод,
Ја сам скројио једра.

Њему пожелеше мирно море,
Мене испратише олујама.

Он беше капетан,
А ја слепи путник.

Он је тумачио мапе,
Ја сам читао звезде.

Он се јављао телеграфом,
Ја сам шаптао уз ветрове.

Њему је сидро за ланац везано,
Мени за пупчану врпцу.

Он је тражио Креонта,
Ја сам нашао Едипа.

Његова беше химна,
А моја молитва.

Он мерио даљину,
Ја слутио дубину.

Он освајао копна,
Ја ослобађао себе.

Он проклео таласе,
Ја певао о пени.

Кад је он окренуо кормило,
Ја сам заменио стране света

(сведоци су ми
Индија и Америка).

Он је однео заразне болести,
Ја сам донео биљке и зачине.

Он је пловио за круну,
А ја само за главу.

Он поједе обалу
Да глад завара,

Ја испих море
Жеђ да утолим.

ОН, ПЕСНИК

Као Рахелин син, бачен је у тамницу.
Кад га нађоше – узеше га за роба.

Нису га видели у туђем завештању,
Није оставио последњу вољу.

Скупо је продат његов портрет,
Аутопортрет нема цену.

Он је тумачио наше снове
И читао наше грехе.

На трговима нико не чита његове песме
Него пресуде донете у одсуству.

Данас полиси ратују – ко живот да му узме.
Кад сконча, ратоваће полиси – који да га покопа у себи.

Низ дрво стар силази,
Уз кичму млад се пење.

Седам мршавих крава
Једе га седам древних година

А једно зрно пшенице
Из чела му израста.

Одвојте сад жито од кукоља,
Хајде, умесите хлеб.

КЛАУНОФОБИЈА

Како међу вама уметници живе?
Постоји загробни живот.

Шта раде сликари?
Крв по платну прогоне.

А музичари?
Кожу на бубњеве растегли.

А филозофи?
Продају јаја на пијаци.

А редитељи?
Режирају свадбе и сахране.

Како је глумцима?
Узеше завесу за покров.

Где су инспицијенти?
Постали су гласноговорници.

Шта раде дечји песници?
Пљачкају мајчинска осећања.

А дворски песници?
Причају вицеве испод трпезе.

А кловнови?
Промукли.
А песници?
Ћуте. Замукли. И опет им се мора веровати.

Бошко Томашевић

НАЈНОВИЈИ ПЛОДОВИ ПОХОДА

„НЕ БУДИ КАО ТОЛИКИ ДРУГИ ПИСЦИ"

Не причај о себи
не разглабај о ономе што си написао
не разглашуј своје планове
човек без родитеља
без бога
без самопоуздања
климаве биографије
с делом изграђеним на
читању туђих дела
с плановима за писање
који вишеструко понављају
оно већ написано
непотребан је себи
другом
библиотеци познатих сижеа
и истих порука.

Не буди као толики други писци.

Избегавај себе колико можеш
заборави пут циљ намере
пошто пишеш ни за кога
не настављај свој oeuvre
у правцу онога што си већ
написао.
Буди далеко од себе претходног
одвраћај се од удобности
колико можеш
идући странпутицом жеље
да пишеш по сваку цену
писаћеш боље
налазићеш срећније почетке
сигурније углове за
завере против језика
које кујеш.

Лепота је тако тешка
не тражи је.

Када пођеш не крећи да би
превазишао Паунда
Дона
Витмена
песнике мислû и искуства
избегавај их
буди далеко од њихових својина
чувај језик таме
шифре свога гнева.

Пиши да не буде написано
оно што си мислио и осетио
оно оно што ниси
претвори се у свој сан
настој да живиш
оно што ниси написао.
Лепота је тако тешка.

Не буди као толики други писци
књига
неуловљених
харпуном сумње
немарних према таштини
и непроживљеним заблудама душе.
Одбаци усхите здравих
поета.
Такви не пишу
„Сезоне у паклу"
„Путовања на крај ноћи".
Не угледај се на њих
и сâм
„сруши таштину своју".

Само тако ћеш бити
ближи чину који
пева и сања
њему су потребне
хиљаде противречности
безброј самотних места

које пре тебе нико није нашао
буди ти то место
које ће певати из тебе
за тебе
„место које нико није нашао”
је поезија
која те налази
када ничему другом
не успева да нађе
бољи
пут до тебе.

Innsbruck, 28. фебруара 2009.

ВЕРУЈЕМ ДА СУ НЕКИ ПЕСНИЦИ УЖАСНО ЛОШИ И ДА БИ ЊИМА ТРЕБАЛО ОБРИСАТИ БЕТОН

Верујем да су неки песници ужасно
лоши и да би њима требало обрисати бетон
али њих је већина и сасвим се
добро сналазе у улози коју су себи
одабрали за животни позив успут
оснивајући своја удружења листове
награде хвале аплаузе поверенике.
Видите их како су сами себи довољни
на озбиљне критике више и не обраћају пажњу
сами себе рецензирају
рекетирају
крдо је ту да доведе ново крдо
погледаш им у лице
видиш да би били добри за мастиљарске послове
били би добри носачи портири
плаћене луде у циркусу
али они хоће по сваку цену
да буду оно
за шта поезији нису потребни они
нарочито не они
јер праву поезију порађа сама поезија
случајност која није намеравала
да је произведе
нити да је прогласи поезијом.
Прави творац поезије је Нико
у најмању руку
оштрица бријача некога
ко је пожелео да буде ништа
прах у крилу елемената
душа која шета од никуда ка никуд
један сат који не зна колико је сати
један грумен који је биће
који лежи у шуми
или на стрњишту далеко од људи
што даље од људи.
Поезија не трпи људско лице
размазане очи што пливају у сурутки злости
док пишу у ноћи када гране
по своду не сишу

једну речцу
један шапат
„о, Ленор”
нити им одјек врати
што им уста прозборише
само то и ништа више
тад
кад бисер је изван шкољке
изван ноћи коју тупим пером пишу
извући их из бирта треба
пред њиме
с њима
с хаљама што голотињу им тела скрише
обрисати бетон
ваља
док полицијска кола
око бара
курве гања
и нема ништа с поезијом
колико и ова светлост ноћна
нити ветар с Парнаса сами
што остатке им
к тами гробља
брише.

Innsbruck, 4. октобра 2008.

МНОГИ СЕ ПИСЦИ ТРУДЕ...

Многи се писци труде да буду
сломљени празном славом
да их дотуку награде
пузе да се довуку до врата националне Академије
да би иза истих
притиснути тамошњом свечаном тишином
коначно умукли.
Велика књижевност налази се
изван институција
велики писци бораве
расути у пустињама
тајанствени Бланшои
ћуте у мишјој рупи
апартни Сиорани скупљају се
на гробљима
велика књижевност пише се
за институцију књижевности
за обичног човека
смиреног и склоњеног
изван таштине данâ
и гламура постојања.
Писање захтева ћутање
и читање.
Још и више
писање захтева Никог
скелет
чије су смрзнуте очи
упрте у ствари
које су способне
да одговоре на
на бесконачно давање
ћутањем.
Стога ћутимо
постанимо као ствари.
Као њени девичански
увојци.
Много штошта није добро
у Академији
много штошта налази се на мети
барутног пуњења сумњиво великог Нобела

бројне славе су плева
која ће ми добро доћи
да обложим своја врата плутом
као Пруст своја
да бих у тишини
разумео говор ствари
продирући тако
до дна заблуде
док се зидови славних
урушавају као зидови кула близнакиња
и нема закона
безумљу таштине
коју чине.

Innsbruck, 9. сеј̄тембра 2008.

Петар Жарков

ДУБИНА ДУШЕ

Рано пре свануће
Бацих поглед
Из маште
У слику стварности

У сабласној игри
Попут сечива
Ноћ љушти
Изрезбарене облаке

Излазе
Ликови и лица
Ведра и хладна
А пода мном
Тишина

И налик на буђење
Длановима обликујем
Изгубљене сенке

КОШУЉИЦА НЕБА

Наизглед
Сасвим близу
Иза врата
Из погледа
Прикраде се
Слика ништавила

Исечци тренутка
Ироније и цинизма
Обликују мит живљења
У ништа и нигде

Изнад чела
Удахнем тишину
Попут апстрактне музике
У тами

И окренут води
У празно и непомично
Дуж хоризонта
Оцртава се кошуљица
Оквира дана
У крпу
Пепељастог неба

СКРИПТОРИЈУМ

Божидар Младеновић

РОЂАКА ВЕТРОВЕ ДЕЦЕ

Ах, старамајка, Настасија... Чудесно лице живе, ћутљиве светице...

Изјутра, рано, излазила је из куће, тренутак-два стајала би пред улазним вратима, а затим се, погурена и загледана у своја недра, полако спуштала на клупицу, лево од кућног прага... У ствари, пребројавала је потомке; некоме би се загонетно насмешила, други би налетео на њен строги поглед, трећег би испратио неразговетан шапат, четвртог старачко гунђање. Нико од потомака није умео да каже зашто се старамајка смеши, због чега неког одмерава строгим погледом, а нечије кораке броји шапатом или гунђањем... Знало се да једино деци поклања молитве, а одрасли су сматрали да их она, тим неразговетним шапатом и нејасним гунђањем, штити од неке њене исписнице, непријатне и урокљиве.

Храну је примала као дар – људски и Божји. Мало би се нећкала, али не пред оним ко јој нуди, него пред неким, само њој видљивим, сведоком који зна свачије заслуге, па гледа и оцењује да ли се понуђено даје с благословом и узима са захвалношћу.

„Угађате ми као госту", казала би са стидљивом радозналошћу и понуђено прихватала с радошћу особе која зна да то заслужује, а исказивање захвалности је само лепа рођачка навика.

Одрасли потомци веровали су, и често говорили, да је она, после Бога, најопрезнији и најпостојанији чувар њихове фамилије. Са своје ванвремене дворишне клупице стражарила је над њиховим животима; у своје мршаво, погрбљено тело упијала је њихове невеселе снове, погледом је соколила њихове праведне жеље. Била је живи праг, како би рекла нека нежна душа, који не допушта да грех старијих пређе на млађе...

Тако би, понекад, осврнувши се око себе, упозорила најближе: „Грех неће у млада срца! Нема греха у младом пламену..."

Њен најстарији потомак, шездесетогодишњи Илија, кога је судбина украсила веселим лицем и од кога је бежала мрзовоља, знао је и поштовао многе њене успомене; могао је да их, стишаним и памтљивим речима, издвоји из свог давног, дечачког сећања. Онај који уме да слуша, или да разликује усклике од уздаха, могао је, из Илијиног казивања, да запамти и, касније, другима да исприча занимљиву догодовштину из живота старамајке Настасије.

Михаило, старамајкин човек, кога је она звала, не именом, него „онај мој Божји суђеник", није се никоме клањао, а поготову не онима који умишљају да им је судбина подарила власт. Многи

су причали да су чули да је често говорио да власт није од Бога, ни од људи; дрске и охоле душе узурпирале су људску доброту. Мало је оних који желе да усреће оне којима владају, а више оних који би све да окрену на своју корист... Није му било опроштено: на тајном месту договорено је да му се „скрати језик", да упамти „ко сме да пије, а ко треба да плаћа".

Једног преподнева, двојица дошли Михаиловој кући да домаћину саопште „поздрав" који му шаље најближа власт, а он, веселник, по своме, као да је ослушкивао шта му наврдеда и далеки курђел саветују – церовом летвом премерио ширину леђа и једном и другом, накривио капу, и није сачекао нове посетиоце.

„Твој поглед осветљаваће ми пут", обратио се усплахиреној Настасији. „Не бој се, уз тебе сам, за друге очи невидљив", додао је, одлазећи.

Нови посетиоци, а потоњи трагачи, нису умели да одгонетну оно што је Настасија знала: Михаило није ишао видљивим стазама и путељцима, није остављао трагове бегунца... Петог дана, пошла је за њим и Настасија, праћена благословом његове мајке Наталије.

„Нека те штите они који лете над твојом и његовом главом", шапутала је старица. „Нека те штити она која зна наше женске тајне!"

Настасија је касније обелоданила да није знала којим путем, којим правцем, према којој планини треба да иде; није могла ни да замисли место где се налази Михаило. Знала је, једино, да треба да пође за њим, а путеви сами ће се отварати – заштитница наде неће дозволити да њена ћерка безнадежно лута...

Није лутала. Правац су јој показивали они који су летели око ње, око њених врелих образа. Летели око ње и певушили, развесељени њеним ходом усамљене кошуте. Није се сећала да ли су јој нешто шапутали и каквим пошалицама је засмејавали, али кад се појавила пред Михаилом, њему је било јасно да осмејак на њеном лицу није само њему упућен. Још неко се грејао на узбудљивој ватри њених усана.

„Како си знала где да ме тражиш?", упитао је, загледан у њене зарумењене образе.

„Нисам знала", одговорила је осврћући се. „Нисам ја знала, али знали су моји верни пратиоци, рођаци, искусни водичи, ветрова деца..."

Михаило се на то насмејао смехом саучесника у тајној лудорији, који је Настасију преплавио дрхтавицом. Она је, међутим, била уверена да је дарована Божјим даром: рођаштвом малих, невидљивих летача...

„Ха, ниси ми раније причала о томе. О тим твојим свевидећим рођацима, ветровим дечацима. Нисам знао за то рођаштво, знатижељан сам, волео бих да их упознам", рекао је Михаило.

„Ако ти моје речи не звуче као бесмислица, можда једног дана... Моје крилате рођаке, тако, сличне пчелицама", одговорила је Настасија.

Другима би то звучало као шала, а Михаило је то примио као Божју посланицу – без чуђења и с радошћу поверљивог пријатеља. Није захтевао да Настасија то детаљније објашњава, да описује могућу кућу, или некакав скривени дворац, одакле долећу ветрови дечаци, млади и враголасти летачи...

Он, њен „Божји суђеник", ноћу, љубећи је, смишљао је чудесне шале о ветровим дечацима, а потом их шапутао уз њено бело, мало ознојено грло. Шале су биле намењене само њима двома. Настасија их се, каснијих година, с осмејком сећала, али потомцима их није приповедала.

„Како да их приповедам кад нису мени испричане?! Нису испричане да их ја чујем и запамтим, него да их чује и запамти моје грло", мислила је.

А кад је Михаило, једног намћорастог априла, полазио у некакву војну, његова унезверена мајка, Наталија, није могла да склопи очи; није знала кад свиће, а кад пада вече...

„Настасија ће знати где сам, она има своје гласнике", храбрио је Михаило од страха обневиделу мајку. „Ја ћу, пак, веровати да нисам ни отишао из кућног дворишта."

Настасија се смешила, јер је знала да је Михаило прихватио њену безазлену игру. Допадало му се да свој и њен живот заогрће тајном; знао је да ће га, у долазећим месецима, чувати Настасијини срећни пратиоци.

Старамајкин најстарији потомак, Илија, сведочио је гостима на кућној, крсној слави, једног снеговитог јануара, о једном невероватном догађају, чији је исход старамајка, Настасија, увек осмехом награђивала. И она је, с гостима, ничим не показујући да је учествовала у томе, пажљиво слушала Илијино приповедање, као да је реч о случајном подвигу неког блиског рођака. Илија је умео, и знао, изгледом срамежљивог човека и језиком одушевљеног детета, да освежи то незаборавно предвечерје из свог детињства кад је у њихово двориште ушла млада, унезверена жена. Ништа није питала, није молила за помоћ. Застала је на средини дворишта и, са замало полуонесвешћеном девојчицом у наручју, милостиво гледала ка кућним вратима, с изгледом особе која као да није сатима путовала, него се управо спустила са облака.

Слушаоцима је то помало личило на загонетно увесељавање, али већина је знала, и веровала, да Илија не прича о ономе што је њему причано, него о ономе чему је сведок био, а зна се да је сећање детета обојено постојанијом бојом од боје успомене средовечног човека. Слушали су Илијине речи и чинило им се да и сами чују дисање непознате жене, која нити моли, нити се о нечему распитује. Видели су је као уморну рођаку која се пита да ли ће дарови које је донела обрадовати укућане којима долази у ненајављену посету.

Илија није споменуо да је намерници прва похитала ситна Наталија, вођена самаријанским гласом, помисливши, на тренутак, да јој је у посету дошла сопствена сестра близнакиња, коју је, са сличном ужурбаношћу, дочекивала пре четрдесет година. Придошлица се, пак, пред Наталијом клањала, као да стоји пред иконом Божје мајчице... Тако је, клањајући се, с девојчицом у наручју, ушла у кућу.

Славски гости наздрављали су причи коју ће после другима приповедати; замишљали су крхко тело девојчице, слично светиљци, над којим се нагињу лица суђаја, лица апостолских сестара, с надом да ће му, својим дахом, одувати маглуштину са стаза будућег живота... Чинило им се да јасно виде Наталију како прилази Настасији и моли је да ослушне дететова прса, с надом да ће, можда, њено, Настасијино, будно срце открити какве ватре букте у телу наизглед заспале девојчице.

Настасија није била сигурна да има ту моћ, али није хтела да омаловажи Наталијину жељу, ни наду унезверене гошће. Зарумењен образ наслонила је на дететова прса, као да ослушкује откуцаје неког нарочитог часовника, с погледом за који би сваки пажљив посматрач посведочио да гледа у невидљиве пределе живота.

Шта је чула и видела анђеоска веселница, Настасија?

Кад се усправила, речима није умела да објасни, али Наталији је био довољан осмех њених лепих усана. Умела је стара душа да протумачи и неизговорену мисао.

„Ти, снахо, као да си у рукама држала оно неподериво платно, оно с траговима даха Божјег детета", казала је, наслонивши чело на Настасијино раме. Уместо одговора, Настасија је поново принела лице грудима детета и на њих спустила присан, рођачки пољубац. Тог часа шкрипнула су кућна врата, али не као да их отвара колебљива рука, већ посетилац који зна да га укућани данима и месецима чекају. У тренутку кад је усне одвајала од дечјег телашцета, Настасија је на улазу угледала омршавелог Михаила и уз њега лице његовог пратиоца и побратима...

Илијино сећање мало се заљуљало, слично ослабелом пламену. То је, међутим, трајало тренутак-два, колико да се удахне и издахне, и Илија је наставио:

„Да ли то прислушкујеш оне који знају како и на ком путу лепрша моја одећа?", упитао је Михаило, весео што присуствује том радосном чину.

Свима се учинило да већ свиће. Иза прозорских стакала провејавала је светла плева, а до малопре брижна путница, загрливши Михаиловог ноћног побратима, кликнула је:

„Сањала сам да ћу те срести! Сањала сам да ћемо се овде, у овој кући, наћи!"

„Сан је крхка гранчица према дрвету Божјег провиђења", рекао је Михаило прилазећи Настасији. „Нашао ми се при руци у једној големој невољи и ти му враћаш мој дуг. Верујем да ти, можда и не знајући, просветљаваш свакоме кога додирнеш мислима..."

То, Михаилово, веровање наследили су његови и Настасијини потомци. Наследили су врлину да се пред Настасијом клањају, да њене речи прихватају као да их изговара најмудрији чувар њихове куће. Због тога није почињан ниједан већи посао, није се полазило на дуже путовање, док се, претходно, не добије њен благослов. Она је то прихватала као ритуал потпаљивања кућне ватре и молила се Богу да не погреши...

У свакој породици, поготову оној многочланој, међутим, роди се и живи понеко ко, с времена на време, помисли да је најмудрије – и за њега и за друге око њега – оно што се заметне у његовој глави, што му неке усне наговесте на јави или пришапну у сну... Такав се нашао и међу потомцима старамајке Настасије. Њен некадашњи миљеник, Богдан, Илијин најмлађи син, одлучио да гради нову кућу, дом какав се не виђа у ближој, а ни даљој околини; да подигне здање које му се указало у сну који је немогуће испричати... Никоме није рекао где намерава да гради – ни родитељима, ни браћи, ни сестрама. Немуштим језиком, договарао се, једино, с неким својим поверљивим, дугогодишњим пријатељем, који га је саветовао, како је касније испричао, да кућу прави за светлост:

„Где има и дневне и ноћне светлости, људска душа радује се и цвета. Нарочито млада људска душа! Такав дом треба теби и онима који ће с тобом у њему живети."

Седам дана и седам ноћи, вођен намером којој није могао да одоли, узбуђени и нестрпљиви Богдан, не потраживши претходно савет у фамилији, ишао је од насеља до насеља, распитивао се за веште мајсторе, мајсторе – чаробњаке. Тражио је највештије руке и најсигурније очи, храбрећи своју намеру:

„Онај ко светлост оком мери, на длану држи и зиму и лето...”

Могуће је да је срећа, тих дана, ишла уз Богданово раме, па је, како је веровао, нашао оне који би и чудесни чардак у сну сазидали... Није оклевао, а није шкртарио ни с обећаном новчаном наградом: осмог дана, вратио се, готово унезверен од узбуђења, унајмио највредније надничаре и, за два-три дана, најлепша грађа беласала се на месту које је његово младалачко, али и неискусно око изабрало као најподесније за грађевину о којој ће се деценијама причати...

Два сата, узбуђено и узнесено, објашњавао је мајсторима шта жели да му сагради, да се диви свако ко види.

„Три прозора за сунце, два за месечину!”, гордо је узвикивао, тражећи сагласност у њиховим погледима. „Димњак да буде као левак, за огњиште...”

У часу кад су мајстори кренули с послом, старамајка, Настасија, дремала је на својој клупици и повремено затезала крајеве избледеле блузе, старе скоро колико и њене обрве. Све живо, младо и старо, све што је задојено соковима те дуге породичне лозе, похитало је ка месту градње још једног дома њихове фамилије. Деца су виркала иза оближњих ограда, а старији жмиркали и полугласно саветовали Богдану да, пре но што мајстори поставе онај „живи”, угаони камен, потражи од старамајке благослов, који поседује снагу молитве, јер је то драгоценије од знања и вештине мајстора. Не треба он, Богдан, самовољно, да мења нешто што се у фамилији поштује деценијама... Његов отац, Илија, мало је и припретио: „Не верујем да ће ти се посрећити без њеног благослова. Не трчи путем за који не знаш куда води, не гради залуд!”

Богдан се, међутим, „грејао на свом младом жару”, препуштајући се необјашњивој знатижељи да што пре погледом обухвати здање кроз чија ће три отвора улазити сунце, а кроз два месечина.

„Благословиће старамајка, благословиће!”, узвикивао је, али онима који су га опомињали чинило се да он то изговара, не зато што је уверен да му је за тај подухват заиста потребан старамајкин благослов, него да би њих, своје родитеље, браћу и сумњичаве рођаке, умирио.

„Кад градња крене, неће изостати старамајкин благослов”, понављао је и мајсторима упућивао немуште, али видљиве, наредбе да се „баце на ударање темеља”.

Старамајци, Настасији, нико о томе није ништа рекао, али она као да је била најприсутнији сведок, као да је све то видела пре више година, можда и пре више деценија. Уздисала је, мљаскала уснама, као да жваће недозрело воће и, с времена на време, неко-

ме, који прелеће крошње оближњег дрвећа, махнула би једном, а затим другом руком.

„Богдан се узалуд замајава...", мрмљала је и чкиљила на лево око.

„Гради кућу", пришапнуо би јој глас, танушан као сећање. „Допало му се место, заиграло му око... Допало му се, јер сунце изјутра најпре то место обасја, а ноћу га посребрује месечина..."

„Знам шта гради, али да зна што ја знам и да види што ја видим, не би ту ни најмању греду ставио", шапутала је, али то није стизало до онога ко је требало то да чује, није отишло даље од њених смежураних усана.

Подизала се, покушавала да се усправи, и са свог овоземаљског престола гледала као са облака, а њено упозорење као да је одјекивало у пределима с друге стране живота. А од места градње, непрекидно, допирала је весела граја; тамо се пило вино, причале се пошалице, наздрављало се и упућивале се похвале вештим мајсторима...

Деветнаест дана је старамајка Настасија, свакоме ко би јој пришао, шапутала да јој дозову Богдана. Хоће да му каже нешто што у њиховој фамилији само она зна и само она види... Њено око, иако најстарије, види што не може ни најмлађе...

Да ли је позив стизао до Богдана у прави час, да ли се он на њега само смешио и шаљиво одмахивао главом не зна се, тек пришао је двадесетог дана, мало задихан због хитње.

„Да ли сам закаснио, старамајко?", упитао је, спуштајући шаку на њено мршаво раме.

„Закаснио си деветнаест дана", рекла је, настојећи да смири обрве. „Да си сачекао до сутра, не би ни требало да ти говорим..."

„Шта да ми говориш, старамајко?", нагнуо је млађани Богдан своје лепо лице ка старичином сасушеном образу.

„Да мајстори не граде онде где граде", проговорила је гласом који саветује, али и опомиње истовремено. „Требало је – тако је одредио Онај чијим очима сви гледамо – да градиш педесет корака лево или исто толико десно од места где сад градиш. Имао би и тамо и сунца и месечине, а и светлости коју људско око не види. Здање би чували они које садашњом градњом љутиш, а кад се они срде, није добро да им се нађеш у близини. Да си питао, да си шапнуо, старамајка би ти казала. Овако, љутиће се, срдиће се..."

„Ко ће се то љутити, ко ће се срдити?", упитао је весели потомак и те речи пропратио лепим осмехом.

„Ветрова деца!", одговорила је старамајка с уздахом. „Љутиће се, срдиће се..."

„Ах, ветрова деца!", узвикнуо је Богдан, као што се узвикује кад се од детета чује смешна узречица. „Не брини, старамајко, за ветрову децу", додао је весело, одмахујући главом.

Да је пажљивије ослушнуо, да није, одлазећи, нестрпљиво одмахивао главом и рукама, разумео би шта самотна душа шапуће: „Другима се то не указује, али ја видим... Прве ноћи младог месеца ту се, одвајкада, играју ветрова деца. Поиграју се сат-два и оду одакле су дошла... А то је ноћас... Ја то знам, ја сам њихова даља рођака..."

Ужурбани потомак није имао уши за тајанствена шапутања старамајке Настасије. Одскакутао је ка градилишту, затичући мајсторе како постављају „ластавицу", најјачу и најлепшу храстову греду... Потом су „дизали рогове", кличући и храбрећи помоћнике. На месечини, то би изгледало као да нека неуморна бића послују око некаквог висећег чардака.

Увече, приређено је славље. За ненадмашне мајсторе – чаробњаке и њихове помоћнике. Сви су служени најбољим јелима и пићима, а Богдан је, звонким гласом, из младог и здравог грла, хвалио њихово умеће и њихову истрајност – ничије руке нису брже од њихових, ничије спретније...

„Три прозора за сунце, два за месечину!", подизао је руке увис. „Димњак као левак, за огњиште..."

На то признање, мајстори су гледали као на право домаћина да, по својој вољи, процењује, да хвали или куди. Слушали су, одобравали погледима и гестовима, жмиркали и пружали руке ка јелу и пићу, уздржано и с видљивом захвалношћу, као гости којима годи домаћинова љубазност.

Касније се певушило, брбљало и повремено узвикивало. Понеко би пустио грлу на вољу, али жагор се није стишавао; с песмом, уз јело и обилно пиће, најчешће се прича о ономе што се најбрже заборави.

Старамајка, Настасија, у томе није учествовала. Већ с првим мраком, повукла се у свој легендарни собичак, у одајицу своје самоће, да стару душу стави на дланове сестрама усуда, да онемоћале удове греје на сјају успомена и у предјутарњој несаници моли Божје посланике да њеном потомству помогну да разликује путеве од странпутица. Њене старе очи ноћу виделе су даље него што младалачке виде дању. Очи виде далеко, но немају коме да испричају оно виђено.

Сутрадан, у зору, мајстори – неимари, навикли да излазак сунца дочекују на ногама, весело су похитали ка градилишту и, пристижући један за другим, нагло се заустављали, као да су се,

ненадано, нашли на литици, пред провалијом. Стајали су збуњени, боље рећи, забезекнути, као да не схватају где се налазе и какво чудо се догодило с њиховим вишедневним послом. Чудо, колико невероватно, толико и бесмислено.

Нечије несташне руке, током минуле ноћи, приклањале су се несхватљивој забави залудних пустолова и завидљивих занатлија. После те, за људско уво нечујне, забаве на месту градње здања башкарила се пустош – греде разбацане около, диреци истргнути из лежишта, зидови разваљени...

Кад је то стигло до старамајке, Настасије (ни Илија није знао ко је био гласоноша), она се пренула из јутарњег дремежа. Неколико пута осврнула се лево-десно, као да тим несигурним покретима тражи сведока те ноћне забаве, а затим је, с мршавом шаком на образу премреженом борама, уздисала, и, с времена на време, некоме, који, само за њу видљив, прелеће крошње оближњег дрвећа – махнула би руком. Сва је прилика да је то био неко од разиграних ветрових дечака, којег су браћа послала да старамајци исприча шта се минуле ноћи догодило, а могуће је да је то била и сенка њеног „Божјег суђеника", који је желео да је, том летећом посетом, охрабри у њеној усамљености...

Драгослав Симић

ПАРИЗ

Рекла је да ће ми се јавити за три-четири дана. Дошла јој је нека гошћа из далека.

Шестога дана постао сам нестрпљив. Дотле уопште нисам обраћао пажњу на то ко ме зове. Али тог шестог дана почела је да ми се привиђа звоњава телефона. Док сам се бријао, нешто је добовало по лименом крову, изнад моје главе, а та вибрација у мојим ушима стварала је звук телефонског звона. Трзао сам се на сваки шум који је производио било ко у мом чујном пољу. Све ме је подсећало на њу. Анализирао сам њен глас, те две-три кратке реченице којима ми је саопштила своју фаталну одлуку да ће се јавити за три-четири дана.

Добро, мислио сам, нека се јави кад-тад. Али то је било заморно. Желео сам да је чујем сад и одмах. Нисам могао да схватим да нека гошћа може да буде толико важна да она коју чекам нема времена да се јави. То, у ствари, значи да јој не значим ништа. Сад сам ја постао ништа, а она све у мом животу. Па треба само да ме позове и да каже да ће ми се јавити опет за неки дан, да сад нема времена, да јој је дошла нова посета, да има часове, да пегла веш, да иде на пијац, да има кијавицу, да је боли глава, да има велико спремање, да кува зимницу, да је лења, да мора у куповину, да јој снаја чека бебу, да каже било шта што би ми помогло да дочекам нови дан, да верујем да после данас долази сутра, а не да је ово крај свега што сам волео и за шта сам се одлучио.

Најзад, тог, шестог дана, у зло доба, зазвонио је телефон. Јављала се пијанисткиња. Та ме је сваки дан звала да ми саопшти најновије вести у свом животу. Прво ми се јавила да ми каже како ми никад неће заборавити што сам је упознао са новинаром. Била је заљубљена и срећна. Да ми се одужи, рекла је да ће ме упознати са једном њеном пријатељицом. Кад је видим, пашћу у несвест; тако је „добра риба", рекла је. Онда ме је опет звала да ми каже да је бесна на новинара и да не може очима да га види. Рекла је да је гад и да је одвратан. Онда ме је мало касније звала да ме замоли да му ипак не кажем шта ми је рекла. Већ сутрадан ме је звала да ми каже да је он безобразна свиња која се само гребе за лову и кад треба нешто да се плати у кафани, он увек нема паре. И опет ме је касније звала да ми каже да заборавим на то што ми је говорила јер „то све нема везе и није важно". Онда ме звала да ми каже да не може без њега, али да он воли неку другу, неку малу коју је у њеном друштву пипао. Раз-

беснела се, причала је даље, и звизнула му шамарчину. Направио се читав скандал, сви присутни су их гледали, а он није могао да схвати шта јој је и зашто је то урадила, и хтео је да оде, а онда је она плакала и молила га да јој опрости и тако се то завршило.

Све сам ове детаље скоро и заборавио, али кад се јавила овог шестог дана, ствар је била знатно озбиљнија. Саопштавала ми је да је он ожењен и да има двоје деце. Она нема ништа против његове деце и жене. Његову жену, убрзо је заволела, али не може да поднесе чињеницу да он мора свако вече да се врати кући, жени. Мора, и квит. Без њега, хоће да се убије. Кад се селила у неки други стан, он је „тако лепо скидао и додавао" кутије са стварима са неке полице. То не може да заборави јер само она зна шта се после догодило на тим полицама између ње и њега.

Док ми је причала све те своје муке, размишљао сам како да јој помогнем. И досетио сам се. Предложио сам јој да се пресели код новинара и да живе сви заједно. Познајем му жену, она је врло добра, рекао сам, и неће имати ништа против ако новинар доведе у стан и своју девојку.

Да бих ову идеју потпуно објаснио, да бих је учинио што прихватљивијом, морао сам своју причу да поткрепим овом новом причом. Казао сам јој: прошле године срео сам заљубљеног Драинца који је сву своју пажњу усредсредио на жену једног чиновника. Та жена је била црномањаста и није била нарочито лепа, није била ни млада ни неискусна. Углавном, она му је узвраћала на његове изјаве љубави. Иако је одлазио код ње у кућу и са њом излазио у шетњу, он је по неколико пута дневно пролазио поред њеног прозора и писао јој писма и писамца. То није била заљубљеност, то је било лудило. Испадало је као да у целом граду не постоји ни муж те жене, нити свет који их је познавао, него да само постоје она и он. Он је ковао у звезде њен шарм, њену женственост, духовитост, памет, интелигенцију, што све пре њега нико није приметио. Муж је био заиста толерантан. Рака је у његовој кући и ручавао и вечеравао, али је понекад био љубоморан на дивнога мужа, а и на друге посетиоце који су у ту кућу долазили. Најзад се та жена породила и гурала је градом колица са својим дететом у пратњи Ракиној. Повремено би им се и племенити супруг придружио…

Морао сам да скратим да бих јој најзад казао поенту која је отприлике изгледала овако: сада она, попут Драинца, треба да се породи у стану новинара, а да препусти дете његовој доброј жени, па би се тако ствар зацементирала, а она би решила све своје љубавне проблеме и сви би били срећни и задовољни. Док сам причао, био сам врло озбиљан.

Она ме је слушала онако занесеног овом идејом, и ћутала, а онда је ваљда помислила да се спрдам са њеним осећањима и рекла ми је да нисам ништа бољи од новинара, да сам обична хуља и скот и да идем у коленц, и залупила ми је слушалицу. Могао сам да разумем њен оправдани бес, али ту псовку на крају, „иди у коленц", никад ни од кога нисам чуо.

Ова епизода тог шестог дана још више је појачала моје нерасположење и бес. Новинар је био слеп. Њега је волела лепа млада жена, а мене вољена особа не може ни телефоном да позове.

Други пут, апарат је дрхтао од звоњаве. Мислио сам, ако си ти, сад ти мало чекај. Спремио сам у себи читав говор који ћу одржати кад дигнем слушалицу. У ствари, спопала ме је трема. Рекао сам у слушалицу, ја сам. Али то опет није била она.

Јавила се зверка. Питала је када ћу да дођем. То је значило навести тачно време јер је она навикла да руча у одређени сат. Једном, када сам закаснио на тај ручак, направила је сцену. Другом приликом, опет је био ручак и код ње је зазвонио телефон. Јавио се неко из Пољске са ким је она била бескрајно љубазна. Знам да је петљала нешто са неким Пољацима и добро је говорила њихов језик. Толико се занела у тај разговор да сам осетио потребу да одем. Она то није ни приметила, али и сад замишљам њен запрепашћени израз лица кад је видела да ме нема за столом и мој тањир у који је тек сипана нека чорба. Долазио бих код ње с посла, а она би ме онако одморна мучила својим причама о напорном преводилачком животу.

Зверчица је била помало заморна. Сви имају неке проблеме, али њени су најтежи. Сви други немају разумевања за њене муке, нарочито ја. Кад год бисмо се видели, она је увек причала исту причу. Али имала је једну предност над другим женама. Невероватно је била осетљива на додир, наравно, не било какав, већ додир прави, који само жена и човек једно другом могу да пруже. Имао сам утисак да је и сама помисао код ње да ће се нешто догодити стварала неку посебну еротску енергију. Било је бескрајно узбудљиво видети је како се, сва окупана знојем, а да се још нисмо ни додирнули, баца у занос, топи се и нестаје пред човечуљком који ће је однети из овог у други, непостојећи свет. Баш тада бих је подстицао да ми прича оне глупости, то ме је узбуђивало. Мислио сам да се она родила са том еротичном зоном и колико год су ти разговори били досадни, толико је тај други део живота са њом увек био сасвим изненађујуће нов, као да се пре тога ништа слично није догодило, као да је први пут видим. Била је свежа и другачија, увек са грашкама зноја које су јој квасиле лице, косу, бедра, ноге,

бокове, груди, прсте и табане. А опет, моје руке су биле потпуно суве и стално сам осећао влажан додир њеног тела. То ме је узносило увек изнова и изнова и зато нисам марио како ће протећи ручак.

Али, после тог ручка, тамо где смо одлазили, а одлазили смо у њен кревет, била је права, влажна и топла.

Тог шестог дана још једном је зазвонио телефон. Сада је то била моја љубоморна и досадна жена, која ме је питала коме сам дао њен фен за косу. Стварно, такво питање нисам разумео јер из куће никад ништа не дајем, поготово не из купатила и не њене ствари.

Тако се тај разговор завршио непријатним реченицама које сам јој упутио, а за ову причу те моје речи нису важне.

Био сам ужасно нервозан, јер ње, оне главне и најважније у мом животу, већ осам дана нема. Не могу да замислим да ме је заборавила. Опет сам анализирао њене реченице, а мелодија њенога гласа није ми излазила из ушију.

Тек десетог дана, када сам изгубио сваку наду, јавила се. Рекла је кратко: „На путу сам. Ми смо у Паризу", и залупила слушалицу. Који „ми", бре – нешто ме је коснуло под срцем. Неукусно је било да је питам.

Није ваљда с мужем!?

Мирјана Н. Радованов Матарић

МАЛИ АРГОНАУТ ЏЕЈСОН РАШ

Јесен у Канзасу. Дрвеће у великом школском дворишту почиње да жути, трава на пољани је сува. Не стиже да се опорави од стотине ногу које по вас дан трче и газе по њој на одмору, а ван школског времена деца из целог краја играју лопте.

Јутро. Учионице празне, дремају, спремају се за нову најезду ђака. Домар обишао директорску канцеларију, зборницу и ђачке клозете, у којима је већ раније избрисао цртеже и графите по зидовима. Мали браон „шевет" нове професорке управо се паркира и она журно излази. Стиже и школски, четвртаст као кутија, жути аутобус с ученицима у инвалидским колицима. Рампа се спушта и они ће, као и сваки дан, један по један, силазити у процесији. Возиће се дугим ходником до свог одељења на другом крају зграде. Први ће изаћи Џејсон Раш, па Ерик Гутјерез, Давид Сијера, Џереми Гибс, Мери Филипс, Кејси Томас, Скот Лопез, гонилац торнада, и последња, сићушна Џин Бонервил.

Данас нова професорка, Мисиз еМ, стоји пред жутим аутобусом који јој се чини мали као играчка, док из њега излазе деца које су једном заувек обележиле спина бифида, мускуларна дистрофија, церебрална парализа и сличне бољке. Ово јој је први дан на послу који до сада није никада радила и не зна шта да очекује. Али врата малог аутобуса су већ отворена. Посматрају је два тамна крупна ока. Срећу се с њеним очима и она осети благи електрични удар. Искра из тих очију допрла је у њене. Ни једно од њих још не зна да се ту и тада нешто трајно угнездило. Онда сви, као војници, у реду, један за другим силазе из аутобуса и у колони возе своје електричне аутомобилчиће у форми инвалидских колица празним ходником највеће средње школе у Канзасу, једине која има све услове за смештај и рад са физички оштећеном децом. Ходник је тренутно празан јер тај специјални мали аутобус стиже пре свих других да би питомци несметано стигли пре него што остали ђаци закрче ходнике. Учионица за физички оштећену децу најпространија је, да омогући кретање множине инвалидских колица. Снабдевена је потребним материјалом и компјутерима. Има и одвојен тоалет и просторију са справама за вежбе.

Мали одред стигао је у своју учинионицу и Мисиз еМ помаже деци да се раскомоте и узму своје торбе, нађу свеске и књиге, и почну да се припремају за први час на који ће сами отићи у разним правцима. Џејсон је нетремице погледом прати јер је никада

раније није видео. Кад ухвати његов поглед, она се смеши на њега и прилази да му нађе свеске у торби. Како су им се погледи укрстили напољу, у првом тренутку, сад им се укрштају мисли. Она гледа лепог дечака, интелигентних, живих очију и крупног тела које запрема целу инвалидску столицу, али је непокретно и беспомоћно. Дечје ручице као пераја у малог делфина леже непокретне испред њега на столићу. Примећује, он нема контролу мишића и ништа не може сам. Почиње разговор с њим док му вади свеске и књиге из торбе и пита шта жели прво да прегледа. Каже јој да је урадио све задатке. Сада жели да чита енциклопедију, као и обично. Она му отвара енциклопедију на жељеној страни и размишља о детету коме нема ни тринаест година, а лектира му је енциклопедија. И њега интересује та нова професорка која има страни акценат и долази из једне мале европске земље чије име и не покушавају да изговоре. Тако им је јуче саопштено. Она му изгледа занимљивија од тромог и ћутљивог професора кога су до сада гледали свакога дана. Увек их је остављао да се сами забављају. Џејсон није могао да се игра ниједне игре. Зато је седео и посматрао или, најчешће, читао енциклопедију.

Сада би волео да је пита много тога. Она му се стално смешка и то га охрабрује.

„Како се зове ваша земља?", пита и гледа је очима бескрајним као ноћ у Канзасу.

„Југославија", каже и гледа око себе као да нешто тражи. Па то није тешко изговорити, мисли он. Она угледа глобус, а онда и велику мапу на зиду. Описује му слив двеју река, стару тврђаву Калемегдан и објашњава најважније историјске податке...Он је задивљено слуша и нетремице гледа. Прича му о могућем, замишљеном путовању Дунавом кроз неколико земаља до Црнога мора. Он упија сваку реч. „Ништа мање занимљиво није путовање Оријент експресом", каже она и описује му тај пут. Сећа се да је тада одсела у хотелу где је Агата Кристи редовно боравила док је писала *Убиство у Оријент експресу*. После њене смрти нашли су тајно место испод паркета, крај довратка, где је остављала свој кључ. Џејсону се очи шире и мале искрице несташно искачу. Осећа да је и сам у тој соби усред турске престонице. А онда му она говори о Базару, о бљеску тешког златног накита по коме је то место познато, узвицима продаваца у општој гужви и галами разноликих светских језика посетилаца са свих континената. Ненавикнута на тако нешто, није могла да поднесе тај звучни шок, па је истрчала кроз нека мала врата у блатњаву споредну улицу. Није приметила да је једина жена, да је изазвала бес неких мушкараца који су нешто разјарено

викали и трчали ка њој. Овде је женама боље не залазити, поготову странкињама, и још непокривеним, схватила је и брзо се изгубила у гужви Базара. Иако се и даље смешка, Џејсон осећа да то није прича за малу децу којом га забавља, него изненадно сећање које није пријатно. Мисли, ово је боље од било ког филма.

Њихово пријатељство је управо почело. Неминовно је. Џејсон се вози својим „колима" на први час, дубоко импресиониран оним што је чуо. Не престаје да мисли о шароликом новом свету који се отвара пред њим. Он стално сања о путовањима. Добро је што нова професорка воли да прича о ономе што зна. Он је силно знатижељан.

Доцније, она наставља да прича о својој земљи. Џејсон је нетремице гледа и упија сваку реч. Ово је путовање по свету с одличним водичем. С њом време брзо пролази.

Мисиз еМ га пита да ли воли да чита и пише. Воли да чита, али да пише не може, одговара он, иако би силно желео. „Па то је бар лако", каже она и насмеши му се. „Ти ћеш ми диктирати, а ја ћу писати. Убрзо ћемо имати целу причу. Ја сам већ спремна", додаје и седа за компјутер. Он почиње да прича о земљи у којој живи млади принц. Описује брдовиту земљу, он, дечак из канзаске равнице, високе зидове замка и замак у коме принц живи сам, само с књигама.

Мисиз еМ брзо куца, а он ниже речи као да слаже књиге на полицу. Она му каже да је прича крајње занимљива и да једва чека да сазна крај.

„Принц ће се оженити принцезом и имаће децу", тихо каже Џејсон.

Писали су неуморно до ручка.

Онда она вади торбицу која виси на његовим колицима и отвара његов ручак. Неколико малих сланих кексића с залогајчићем сира. Ништа друго, никакви слаткиши, ни воће… Дете је, због непрекидног седења у столици, веома крупно и гојазно, али ипак, жао јој је што има тако мало хране. Храни га као малу птицу, директно у уста. Он сам не може. Објашњава јој да му постепено изумиру мишићи. Она тешко прогута ту информацију и озбиљно наставља да му прича о Јадранском мору, о високим планинама Словеније и Босне, о снежним скијашким теренима и великим рекама, о Дунаву, који протиче кроз више земаља. Њему очи блистају. Пита је о школама у Југославији и деци његових година. Она га пита о томе зашто чита енциклопедију и установљава, с огромном запањеношћу, да је он запамтио све што је прочитао. Какав диван ум у телу које не може да прати тај ум, мисли она. „Да ли би волео да научиш да пишеш поезију?", пита га.

„Наравно."

„Е па то је лако, ти већ пишеш добру прозу", каже Мисиз еМ и у тренутку му испише неколико кратких песама, објаснивши му како да настави сам. До краја школског дана већ имају једну подужу средњовековну причу о усамљеном витезу и неколико недовршених песама.

Прати га, на крају дана, у жути аутобус који већ чека. Њена деца (тако се од тада зову) полако се у уобичајеној процесији возе ка излазу кроз дуги ходник, пре но што школско звоно најави крај радног дана за остале. Док ради све што је потребно, мисли су јој заокупљене новим сазнањима. Још не зна колико ће бити блиска с тим дететом и колико ће се једно другоме уплести у живот и осмислити га. Колега с којим дели рад у истој учионици, каже јој да је запањен што се тако брзо зближила са Џејсоном. Она и не зна шта је постигла. Џејсон ни са ким не разговара и не дозвољава да га ико додирне. Зато најчешће не поједе ручак и никада не иде у школски тоалет као остали. Ето, с њом је цео дан разговарао и дозволио да га храни. Урадила је то спонтано, кад је видела да други ђаци отварају своје кутије с повећим сендвичима, воћем и слаткишима, не знајући за Џејсоново неповерење, а он јој се одмах препустио. Можда је био очаран причама. Или је осетио усамљеност жене која је изгубила родитеље и мужа, а онда јој је и дете отишло далеко на школовање. Одједном сама. Од тада, она је била његов стални пратилац и заштитник. Обоје су у томе уживали.

Једном приликом рекао јој је да зна да ће умрети за неколико година. Лекар је објаснио одумирање мишића и њему и његовој мајци. Он често мисли о томе и сигуран је да ће умрети од гушења. Она му с поуздањем и чврстом вером објасни да у то нико не може бити сигуран. Људски живот је велика тајна. И смрт такође. Ни Стивен Хокинг није веровао да ће живети и радити, постати славан, имати децу, и два пута се женити.

Џејсон није ништа знао о Хокингу. Отишли су у библиотеку и она му је нашла књиге о њему. Потом му их је читала. Нешто је читао и сам. Књигу је понео кући. Много су и често разговарали о томе. Њена сигурност прешла је и на њега. Стивен Хокинг је био њихов узор.

Сваки дан су писали приче и песме, а Мисиз еМ их је давала девојчицама из његовог разреда. Оне су се, после читања, смешиле Џејсону и на одмору долазиле да разговарају. Живнуо је. До тада је веровао да мора бити свима одвратан.

Мисиз еМ га је охрабривала да одговара на питања професора која нико други не зна. Она би дигла руку у његово име. Убрзо

су га гледали с дивљењем. Дечаци су му завидели, или се дивили, а девојчице су на одмору долазиле да разговарају са њим. Деца су била запањена колико је различитих и ретких ствари знао. Био је срећан и осмехивао се задовољно кад нико други није знао одговоре. Радо је ишао на часове уз пратњу Мисиз еМ. Она му је изменила живот, говорили су јој. И мишљење других ђака и професора о њему је изменила. Свима је постало јасно да има натпросечну интелигенцију. Гледали су га као право чудо.

Једнога дана се пожалио Мисиз еМ да га нико не може волети јер има бубуљице. Указала му је на то да их сви око њега имају више, а сопствене само он примећује. Сетила се пресланих крекера и премасног сира које он једе сваки дан. Дала му је биљни препарат који је сама направила за чишћење лица. Посаветовала му је да га мама тиме умива да би се тако ексфолирале поре. Бубуљице су нестале, а девојчице су и даље слале цедуљице које је она радо преносила. Признао јој је да ништа друго од живота не жели него да се ожени и има децу. Срце јој се стегло. Сви желимо баш оно што је недохватљиво. И ништа мање.

„Треба веровати. Чврсто веровати", рекла му је и поново га подсетила на Стивена Хокинга.

После подне, после школе, Мисиз еМ је често телефоном звала своје студенте и с њима ћаскала, јер је знала да су усамљени. Они се нису могли забављати као други. Код неких је одлазила и у кућне посете јер су је позивали. Посећивала је и Џејсонову породицу. Већина родитеља били су емигранти и осећали с њом блискост и узајамно разумевање. Позивали су је на дечје рођендане и друге празнике. Мајка Дејвида Сјере је стално правила огромне воћне торте и изненађивала их доласком у школу у подне.

За време летњег распуста посетила је Аустралију. Одушевила ју је природа коју тако предано штите и чувају. Емуи, на својим дугим ногама, претрчавају пут на периферији главнога града и сав саобраћај стрпљиво застаје и чека. У природи, једном, на друму, чекала је у колима скоро један сат јер су стотине оваца прелазиле с једне на другу страну ауто-пута. Биле су свеже острижене и одевене у сиве капутиће, као униформе. Никада ништа љупкије није видела. Било јој је драго што овце не морају да трпе хладноћу јер имају капутиће као сашивене по мери. Заволела је земљу у којој се штити природа и воле животиње.

У парку је гледала мале коале, које дању спавају, а ноћу се хране лишћем еукалиптуса, на коме висе. Једна се коалица пробудила и Мисиз еМ ју је држала неколико минута у наручју, а онда предала другима који су чекали то исто. Коала је била доброћудна као

беба. Купила је тада маскоту коале у природној величини јер није желела да заборави осећање блаженства које ју је испуњавало док је држала животињицу која јој се била потпуно препустила. Те очи имале су израз који јој је већ био познат. По повратку кући, одмах је посетила Џејсона и одушевљено му све испричала, а он је узвикнуо: „Мама, хајдемо у Аустралију!"

Она му је љутито одговорила: „Знаш да не можеш у авион с твојим електричним колицима!" Мисиз еМ је стегла срце кад је дете спустило главу као покошено. Дала му је своју коалу, коју је и сама волела као живо створење.

Није се могла отргнути утиску да су родитељи оштри с Џејсоном и да се увек у њиховом присуству осећа неприродна тензија. Мајка се увек жали како је Џејсон тежак и не поштује је. Увек помиње како од самог његовог рођења зна да он неће дуго живети. Нека љутина и стално незадовољство избијају из целе породице. Не из Џејсона. Бар не у њеном присуству. Он је тих и ћутљив. Увек ћутљив и сам у своме свету. Имућни људи, с великом, дивном кућом, у крају где све одише богатством, ова породица као да нема чврсту узајамну повезаност и оданост, коју љубав може да пружи и у сиромаштву. Радећи с децом и породицама ученика специјалне наставе, свесна је колико је тешко одржавати равнотежу у породици и друштвеном животу кад се има дете с посебним потребама. Све друго мора бити томе потчињено.

Викендом Мисиз еМ одлази у град Емпорију, где се за запослене студенте одржавају настава и испити за магистарски степен дечје психологије и специјалне наставе, што је уједно услов за добијање дозволе за предавање истог предмета. Предмет је посебно занима, нарочито део о функцијама мозга, здравог и оштећеног, јер је то био случај који је прерано усмртио њеног супруга. Настава је потпуно апсорбује и ради с великом преданошћу. Све је то ново и револуционарно, другачије решено у земљама које је дотле знала. За све што је ново и другачије мишљења су увек подељена и она жели да схвати све разлоге за наставу и против наставе у коју су интегрисани сви студенти заједно, јер се специјалне школе сматрају застарелим. Има на уму своје ученике и њихове потребе и та дилема је за њу стварна и опипљива. Схвата снагу родитељског лобирања и потребу да се законом заштите они који не могу сами себи помоћи, а могу лако бити занемарени и угњетавани. Тим пре што истраживања показују да је све више деце која се рађају с оштећењима физичким и менталним. Спровођење закона се строго надзире јер постоји (прикривен али снажан) отпор код неких наставника и родитеља.

Зачудо, код деце као да и нема отпора. Није нигде приметила нетрпељивост. Поготово зато што се физички оштећена деца често истичу као бољи ђаци. Они седе код куће и уче, док се други баве спортом, а често не одолевају алкохолу, дрогама, упуштају се у ситне крађе по продавницама из чисте досаде и обести; има и оних који припадају гангстерским организацијама и поседују оружје. Повремено, ујутро пре школе, полиција стоји на улазу и прегледа све ученике.

Време пролази. Дошло је лето. Мисиз еМ је у Емпорији. Полаже завршне испите. Враћа се и сазнаје да је Џејсон умро. Умро је као што многи тинејџери умиру: у саобраћајном удесу који је сам изазвао својим „аутомобилом". Док је мајка прала судове у кухињи и вероватно повремено погледала кроз прозор у двориште, он је возио своја тешка (електрична) колица брзином коју је његов тинејџерски дух налагао, али за коју његова колица нису прављена, по травом обраслом дворишту пуном џомбастих неравнина. Колица су се преврнула и згњечила га својом тежином. Био је сам и неспособан да ишта предузме, чак ни да гласно позове помоћ. Још за живота веровао је да ће умрети од гушења. Тако су га и нашли.

Претурајући по писаћем столу, Џејсонов отац је нашао његове литерарне радове. Замислио се и приметио да уопште није познавао свога сина. Био је ближи једној странкињи, професорки. После Џејсонове смрти, његови родитељи нису са Мисиз еМ одржавали везу. Сносила је још један губитак сама.

Џејсоново лице никада није избледело у њеном сећању. Његове живе, паметне очи, његова нежна усамљена душа, која се као лотосов цвет отворила пре коначног склапања.

MONS AUREUS

АРИСТОТЕЛОВ ДУРБИН

Милосав Буца Мирковић

МАНДЕЉШТАМ: *ТО ЂАВОЉЕ ИМЕ НЕКО*

(Не верујем у приче Осијана
Не найијах се са йрвим сином
*Зашто ми се йривића йоља*на
Крвави месец над шкошском дином.

Видим – свешлуцају на месечини
Рашник сенке развејане,
И чујем харфе у долини,
И вране їором обуздане.)

Свим љубитељима књижевности познато је да су судбине најистакнутијих руских песника XX века биле трагичне: Сергије Јесењин, Владимир Мајаковски и Марина Цветајева извршили су самоубиство, Николај Гумиљов је стрељан, Осипа Мандељштама убио је сибирски Гулаг, Владимира Хлебњикова убила је глад, Ана Ахматова и Борис Пастернак проживели су дуги низ година у такозваној „унутрашњој" емиграцији. Нико не може рећи да споменута имена не стоје у самом врху рускога песништва и (не само рускога), нити да њихов крај није био онакав какав је био.

И по немиру и по свемиру рекло би се да је Мандељштам био одрасло дете које свира на невидљивом инструменту. У свакој његовој песми осећају се способности и дар да се прати своја есенција, да се у посебне нотне свеске бележи дијалог са својим временом, али не и у репортерском значењу. Никада се руска поезија није толико засула класиком и латинштином, никада није тако од главе до пете тежила строгој и самодопадљивој версификацији, а да истовремено из својих атома избија ватром и чудесним сјајем у коме има некаквог космичког, мангупског уздаха. Дакако, јер је то певање танко, фалцентно, на скоро невидљивој струни, толико лептирасто и духовно да се не осећа ни материјалност самих речи и да се не зна ни географски ни временски круг.

У прози Мандељштам постиже необичне спојеве јаве и сновиђења, а кроз све то детињасто пева своју некамуфлирану људску искреност. Из Мандељштамовог Лењинграда, као у стакленастом неком сазвежђу, виде се сви градови искључиве и јединствене лепоте: Дубровник и Венеција као да су виђени боље очима овог песника на више снохватних планова но у свим широким поезијама

и пипавим описима стварних, остварених путописаца. И камен темељац неког старог пристаништа, и фасаде напуштених училишта, и сасушени хлебови дечака који су одавно постали морнари, и обични људи, и крилца голуба, и пропелери цвета, подједнако расту и сазревају у психи овог великог песника – простољупца Мандељштама.

За Пастернака, кога је грозничаво пратио и визионарно видео у царству птица (птичији живот читава је поетска доктрина обојице!), Мандељштам је писао: „Тако се, машући рукама, мрмљајући, плете поезија, посрћући, вртоглавећи, блажено полудела, а ипак једина трезвена, једина која се пробудила из свега што је у свету."

Формула је готово антибиографска; она једри по свим ваздушним оазама циктавопатетичног песника *Шума времена* и *Еіипатске марке*.

Јер, Осип Емилијевич Мандељштам загледан је у зору, у воду, у лица, у грожђе, у бараке, у мостиће, у клавире, у празне свећњаке, у плакате, у клизаљке, у невисоке куће и натрпане опере, као аскет који размиче и „реже врата беспомоћних".

И даље: он је велико дете које излази из зрачне сузе ближњих, из бучне улице малишана – његови стихови су као разбијена виолина и као патрљци неког великог, дечјег кермеса у који је ударио помор, бомба или земљотрес. Баш зато његов инат, благо херметичан, о себи самом беседнички стих, чујем како одјекује у стиховима старомодно збуњеног Растка Петровића:

Која је ово улица ?
Улица Мандељштама.
Ђавоље презиме неко –
С које іод стране іа рекô,
Криво звучи, а не право.

Мало је ишта у њему равнина,
Нарав му није од крина,
И зашто је ова улица
Или, тачније, ова јама
Ето и добила име
Тоі Мандељштама...

У популарној и вазда живој књизи Иље Еренбурга *Људи, іодине, живот* о Осипу Емилијевичу Мандељштаму говори се као о великом и талентованом дерану. Еренбург не крије своје велико другарско и готово очинско узбуђење: „Неки песници имају звучан доживљај

света, неки ликован. Блок је чуо, Мајаковски видео." Мандељштам је живео у разним стихијама.

Сећајући се свог детињства, писао је: „Чајковског сам тада заволео болесно и нервозно, било је то нешто налик на жељу Неточке Незванове код Достојевског да чује виолински концерт иза црвеног пламена." Ко је тај песник, ко је тај слободни врач и снагатор речи? Ко је тај лиричар у чијим стиховима расте Петроград као град од кристала или се налазач потковице појављује као модерни Палчић?

Не треба оклевати и не треба се трудити, уосталом, да се његово име пронађе у енциклопедијама. Толико покидани и несхваћени континуитети руске лирике сурово су се нашалили и са вредностима овог песника, чије метафоре служе не само на част матерњем језику него и језику на који је код нас преведен.

Мора да је Мандељштам био човек и песник ретке скромности, скрушености у којој је класични песнички штимунг деловао свим сјајем освајања и посланства које је вазда, за црту више, за елан дубље, један независан контакт са реалношћу. Из плашљивог, и као вивак скупљеног а певачки класичног бића, избијали су стихови пиндарски речитативни, помало намерно безлични са дахом фантастичности и неког универзалног фолклора.

Дечурлијски наопака, а ипак стегнута и срезана версификација ове поезије имала је позадину активне тишине у којој је шум времена био преведен на халуцинантни језик античког мира и у непогоде овог столећа кроз које је Мандељштам гледао зрикаво-луцидно, са наглошћу хумора, са таласима искрености. Богата аналогијама, Мандељштамова метафора је управо емисија једног одраслог детета које поново чује пролеће, као први пут, и поново снима древне градове и себе као у неусиљеном неком „времеплову".

Мандељштам у књижевности ради као у ковачници новца. Он прилази гомили ствари и даје им у речима „новчани еквивалент", своди материјалне вредности, гломазне, које заузимају простор, на прикладну монету: абревијатуру. Слике су његове „монетне" – чини ми се да је у томе њихова суштина.

Мандељштамов стил има нескривену тенденцију да интензивно „скраћује" ванински свет – захваљујући посебним преносима његова реченица носи крајње материјализирано бреме. Мандељштам нас присиљава да уосећамо у ствар атрибуте који јој не припадају, али који су узети из комплекса у којима та ствар суделује. Први пример – најбезазленији: „Она обнавља географску карту са сланом морском пртином гатајући на доларе и руске стотињарке с

њиховим зимским пуцкетањем." Овде епитети преседају те ствари којима су својствени на ствари покрајње: пртина није слана, али је слано – море; стотињарке зимски пуцкетају јер су руске: Пусија – зимска асоцијација.

У црној кадифи јануарске ноћи,
У кадифи свемирске пустоши,
Све певају блажених жена рођене очи,
Све цветају бесмртни цветови.

Тек ће нам у збирци *Тристија* (1922) Мандељштам открити сасвим нове димензије свог унутрашњег поетског света. „Научио сам вас, о блажене речи" – рећи ће песник, и њима нас, као вођама, повести у нове, опсесионалне регионе. Довешће нас у Петроград, северну престоницу, која ће се, уз сву песникову љубав према граду, изједначити са темом смрти. Смрт у овој поезији постаје „лутајућа врата", увек нови облик, нешто над појавама и над стварима. Она је и разрешење сукоба, и оваплоћење више хармоније и космичке складности.

Визија Петрограда, града у коме „смо сахранили сунце", града који умире негде на граници између свемира и наше планете, где горе земаљски снови, једна је од најлепших за које знамо. Али и кад је, шетајући градом, дозивао Персефону и следио северњачку симболику Едгара Поа, Мандељштам је слушао „сурових звезда слане наредбе", осећао да су му „на стакло вечности већ легли дисање и топлота", „опипавао млечност слабих звезда" и видео „на небу злато што плеше" и „наређује му да пева".

Зато је чудесно знао да измигољи трагедији, смрти и драматици времена, ваљда захваљујући својој разновидној природи, о којој нам говори Еренбург, и да се начас, упоредно, нађе на шаљивим обалама Москве – реке, у прпошној московској кућици, или у чоколадним петроградским кућама, у једној сасвим пастиркостијанском декору, да се насмеје, освоји, па онда опет врати својим сталним, узнемирујућим темама, везујући нас дефинитивно за себе. Као, на пример, својом првотном (првобитном) и потоњом (последњом) песмом:

У име храбрости будућих векова
И племена људи које ће све
више расти,
Ја сам се лишио чаше на
папиру очева,
и весеља и сопствене части.

Век – вукодав скаче на ме, да ме коље,
Али ја вук нисам и немам
вучју кожу.
Кô капу, у рукав, тутни ме боље
У сибирских степа топли кожух.

Да не видим кукавице,
ни меко блато,
Нити на точку крваве неке кости,
Да у ноћи сијају прашници,
кô злато,
У својој првобитној лепоти.

Однеси ме у ноћ,
іде Јенисеј жубори,
И іде досеже бор звезде ауіуста,
Јер по кожи својој ја
нисам вук у іори
И неистина ми је искривила уста...

Песникова машта се не задовољава само тиме да оживи унутрашњи живот Другог; она га поново ствара у облику порока и врлина, радости и патње, упоредо проживљених, посматрањем туђе прошлости, у песниковом срцу. Јер сваки човек је дужан да од свога живота начини песму; како је непрестано, емфатично говорио Мирослав Крлежа. Dixit!

Део Мандељштамове животне песме јесте и последње писмо Надежде Мандељштам своме мужу, Осипу Мандељштаму. Надежда Мандељштам у својим записима баштини ово писмо „за вечност", уз кратку уводну белешку:

„Ево писма које није стигло до свог адресата. Написано је на два листа лошег папира. Милиони жена писали су таква писма својим мужевима, синовима, браћи, очевима или једноставно пријатељима, само што ништа од свега тога није сачувано. Све оно што је ипак остало треба сматрати правим чудом или случајношћу. Моје писмо сачувало се случајно. Написала сам га у октобру 1938. године, а у јануару сам сазнала да је Мандељштам умро. Писмо сам убацила у кофер с другим папирима, где је и лежало готово тридесет година. Нашла сам га кад сам последњи пут пребирала папире, радујући се сваком сачуваном листићу и оплакујући огромне, ненадокнадиве губитке. Нисам га прочитала одмах, већ после неколико година. Читајући га, мислила сам на жене сличне

судбине. Већина њих мислила је што и ја, мада од страха многе нису смеле ни себи ништа да признају.

22. X 1938.

Осја, мили, далеки мој! Драги мој, недостају ми речи за ово писмо које ти можда никад нећеш ни прочитати. Пишем га за вечност.

Можда ћеш се ти вратити, а мене више неће бити. Тада ће ти оно бити последња успомена на мене.

Осја, каква је срећа био наш дечји живот, наше свађе, наше препирке, наше игре и наша љубав! Сада чак ни небо не гледам. Коме да покажем облак ако га угледам?

Сећаш ли се како смо у наше бедне кућице – колибице ми, луталице, довлачили посластице за наше гозбе? Сећаш ли се како је сладак хлеб кад је неким чудом набављен и кад се једе удвоје? И наша последња зима у Вороњежу, наша срећна немаштина и песме! Сећам се како смо се враћали из градске сауне купивши јаја или виршле. Пролазила су кола са сеном. Било је још хладно и ја сам се смрзавала у својој ветровки. (Хоћемо ли се тако смрзавати? Знам како ти је хладно.) Запамтила сам тај дан: јасно и болно схватила сам да су та зима, ти дани и те невоље били наша последња и најлепша срећа коју нам је судбина доделила.

Све су моје мисли упућене теби. Свака суза и сваки мој осмех намењени су теби. Благосиљам сваки дан и сваки час нашег горког живота, драги мој, сапутниче мој, мој водичу за слепе...

Као слепа штенад приљубљивали смо се једно уз другог и било нам је лепо. Сећам се твоје јадне усијане главе и све оне занесености с којом смо трошили наше дане. Каква је то срећа била – и како смо увек знали да је срећа управо то...

Живот је дуг. Како је дуго и тешко умирати сам – сама. Зар је за нас – нераздвојне – таква судбина? Зар смо је ми – штенад, деца – зар си је ти – анђео – заслужио? Све тече даље. Не знам о теби ништа. Али знам све, и сваки твој дан, и час, видим јасно као у бунилу.

Сваке ноћи долазио си ми у сну, сваки пут сам те питала шта се догодило, али ти ниси одговарао.

Ево мог последњег сна: у прљавом бифеу неког прљавог хотела купујем некакву храну. Са мном су неки сасвим непознати људи, и кад сам све купила, схватила сам да не знам куд да носим све то благо, јер не знам где си ти.

Кад сам се пробудила, рекла сам Шури: ‚Осја је умро.‘ Не знам да ли си ти жив, али од тог дана изгубила сам твој траг. Не знам где си. Да ли ћеш ме чути? Знаш ли колико те волим? Нисам стигла да ти кажем

колико те волим. Ни сад то не умем да кажем. Непрекидно понављам: теби, теби... Увек си са мном, а ја – зла дивљакуша која никад није умела да заплаче – сад плачем, плачем, плачем.

То сам ја – Нађа. А іде си ти? Збоіом. Нађа.

Миомирка Нешић

ВЕЛИКИ РАТ АЛЕКСАНДРА ГАТАЛИЦЕ

Велики рат је необична прича о Првом светском рату која се не може назвати хроником, па ни класичним историјским романом, иако аутор наводи да за своја сазнања дугује стотинама сведока, „а највише Џону Риду, принцези Кантакузин и новинарима ратне *Политике*", што значи да су извори којима се аутор служи аутентични. Ни приложене фотографије, којима се раздвајају поглавља у роману (*Хапшење Гаврила Принципа у Сарајеву 1914, Пијаниста Паул Витгенштајн пред један од концерата за леву руку 1919, Добротворна дописна карта српских ратника из 1916, Плесачица Мата Хари одевена за наступ 1917, Белоіардејци на броду непосредно после исповљавања из севастопољске луке*), као ни списак имена свих учесника у рату које аутор разврстава „по зарађеним странама" не могу да заварају читаоце да је реч о делу које говори о историјским догађајима на реалан или бар вероватан начин.

Већ од прве сцене у роману стварно се преплиће са мистичним, реално са надреалним. Све почиње у мртвачници сарајевског лекара патолога Мехмеда Граха, у коју треба да буду допремљена „нека важна тела". Драма сарајевског атентата, као у искривљеном огледалу, не одвија се на улицама где су испаљена „три револверска хица", него ту, у мртвачници, на обдукционом столу.У ствари, код Александра Гаталице то и није драма какву би нормално требало очекивати. Бука са улице је у другом плану. Наговештај надолазеће праве буре крије се у злослутном шапату који се јасно обликовао на уснама непомичних тела. Време и простор као да се размичу. „Мртва тела" настављају постојање. Она разговарају.

Реч може бити и убојита и пророчанска и нежна и далекосежна. У овој сцени се претвара у шапат јачи од буке која се чује споља.Постављају се и кључна питања: куда идемо, шта остављамо и шта ће бити. Одговор на питање куда идемо тешко је дати, јер нико нема приступ иза линије постојања. Али на питање шта остављамо, одговор је сасвим разговетан: „Јад, ништа, наше снове и жалосне планове." Пред неминовношћу трагичног удеса сви су изједначени: и краљеви и просјаци се морају суочити са бесмислом и ништавилом. Остаје и последње питање које се није могло избећи: „Шта ће бити?" Одговор може да се схвати и као злослутно прорицање, али и као увод у радњу романа: „Биће рата, великога рата за који смо се спремали."

Призори који следе су неочекивани. Прича се о рату, о хицима који су покренули праву лавину која носи све пред собом.

Лавина је, можда, права реч којом би се бар делимично могао објаснити след неочекиваних догађаја и призора. Одмах се може уочити да се аутор не опредељује. Он посматра рат из угла свих зараћених страна. Зато у делу нема ни националног патоса, ни мржње, ни освете, ни патриотског жара, ни осуде, ни било какве емоције.

По томе се овај роман разликује од свега досад написаног на ову тему. Гаталица се храбро одлучио на авантуру писања о рату о коме је написано много неспорно великих дела, успевајући да се издвоји из тог хора гласова и да наметне своје сасвим оригинално виђење. Притом, он је свестан ризика у који се упушта и у преамбули романа јасно подвлачи да жели да докаже „да писац може да пише и о ономе што сам није доживео."

Роман јесте прича о Великом рату, поткрепљена чињеницама које се не могу доводити у сумњу. Али циљ писца није да се бави представљањем истине о овом периоду историје, јер су се тим питањима већ довољно бавили многи уметници и научници пре њега. Он само жели да „доприча" причу. И то не једну, него мноштво прича. И свака да буде допричана. И да има своју реалну и надреалну димензију. Те приче се као поточићи сливају у јединствену реку романа иако нису повезане ни просторно, ни временски. Свака прича је прича за себе. Јер, Гаталицу не занима да прати ни судбину појединца, ни породице, ни нације.Његове јунаке чију причу допричава повезује само хаос, још боље – захуктала машина великог рата, која никога не оставља на свом месту.

Велики рат у роману А. Гаталице има улогу покретача радње. Он је ураган који у свој ковитлац увлачи све што му се нађе на путу, матица која усисава све рукавце. Тако Велики рат постаје дејствујуће лице романа. Сви јунаци овог романа повезани су само једном линијом: свима је заједничко то што их је Велики рат зграбио и увукао у игру. Тако они улазе у радњу онда када за њих почиње Велики рат, а нестају са позорнице у исто време кад се за њих Велики рат завршава. Велики рат постаје аниматор, алфа и омега у судбини свих личности у роману.

Овај роман није хроника, иако се радња одвија у дугом периоду, односно онолико колико је Велики рат трајао. Догађаји су представљени хронолошким редом; успостављена је, на неки начин, чак и узрочно-последична веза. Али то је само привид. То није прича ни о јунаштву, ни о кукавичлуку, ни о националном поносу, ни о победама, ни о поразима. Пре би се могло рећи да је то прича

о апсурду. На пример, један од Гаталичиних јунака, фелдмаршал Бојевић, на таласу Хинденбуршке офанзиве, ослободио је „погрешни" Пшемисл, јер прави је „као невидљива метафизичка суштина негде испод овог..."

Роман би се могао прихватити и као прича о бесмислу и узалудности ратовања. То се може илустровати описом битке код Вердена: „Сви јуришници мислили су да ће ову битку одредити храброст, бриљантна тактика и брзо напредовање, али одредили су је мртви." Следи опис бесмислене погибије. На крају су се обе војске вратиле на почетне положаје. Резултат офанзиве је гранатама преорана земља и 700 000 мртвих.

Тако Велики рат има снагу разорне катаклизме. Притом нико није поштеђен, јер су једнако беспомоћни и цареви и просјаци. Куда протутњи, оставља пустош, а на рушевинама које оставља иза себе настајаће неки нови свет. И то писац допричава у епилогу, где се сви конци радње и њени рукавци згушњавају и добијају свој коначни расплет.

У овом роману рат се води у више димензија, па се не може повући јасна граница између стварног, могућег и измаштаног. У складу са тим, Први светски рат се бије на широком фронту стварности, али и у сновима учесника са ове и оне стране постојања.

Роман има димензије античке драме са неизбежним прологом и епилогом. Као и у свакој класичној драми, радња се одвија у пет чинова који се подударају са пет година ратовања: година 1914. је *Година патологија*, 1915. је *Година трговца*, 1916 – *Година краља*, 1917 – *Година цара*, а 1918. је *Година криминологија*. У роману се користи и архивска грађа, а стварни ликови и догађаји се чудесно преплићу са измаштаним и никад није повучена јасна линија између јаве и надјаве.

Ликови се налазе у регистру имена, а дати су „по зарађеним странама": Србија, Аустроугарска, Француска, Британско краљевство, Немачка, Турска, Русија и Италија. Тако се постиже илузија да се ствара историјски роман базиран на стварним догађајима. Међутим, иако су поменути сви најзначајнији догађаји на свим фронтовима и из угла свих зарађених страна, а радња тече као широка река у коју се догађаји сливају као рукавци, ипак од прве реченице постаје јасно да је прича много сложенија и да ју је тешко подвести под неке шаблоне и јасне категорије.

Истина је да се писац дистанцирао од догађаја о којима пише и да се није приклонио ниједној зарађеној страни. Он само прати и испраћа догађаје евидентирајући њихову бесмисленост и апсурдност. И учесници у том ратном хаосу који се одвија мимо њихове

воље и моћи не успевају да на било који начин утичу на токове и след догађаја – као да су емотивно празни, као да су марионете чије конце покрећу за њих невидљиве силе. Иако је постигнута илузија објективности и непристрасности као да се ради о архивској грађи, а не литерарном делу, читалац је сигуран да није реч о класичном историјском роману.

У роману се намерно замагљује радња и усложњава прича. Догађаји наоко сасвим бесмислени увлаче учеснике у крваво клупко, а да притом нису стигли ни да схвате шта се стварно дешава. Све је хаос. Реално је у ствари надреално. Прича о Великом рату је више пута испричана. А писац само жели да доприча причу.

Граница између јаве и сна је избрисана. Све је већ било и опет ће бити. Нема ни осећања, ни саосећања. Гаталица из неког свевидећег угла посматра ток догађаја у више временских равни. Сви се они појављују у неком *сада*, али се одмах као неки рефлекс појављују и настављају у будућности, било да сами јунаци сањају себе у неком другом времену, или их у неком будућем времену сањају неки њима непознати људи. Цар Вилхелм је у својим сновима видео „како су га сањали други", а Николај Романов види себе у сновима људи из будућности.

Због свега тога може се закључити да ово дело нема никакве додирне тачке са многобројним делима инспирисаним овом тематиком и из српске и из књижевности других народа. Нити је то епопеја, нити прича о страдању национа, или појединаца. За разлику од Крлеже или Ћосића, Гаталица слика рат неострашћено и анационално. Његово виђење је донекле слично са виђењем Црњанског, али Црњански ипак слика судбину једног национа, а Гаталица слика Велики рат у глобалу, са свим застрашујућим лицима и наличјима. То је кланица без разлога и смисла. И педантно сложена по годинама и фронтовима. Зачео се у мртвачници доктора патолога Граха, касније названог доктор смрт, па се проширио скоро на све континенте.

На свакој страници овог инспиративног романа померена је граница између видљивог и невидљивог. Гаталица слика догађаје са ове и оне стране постојања. За њега „под ноћним светлима трче неке утваре: пола људи, пола идеје." Војници су „хадски људи", лешеви остају на пољанама „где ће пре или касније почети да труле и праве људски хумус".

Реч је о рату у којем учесници постају статисти чија је судбина унапред детерминисана и они могу да се остваре само у трајању у другим димензијама, или у предвиђањима, или у сновима о будућим догађајима, или се њихове разгледнице које шаљу својима са

Разговор о роману *Велики рат:* Младен Весковић, Миомирка Нешић, Александар Гаталица, Светлана Младеновић и Драган Мрдаковић

фронта саме дописују и исписују и након њихове смрти, јер „ако се одмакнемо мало даље, сусрешћемо се са неким другим животом".

У рату који описује Александар Гаталица певачи губе глас, а „тишина која иза њих остаје гора је од смрти". Шпијунима се парају џепови или сукњице као наговештај лошег краја. Појављује се и огледало, као слика Доријана Греја, које преузима на себе све страхове од опасности, па власник слободно улази у најжешће битке и ниједан метак га не погађа. Али, иако све што је описано у роману и јесте и није, постоји доследност у допричавању. Сви јунаци који су уведени у радњу доследно се прате из године у годину. Притом, једина веза која постоји међу њима јесте Велики рат. Он постаје једина спона међу различитим личностима и догађајима који се одвијају на различитим местима и у току релативно дугог периода. На тај начин се постиже јединство радње, а писац отвара и затвара кругове и осмишљава различите приче о стварним и фиктивним личностима у две различите димензије: реалној и надреалној.

Интересантан је и начин на који писац слаже своју причу. Рат је у роману као хаотична узбуркана река која носи све пред собом, а личности и догађаји дотичу са свих страна попут мањих

или већих таласа. Док Грахо наноси маске на лица „важних тела", те, 1914. године, Тибор Велеш, угарски Јеврејин и ратни хушкач, има задатак да пише претећа писма српском двору, али се она претварају у праве панегирике и не помаже му ни то што мења језике, папир и мастило, а у Београду мали трговци почињу свој рат око правог и лажног „идеалина", који се завршава двобојем. У Берлину славни певач Ханс Дитер Уис тријумфује у улози Дон Ђованија кад на сцену ступа официр и чита проглас о неминовности рата, а у Паризу се шушка о мобилизацији у *Ротонди*, власништву чича Либиона, где се окупљају уметници и боеми: Пикасо, Кокто, Аполинер. Већ се чује да би све кубисте требало „натаћи на бајонет" јер је то „прљави швапски покрет", а у *Дому*, негдашњем састајалишту немачких уметника, нешто је тише. Севола, сликар и сценограф, са уживањем облачи униформу, а у Београду у кафани *Дарданели* чује се весела граја и повици „На Беч!".

Војвода Путник је, кад је чуо за ултиматум Србији, реаговао речима „биће белаја". Исте те речи и у исто време изговорио је у Истанбулу трговац зачинима Мехмед Јилдиз. Крећу возови ка Земуну, још стотине кренуће наредног дана у читавој Европи.

Пометени су и у Антверпену, Београду. У Паризу Жан Кокто се бори да га не одбије регрутна комисија. За великог кнеза Николаја Велики рат почиње кад је уснио сан о земуници и плесу у који одлучује да ступи сâм. Кад се пробудио из кошмара, рекао је за себе: „Биће страшног помора." Уис у рат улази као певач, а за мајора Мијушковића у Шапцу рат почиње оног дана кад га жена Ружа напушта и одлази са младим официром ветропиром у кога се напречац заљубљује.

И тако редом... Суштина је Велики рат, он је једина веза између свих личности, догађања и попришта на којима се одвијају све описане сцене. Војнику Деспарбесу Велики рат почиње када се после велике погибељи у Алзасу и Лорени код места Луновил пробудио међу мртвим војницима заборављен од свих. Другог дана посадио је мртве другове у круг и почео са њима да игра карте. Станислав Виткјевич обија напуштене куће у Паризу у потрази за храном и налази љубав свог живота, несуђену госпођу Виткјевич. Некадашњи уметник Фриц Круп постаје цепелиниста. Све чешће се чују искази као што је „овај рат час је смешан, час тужан". Следе победе, порази, променљива ратна срећа.

Углавном, све те приче теку паралелно, али се сви уведени ликови прате до краја. Пре и после смрти. Све и јесте и није. И све је то било и могло је бити и у неком другом времену. Сувопарна хроника ратних збивања са неизбежним прологом релативизује

се, јер се сваки догађај усложњава и има свој одјек у будућности и прошлости: ратног хушкача Вереша убија сопствено перо, које му отказује послушност, генерала Бојевића хоће да убије његово ордење, певачи губе глас, песник Аполинер се жали да узалуд пише: „Стихови моји су празни и све што ставим на хартију не оставља траг." Померена је граница између видљивог и невидљивог. Прича се допричава и са ове и са оне стране постојања, хронолошки по годинама и фронтовима, али у више димензија. Тако се постиже необична слојевитост. Све је као у искривљеном огледалу.

Исто се дешава и кад се описују бојеви. Ратна срећа је променљива. Живи се крећу у истим колонама са мртвима и боре се и са непријатељем, али и са фантомима. Возови превозе људе, али и утваре. Кики са Монпарнаса замишља како је грле мртви „својим паучинастим рукама". За Тибора Вереша Велики рат се завршио кад је пронађен мртав, прободен својим пером, а за Тибора Немета окончан је када га је устрелила једна умрла Београђанка.У свеопштем хаосу равноправно учествују и људи и идеје и фантоми и утваре.

Тако Гаталица допричава причу коју су причали многи пре њега. Он свесно прима тај изазов и успева да нађе лични пут и да сасвим сигурно нађе сасвим свој угао посматрања. Оно што чини посебну лепоту ове књиге јесте вештина приповедања. Писац ужива у причању, просто се игра. Његова моћ у смишљању прича, чини се, неограничена је. И ништа није недоречено.

У епилогу Аполинер наглашава: „Чудно је да могу да опишем свој пут након смрти"; чудно му је и што може да види „све француске жртве у Великом рату".

Све приче су допричане. Бироове дописнице ће се још неко време исписивати и после војникове смрти, па престати, Париз ће моћи да настави даље и после „ове кланице", научник Јуриј Јурјев ће се 1917. године вратити као „допола мртав човек", Франца Хабера Харон чека да га превезе преко реке Стикс, а он добија Нобелову награду за проналазак гаса којим је послао у смрт хиљаде људи, Ханс Дитер Уис после узимања лека доктора Штраубера добија глас који се још једино може чути „унутрашњим слухом". То је била освета доктора Штраубера, који је замрзео немачке певаче јер је њихова песма увела у кланицу „читаву једну младост". Циганка врачара путује свим возовима совјетске Русије да би револуционарима обзнанила своја лажна пророчанства, улицама иду пацијенти психијатра Ференција, а Арчибалд Рајс закључује да се „ништа у људској души није променило".

И на крају, чини се да је у овом роману покренуто још једно питање: да ли је тај нови свет који је настао из ратног пожара донео

неки нови квалитет? На то питање можда одговара Шандор Ференци, психијатар из Мађарске: „Парапсихологија ће у новом свету сменити психологију, окултистика ће ступити на место физике, параноја ће заменити здрав разум, а породица ће уступити место хордама и сектама." Ако је то и пишчев став, слика новог света не обећава много.

Ипак, најсигурнија је истина да је то само једно виђење, један од могућих сценарија. Последња глава овог романа даје више одговора на то питање. Распон је огроман, као што је огроман и распон између људи као што су Чича Либион, Пјер Анри Биро, Хајим Весељак, Кики, Кокто, Освалд Рајнер, убица Распућина, Шандор Ференци, Арчибалд Рајс...

Роман се допричава епилогом. „И снови су од снова", поручује писац. Њих сања пацијент душевне болнице, некадашњи цар Вилхелм од Прусије. За њега је и даље 1914. година, без рата. Велики рат у том сну и није постојао.

„Шта је стварност, а шта сан?", питање је које аутор поставља. Може ли се са сигурношћу разграничити кад сањамо, а кад смо будни? Које је стање право?

И на крају, поставља се логично питање да ли се баш у тим питањима не крије суштина овог романа. Пошто су питања постављена на крају ове књиге, писац, можда, оставља читаоцима да на њих одговоре. Или да их досањају?

Извесно је да је је тешко дати једноставне одговоре. Својом сложеном и замршеном структуром ова књига нуди ново виђење Великог рата. Иако пише о времену и чињеницама који су толико пута изношени и коментарисани, писац успева да нађе нови угао посматрања и да остане свој. И у исто време да обезбеди трајање.

Адријана Крајновић

СУБВЕРЗИЈА ПРИПОВЕДАЊА И ИНТЕЛЕКТУАЛНОСТ

(Владимир Кецмановић, *Зидови који се руше*, **Завод за уџбенике**, Београд, 2012)

Писање, историја и савременост чине фон и имагинативни фокус приповедања у збирци прича Владимира Кецмановића *Зидови који се руше*, која и насловом упућује на имагинарне, историјске и реалне зидове који се урушавају и, на крају, потпуно руше. Кецмановићева приповедачка и представљачка перспектива осмишљена је тако да јунаци и догађаји на први мах буду историјски засновани, те концизним наративним изразом дочаравају живот појединца и колектива, чији смо и сами део, али надаље се у основну раван текста учитава оно метатекстуално. Симболично сагледавајући структуру збирке, могло би се указати на њену потенцијално епистоларну форму. Епистола поприма ознаке ониричког, јер управо тако могу бити окарактерисани њени адресати. Епистоларна нарација подразумева ауторефлексивну пишчеву илузију, мимикријско опонашање на плану приповедања документарне, нефикционалне грађе. С друге стране, збирка почиње и завршава се епистолама, те тако поприма форму прстенасте композиције, којом аутор, могуће, даје омаж управо Милошу Црњанском, адресату последњег писма – приче. Интертекстуалност је, пак, евидентна још у првој причи збирке *Турска ваза*. Мизансцен постављен за упризорење ониричке књижевне вечери, на шта сам текст упућује речима јунака „звучиш као учесник неког симпозијума о мом лику и делу", оставља нас запитане да ли Кецмановић полемише са Андрићем или његовим Ћамилом, „младићем осенченим мишљу о смрти", или чак са везиром Јусуфом, који сматра да је „у ћутању сигурност". Избегавајући да номенклатуром јунака читаоца непосредно уведе на терен интертекстуалности, Кецмановић вешто затвара круг својих читалаца, очекујући ниво перцепције дела који ће од оног интертекстуалног начинити метатекстуално. Тако у дијалогу са сеном Андрића аутор, прихватајући постулат да дело представља комбинацију маште и породичног предања изводи читаоца из круга приче у круг причања, из прошлости у нешто што се може окарактерисати као архесадашњост, причу о Босни.

Тако долазимо до приче *Бе ем ве, хеклер и зидови који се руше.* Евидентна је у овој причи сродност са Андрићевим *Писмом из 1920.* и Сарајлијом који, згрожен провалом мржње у свом окружењу током минулог рата, одлучује да живот настави негде другде. Књижевност модерног јунака означава као онога који је човек парадигматски пољуљане егзистенције и идентитета, јер себе доживљава као искљученог из поретка ствари и из позитивног поретка бића. Ликови Перише, Ивице, Едина само су индивидуе, уобличене и издвојене из пасивне слике колектива – жртве неког Великог рата, који изнова и изнова почиње. Парадоксално, готово гестуализованим, покушајем да се утекне од балканског тла и поднебља предодређеног наурушавањем позитивног поретка бића, Кецмановићеви јунаци напуштају андрићевски осликану бошњачку средину касабе, споне различитости и истоветности, у којој комшијски живе Периша, Ивица, Селма, Един, Мартин, Клара. Прича *Бе ем ве, хеклер и зидови који се руше* као симбол издваја комад Берлинског зида, део историјског мизансцена, историјске коби која прати јунаке куда год да они покушавају да побегну. Тако се опет враћамо на компаративно сагледавање ове прозе и Андрићеве књижевне мисли. Наиме, у *Разговору са Гојом* Андрић каже да „треба ослушкивати легенде, трагове колективних људских настојања кроз столећа, и из њих одгонетнути смисао наше судбине".Тако се из парадоксалне, готово гротескне, ситуације у којој два бегунца тражећи спас гину пренувши се на познати глас саборца, али који долази из непријатељског рова, те мајчиног слућења несреће и ћутања родитеља који су остали без деце и ћутања Аднана, који тако или жали или слави јер је остао жив, израста амблемска представа живота који се урушава. Од њега остаје комадић Берлинског зида, симбола људских настојања кроз столећа, кључ одгонетања људске судбине; али одговора ипак нема, као што ни Един у Хилдиним умирућим очима под рушевинама своје куће, тамо у својој земљи, не проналази комад заувек изгубљеног Перишиног Берлинског зида.

Причање, глас, основе су истинитости постојања, присутности, саме егзистенције, ако као *credo* прихватимо постулат „Говорим, дакле, постојим". Кецмановић, опет, попут Андрићевог приповедачког вишегласја у *Проклетој авлији*, где сви јунаци живе кроз феномен причања, у причи *Града Сурла* постојање своди на препричавање фиктивног живота. Као што Ћамил пројектује себе на лик султана Џема, тако и градски мангуп само због сличности у имену и афинитету према истој девојци, у атмосфери градске кафане испреда причу о наводном окршају са Градом Сурлом. На тај начин онај који приповеда остварује неку врсту компензације своје

скучене, ограничене егзистенције, жељену авантуру и афирмацију у миљеу градских опасних момака, урбаних легенди. Не тако драстично као Ћамил, али овај обични Града причом и причањем коригује стварност која га деградира. Идентитет наративног субјекта свакако је проблематизован, али овде се он тиче и преосмишљавања живота, можда у потрази за смислом у чарнојевићевски удвојеном бићу, али се са овог микроплана проблем може пренети и на макроплан читаве збирке. Тада егзистенцијално постаје и поетичко питње, удвајања жанра, увек отвореног када је реч о Кецмановићевој прози.

Пут од официјелне истине, реалности, до имагинарних простора најизраженије се спроводи у жанру бајке. Њен савремени пандан, дат у ироничном кључу, јесте јужноамеричка сапуница. Правећи отклон од читалачког хоризонта очекивања, Кецмановић се поиграва и у причи *Бајка*, као што Црњански у *Лирици Итаке* посеже за контрадикторношћу наслова и садржаја песме, од *Химне*, која нема шта да велича, до парадоксалне *Оде вешалима*. Кецмановић до крајње границе профанизује љубав, чак је чини гротескном приказом која између Томе Спинозе и Мире Љовисне функционише на нивоу два затворена монолошка круга, чији су центри два телевизора. Мира на стварног Тому пројектује лик свог омиљеног јунака доктора Федерика, док Тома, задојен филозофском литературом и порнографским садржајима, прихвата своју улогу и подлеже чаршијском менталитету, прихватајући Мирин повратак, јер – људи о њој лоше причају. Опет „у ћутању лежи сигурност", јер јунаци дезинтеграцију света у којем живе пренебрегавају аутосугестијом. Тома тако постаје Федерико, а Мира пројекција чулних сензација које Тома доживљава кроз филмске снимке; ћутећи, обоје живе срећно до краја живота, као и у свакој финалној формули бајке, проповски речено.

У причама *Као у соби са огледалима* и *Последњи перформанс* Кецмановић метанаративно испитује однос друштва и писца. Тај аутобиографски дискурс свакако је релативизован, али је реч о извору инспирације – чулним сензацијама на које су сведени актери прве приче и посредном сведочењу о скандалу који је одредио последњи перформанс општеприхваћеног модерног уметника, јунака друге приче.

Ослањањем на манир путописне прозе Кецмановић затвара круг своје збирке, истовремено нас уводећи у изводну епистолу, упућену Црњанском. Сводећи причу о Грчкој на обрисе дијалога, помињање локалних специјалитета, путописац – јунак кореспондира са путописном прозом управо Милоша Црњанског. У *Љубави у Тоскани* нема Италије дворова и споменика, свуда се суши веш, све

је преплављено туристима који фотографишу, те банализују и комерцијализују историјско и културолошко знамење. Кецмановићев јунак сведен је управо на стереотип баш таквог конзумента туристичких понуда Грчке, те поред гироса и саганакија нема места за другачија знамења антике (прича *Масанаки*). Као што Црњански завичај успева да заволи из туђине, тако се и литерарно путешествије у Грчку у Кецмановићевој збирци завршава у завичају, одом Београду, што је у литерарном погледу омаж *Ламенту над Београдом*. Од амбивалентно-инверзивне позиције приповедача у причи Из праха долази се до метафизичког слоја у нарацији. Београд, као и код Црњанског, постаје сједињење духа и твари, трајног и ефемерног, док остаје отворено питање да ли је Београд амблемски приказ човека, архетипа човека или баш Београђанина, или баш Балканца. Из овако одређеног угла интерпретације, Београд је материјализација историје, антипод пролазности људске егзистенције. Алегоријски надграђени реални простори, Београд и Дунав, суматраистички се преливају и, губећи географско одређење, читаоцу указују на исконски проблем суодноса материје и идеје, мисли. Тонући у Дунав и у њему се растачући, наративни субјект открива нам се у процесу саморазумевајућег размишљања: „/.../ удови постају тешки, сетиш се да потражиш себе, блажен схваташ да их нема јер си у води ишчезао." Тај који размишља идентификоваће се са оним о чему размишља, Дунавом, о чему опет сведочи сам текст: „/.../ у теби је, као ти у њему, Дунав је космос." Ипак, из самоунижавајуће представе онога који постаје свестан своје пролазности, пропадљивости, израшће слика Београда, који оличава стаменост и промену истовремено. Док људско биће бива сведено на, библијски интонирани, прах, од којег смо и који опет постајемо, опстаје Београд, али на обали Дунава, као што у *Ламенту* Црњански каже: „Ти, *међутим*, стојиш над широком реком". Прах и Дунав тако опстају као параболично-алегоријска представа перманентне промене и обнове, бића, света, па на крају и саме књижевности.

Насупрот критичарском одређењу Кецмановићевог књижевног израза као ентер-прозе, у овој збирци аутор проговара са становишта зрелог израза, промовишући својеврсну реторику приповедне перспективе. Дескрипција или експликација овог манира или, теоријски речено, наративне фокализације, сувишне су, јер сама фокализација почива на фокусу, центру онога што се посматра и предочава. Кецмановић својим фокусом кроз своје претходне романе и приповедну збирку *Зидови који се руше* успешно усмерава пажњу читалаца и води ка разумевању етичких и естетских вредности које и јесу ти симболични предмети урушавања и рушења.

Љубиша Ђидић

СВЕТИОНИК ОД ЖИЛА КУЦАВИЦА

(Дела Радослава Братића: *Писац и документ*, 2008, **Просвјета, АМД Систем**, Билећа)

Сабрана и изабрана дела Радослава Братића, која углавном подразумевају његове романе и приповетке, појављивала су се на више начина, што је случај и са „пратећом" књигом *Писац и документ* (коју је 2000. издала **Рашка школа**). Али кад таква књига уђе у свеукупан пишчев опус од десетак књига, посматрачки угао према сабраним делима и самом писцу изгледа другачије.

Око осамдесет есеја, књижевних критика и записа ушло је у књигу овог наслова, најмање још толико је изостављено, углавном због простора, тврди његов приређивач Мирољуб Јовковић.

Какве су природе ови текстови, који су заправо у свом унутрашњем исказу „аутобиографија о другима"? А представљају предговоре и поговоре, беседе при уручивању награда, осврте, есеје, реаговања, крајпуташке записе у рефлексима нужне одбране пред светом у којем живи. Један запис, иако по хронологији никако не би могао бити на крају књиге, могао би, заправо, бити њен нешто дужи мото. А гласи у наслову: *Шта писац може данас*!

Колико је то одбрана савести, толико је и свест о вапијућем у пустињи. Кад Братић каже да писац живи у времену које му не одговара и не припада, он говори о времену испалом из зглоба, о кушњи између Фауста и Нечастивог, о оној дијалектичкој тангенти која у времену садашњем увек штрчи за време будуће. У непрестаном дисидентству, у искораку напред, у добровољном саможртвовању. Као начину живота.

Када у сабраним романима и приповеткама добијемо књигу која се зове *Писац и документ*, доживећемо још једног, али стварносног, јунака, који живи тај исти живот, савременог интелектуалца који се одазива у свом унутрашњем духовном метаболизму на најмање нервне завршетке, на најосетљивије вибрације друштвеног организма, на велике људске крикове и тихе патње достојне сопственог крварења. Наравно да ће све то видети и проверавати кроз „свог" Андрића и Црњанског, Киша и Раичковића, Драгослава Михаиловића и Капора, Милисава Савића и Јова Радуловића, Дучића и Исидору, Мешу Селимовића и Слободана Јовановића и самог патријарха Павла... Али не само кроз њих, који су му ближи литерарном срцу. И кроз Борхеса и Јесењина и Гетеа... Чак и кад

је у питању дневни политички, антрополошки или социјални искорак, он ће у пишчевом инстинкту зарађивати „оставштину за будућност".

Уцеловљеност књиге овакве врсте, у којој кипти ангажована реч, у неком духовном стању личи на таласе који ударају о хриди да би упутили на страшну збиљу која постоји у тајанственом мору. Онај ко то чини духовни је хроничар. Анатомска структура његовог ткива говори да је веома осетљив, по карактеру стамен и чврст, спреман да подваљује горштачким и епским наслеђем свог „херцеговачког дошљаштва" (што уистину по етничкој чистоти више прија него што он мисли), материјалне твари његових емоција састављене су од оног здравог флуида од којих се праве узвишена осећања, духовни адреналин, сузе радоснице, доброте и лепоте – насупрот свему ономе што није то.

Унутар ових Братићевих текстова осећа се велики читалац српске и светске књижевности, пратилац актуелних појава и тренутка изазваног документом времена, на које је часно и одговорно реаговао, што је иначе био императив његове прозне поетике. Неуклопљивост у калупе друштвеног канона, лично издизање својим светлосним гласом у било ком помрачењу, одбрана дисидентства као сопственог саможртвовања у име демократичности, све је то оно што га је откуцавало животом, а да је он свој идентитет подруштвљавао идентитетом свог национа. Можда ј ова књига записа могла да се објасни на само једном тексту, оном о *Ламенту* зебње Милоша Црњанског. Тако емотивног, и да не заварамо читаоце – текста достојног зебње како говорити без лажних ловорика о великану за кога знамо да је великан. Или исти такав текст о *Звонима* Иве Андрића. О цигари Данила Киша. *Смокви* Стеве Раичковића. Братићу се верује зато што има срце, има душу. Не зато што је најчешће савременик и саучесник и сапатник и сапутник. Верује му се, јер читалац учествује у истом изазову. Ови текстови нису настајали напамет. Настајали су у изазову, пред силницима књижевне и друштвене неправде, пред лењим читаоцима, пред летаргичном националном заборавношћу, пред непоштењима – идеолошким, социјалним, бирократизованим... Настајали су у високој инспирацији. Као *одіовор* нечему, некоме, за нешто. Тај разлог је прва лепота читања ових текстова, њихова естетика је у њиховој изузетности по мотиву који их је инспирисао. Читалац коме ништа од овог није било потребно коначно схвата колико му је све ово било потребно. Та непосредност која успева да незаинтересованог преведе жедног преко воде, а да је тај осетио да је утолио жеђ – лепа је пишчева магија. Чак и кад је свестан да је чист књижевни критичар, Братић

има паралелну свест да је његово право да се умеша као прозни наратор. Што личнији, то сугестивнији (Црњански у својим студентским данима, Киш у свакодневном дружењу, Живорад Стојковић у шетњи Кнез Михајловом као инспиратор моћних друштвених токова...) Тако, кад објашњава откриће Баја Луковића у есеју о Леонарду да Винчију, који скрива аутопортрет у *Мона Лизи*, Братић као посетилац Лувра сведочи: „Једна млада девојка, у заносу пред Леонардовом сликом, бризнула је у плач. Естетски утисак је непредвидив баш као и природне непогоде. Мора да је осетила ујед лирског тамо где не уме да се брани и заштити..."

Биљана Миловановић Живак

ВИСОКОРИЗИЧНЕ ТЕМЕ РОМАНА *ПРЕКО РАЈА ДО ПАКЛА* БРАНИСЛАВА ДОЦИНА

(Бранислав Доцин, *Преко раја до пакла*, Пожаревац 2011)

Мало је писаца који проговарају о осетљивим и, на овим нашим просторима, још увек друштвено неприхватљивим темама. Поред ратне тематике, у први ред темâ високоризичних за перцепцију дела спадају књижевна дела са темом алкохолизма и наркоманије. Ма колико апсурдно то изгледало, чак и еротски романи са елементима чисте порнографије наилазе на већу друштвену толеранцију од стране неких читалаца и критичара (који се усуђују да арбитрирају) од романа који се баве болестима зависности. Зашто је то тако, могло би се тумачити бројним социолошким, друштвеним, па и етнолошким разлозима. Што због менталитета, друштвених неписаних забрана, што због изгубљене или све мање присутне хуманистичке црте у карактерима оних који се читањем и писањем баве, те удворичког односа писаца према читалачкој публици и нарочито критици, овакве теме нису довољно уметнички обрађиване. Изузев бројних научних радова који су у последњој деценији популаризовани у медијима и који се врло често публикују, ова тема, за књижевнике, још увек представља друштвени табу.

Управо због тога, питање је може ли се, у условима у којима савремени писац на овим просторима ствара, ова проблематика са којом се суочио Бранислав Доцин уопште назвати валидном књижевном темом. С обзиром да се робовање малограђанским забранама из реалног живота преноси и у духовне сфере, може се рећи да се овај писац дрзнуо да једну од тих забрана покуша да демистификује.

Будући да се бави животима јунака интелектуалаца који живе у урбаној средини, праг очекивања читалаца, када је у питању језик и стил писца, могао би бити веома низак. Међутим, Доцин нас изненађује својом језичком културом. Иако се сусрећемо са суровим реалистичким сценама, у којима главни јунаци на градском асфалту доживљавају велика понижења (од слике јунакиње наркоманке која се једне ноћи враћа са поцепаним чарапама и огреботинама по лицу и телу, до јунака алкохоличара који једну ноћ проводи на клупи железничке станице, као прави клошар), писац ни једног тренутка није склизнуо у банално или

тривијално, како када је у питању карактеризација јунака, тако и када је у питању њихов говор. О нелепим темама не мора се писати ружним речима, и то је један од квалитета овог романа. Осим понеке псовке која ту и тамо излети главној јунакињи (обично у функцији сарказма или духовитости), језик јунака може се окарактерисати као веома пристојан. И сами јунаци нису стереотипно грађени, као алкохоличар и наркоманка, барем не онако као што у документарним емисијама или неким научним студијама можемо видети. Они су нормални људи од крви и меса које на улици свакодневно срећемо.

Јунакиња (Лилица) јесте девојка од тридесетак година, јунак (Васа) мало је старији (довољно да би у почетку те године изгледале као препрека), обоје са проблематичним социјалним и друштвеним статусом. Она је најпре вечити студент, а потом незапослени социолог са историјом наркомана, а он магистар психологије који из нужде ради као новинар, са три пропала брака иза себе и флашом као утехом. Прилике и услови у којима јунаци живе, као и друштвени статус несагласан са њиховим способностима и интелигенцијом, јунаке од самог почетка постављају на пут који ће их одвести у пропаст. Међутим, оно што уопште и мотивише главног јунака да се ухвати укоштац са нечим што би га унапред могло окарактерисати као јунака предодређеног да страда – јесте љубав. Љубав чини да се немогуће учини могућим, покреће у јунаку неке снаге за које и не зна да их у себи има, чини да верује у чуда. Ово нису алкохоличар и наркоманка од чијих ћемо се поступака згрозити и због којих ће нам бити непријатно да неке реченице прочитамо до краја. Нема ничег непристојног, вулгарног, ни непријатног. Чак и морални чистунци слободно могу узети у руке овај роман, без страха да ће бити увучени у свет којем не припадају и који их се можда и не тиче. Од самог почетка, од љубави на први поглед, око Лилице и Васе плете се љубавна прича која је и највиши уметнички домет овог романа. Зато овај роман треба читати као љубавни роман који прати трагичну причу двоје страдалника, љубавних бродоломника који посрћу пред незаустављивом олујом порока којима нису кадри да се супротставе.

Роман је очито писан без унапред биране читалачке циљне групе, али је ипак, због своје хуманистичке и дидактичке црте, више окренут млађој публици. Алузија на Хемингвејев мало познати роман *Рајски врт* аутору овог текста неминовно је одредила пут којим ће се кретати читајући и расветљавајући поједине знакове на путу. По атмосфери, љубавној тематици, па и по особинама главних јунака (не само по пасионираној љубави према пецању

већ и према алкохолу), те по епизодама које се одвијају на води, овај роман се може назвати хемингвејевским. Осим тога, алкохолизам, који је Хемингвеја на крају отерао у лудило, узима данак и јунацима овог романа, тачније главном лику, Васи Д. Васа Д. је алкохоличар који је, зачудо, свестан своје зависности. Страствени риболовац који, у једној од најлепших и занатски најуспелијих епизода, лови сома од осамдесет килограма, заљубљује се, пати, лута од немила до недрага тражећи болесној љуби лека – све су то реминисценције које, у зависности од претходног читалачког искуства читаоца, воде у разнолике и шаролике пределе тумачења и доживљавања овог романа.

Осим по атмосфери, мотивима и сличностима у карактерима, сличност са Хемингвејем се огледа и у једноставном стилу приповедања. Лако, јасно, са литерарним замахом који повремено одведе до границе лирског патоса, али никад до патетике. Међутим, иако лектуру романа потписује чак двоје лектора, овај део посла можемо сматрати необављеним. Но, током читања (барем за оне који откривају суштину и озбиљну проблематику овог романа), дешава се једна врста слепила за овај недостатак. Чак и аутору овог текста, који понекад себе хвата у ситничарењу које води до очекивања стилског чистунства, у судару са талентом писца овај недостатак остаје на маргинама и постепено ишчезава. Снага талента надилази све недостатке. Јер, један добар роман може имати много мана, а лош само једну – цео је лош. Тако сувишна употреба знака питања, негде уместо тачке а још чешће уместо узвичника, после неколико страница престаје да нас омета у читању и прихватамо је као особеност пишчевог стила. Баш као запете код Милоша Црњанског, на које се у току читања навикнемо и почнемо и сами тако да осећамо и интонирамо реченицу, и упитници Бранислава Доцина почињу да нас увлаче у зачуђеност и неку неподношљиву напетост, претварајући се, из странице у страницу, у ужасан страх за судбину и животе главних јунака. Хоће ли преживети, како ће се сва та мука окончати, хоће ли се рај из наслова у реалности главних јунака претворити у своје наличје и коначно нас довести до одговора? То су питања која нас опседају док нас ово интригантно и занимљиво штиво увлачи у вртлог недоумица. Ако усвојимо овакво значење многобројних упитника, они престају да буду правописне грешке и почињу да бивају приповедачко средство за изазивање емпатије. А управо изазивање емпатије је и најснажнији утисак који после читања понесемо и који чини да још дуго живимо са несрећним ликовима ове трагичне љубавне приче, или боље речено, да они још дуго живе са нама.

Одговори које читалац очекује сервирају се сирово и нагло, као врело уље у лице, и остављају нас у стању немоћи и песимизма. Иако мајсторски припреман, одлично вођен кроз фабулативни ток романа и психологијом ликова све време сугерисан, тако предвидљив и логичан, крај, такав какав јесте, на читаоца ипак делује језиво. Нема хепиенда, од почетка је јасно да га неће бити, али надамо се да ће писац за јунаке пронаћи неко друго решење, неки други, сасвим неочекивани излаз; па зашто је, побогу, писац!? (И ето те дилеме, упитник или узвичник, код нашег аутора никако оба, никад заједно). Узвичници, учестали као и упитници, као да су резултат немоћи ауторског приповедача да се и сâм искобеља из замке у коју је упао, заљубивши се на први поглед, очајно и безусловно; они садрже емотивни набој који се осећа у свакој реченици, којим врви свако поглавље, којим почиње и завршава се свака нада да решење постоји, у круг, у круг, у круг.

Ако пренебрегнемо лекторске омашке (за оне који немају разумевања ни за реченицу Милоша Црњанског, а камоли за нашег осетљивог Витеза Изневерених Очекивања), може се с правом закључити да је ово одлична књига. Модерног сензибилитета, човек – дечак, у зрелим годинама али са срцем младог јелена, скрхан животом на који није могао да утиче (а да до краја то није у стању да схвати), попут свих јунака предодређених да страдају, завршава своју неуспелу мисију онако како се нисмо надали. А опет, произилази да је то био једини логичан исход. Какав, нека будући читаоци сами виде. Води ли он преко раја до пакла, или управо обрнутим смером?

На крају, не може се овај роман читати, а да сам читалац не проживи своју личну буру. И за свакога понаособ, крај ће бити другачији: некога ће избацити на мирну обалу, на којој га чека сигурно тло здравог живота без порока, а некога управо на забачено острво порока, одбаченог од друштвене средине и свих који себе сматрају узорним грађанима. Декадентни јунаци, без воље и склони пороцима и хедонизму, нису баш пример грађанске послушности. Али ако се, поводећи се за Васом Д., макар један посрнули човек ухвати укоштац са буром безизлаза, ако се бар једна њему блиска особа усуди да га у томе прати, писац је успео у својој намери. Тако се, уосталом, он сам бори, проживљавајући своју личну и интимну драму, која га је обележила за цео живот. Баш као што се старац из Хемингвејевог романа борио са страшном морском немани, и осетио драж победе, без обзира на чињеницу да је на обалу довукао само костур дивне рибе коју је уловио.

Миодраг Д. Игњатовић

ОБИЧНО НЕОБИЧНИ ЉУДИ

(Бранислав Голднер, *Плава сова,* **Партенон**, Београд, 2012)

Зашто смо размишљање, а и критичко промишљање, прича доктора медицине Бранислава Голднера, започели указивањем на двопланост једне наизглед анегдотски испричане стварносне приче: приче *Плава сова*? Зато што то може да буде и „оправдање", а и „улазница" у наративне колаже ове читљиве, чак провокативне прозе! Све је овде, као и у већини прозних дела овог плодног писца, доктора медицине по знању и искуству, наизглед једноставно и читко до, да тако кажемо, једноставности. Али – није баш ни увек тако! Јер, откако се човечанство бави не само књижевношћу него и њеном рецепцијом, чак се и „једноставне" приче морају – да би се волумен њихове семантике открио у целости – читати с пажњом, па и с отклоном од оног „здраво за готово". Тако је, на пример, у причи о портретима једне наизглед очаравајуће лепотице, садржан окулар којим се уметност вреднује. Симболика „плаве сове", која се угнездила на свим платнима сликаревим, постаје унутрашњи рефлекс и осветљење објективно беспрекорног лика жене која је, у ствари, варка лепоте и опомена да је лепо, колико као естетско – чулна сензација, још више антипод духовном и етичком –ружноћи! (Познато је да је плаћени дворски сликар био каштигован јер, једноставно, није могао да бојама и цртежу не преда свој анимозитет према охолој, објективно лепој владарки – таквом ју је „унутрашњим оком" једино могао и да види).

Чудне су, баш зато што су из живота „изрезане", приче Бранислава Голднера. Оне су, готово све, психолошки медаљони с „једним или више срдаца". У причи *Пријатељ*, пас Луле ће вратити у живот порушеног ратног богаља – јер има се и зашто, и за кога живети. Може ли живот ојађених родитеља, који у најновијем наметнутом нам рату изгубише синове, започети изнова (прича *Нећу да ми истина куца на врата*), и то – рођењем женскиња које ратне несреће неће однети? Може; ваља трајати. Голднер, иначе, воли да „одмотава" чак и најзамршенија клупка живота. У причи *Одмотано клупко* тек након 15-16 година стиже се до почетка: када је брзоплета, неискусна бабица заменила децу, па се све завршава – Голднер је, иначе хуманиста без „пардона" и воли да и најцрње стране људског живота осветли „хепиендом" – сроћивањем и братимљењем фамилија које проналазе своју децу. Нешто слично – наравно, с

тим пожељним хепиендом, догађа се и у истинитој причи *Шумска деца* : сви плодови (Борко, Јавор, Јела и Јасенка), као и они који нису „шумска деца", срађају се у велику, дивну породицу љубави... У причи *Лијо* приповедач испитује колико у ствари анимално надјачава егоизам одљуђених људи: лисац Лијо ће, нажалост, ипак завршити као каћиперни украс о врату неке жене, али ће сва љубав, у ствари, бити испричана пре тога – како су се људи и умиљата звер, лисац, сусрели у љубави. У причи *Храст китњак* испричана је весела прича о храсту чије су анатомске одлике попут мушких гениталија. Прича *Белај* заиста је „обична" догодовштина – човека изуједале пчеле (48 уједа), али брана од смрти су формалисти: саобраћајна полиција! Чудан назив носи прича *Нашминкана кућа*, у којој је реч о скоројевићима новог времена. Скоројевић гради породични имиц, жели да буде Неко, његова „госпођа Фема" пати од ноблесе, и то у јадној и чемерној Србији, где (не) важи старо правило да се „нигде, осим у бајкама ... ипак не постаје богаташ преко ноћи" ... И, уопште, све је у овој повећој причи и „ту" и „ми" и „они" (разноразне брачне шараде, туђе крви, опскурни адвокати и, наравно, архитекте – уметници које купују по жељи).

Пера извозник је такође наш савременик: он извози своју паметну и факултетски образовану децу у иностранство. Перини синови су приморани да смисао живота траже у Шведској и Норвешкој, а они моралнији старији не би да буду климоглавци осим ако их „Паркинсон" таквим не учини ... Овде би требало указати на битну ознаку и друштвени ангажман Голднерове прозе. Она је не само животна него и врло, врло социјално ангажована и углавном предодређена ауторовим моралним назорима: они, као Дамоклов мач, расецају и најкомпликованије брачно-љубавне заврзламе. То – ко је коме отац, ко је кога „правио" , како збратити, на пример, оне који биолошки то јесу, али их је живот накалемио на туђа стабла и корене. У *Јадолијама* испричан је вапај, готово крик – нажалост, све масовнији – остављених старих родитеља: „Страх говори из свачијих уста, живот у селима замире – остају нам пуста ... Опустела кућа бољка је без лека, јер у њој те нико нити чека нит има да дочека." Ову причу Голднер је написао готово римовано – као поему жалопојку, па би се и штампати могла тако: било би сугестивније, а и показало „унутарњи рад" нашег врлог писца, кога „све ране" његовог народа „боле" и због којег његова душа пати.

Али и социјално-етичке дилеме савремене урбане цивилизације стваралачки провоцирају. Да, провоцирају, јер Бранислав Голднер не само што је одличан опсерватор већ је и моралиста: писање, да тако кажемо, „опис и дијагностика", јесу агенс њего-

ве списатељске рефлексије. У причи *Необични људи* испричана је читава социопсихијатријска трансформација једног човека – уметника који, дубоко до патологије, испашта завет и жртву љубави, а онда „стаје на ноге" и „чврсто тле" оснивајући нову породицу. С правом пише Голднер: „Већина људи воли да за пријатеља има особу која није срећна: било да је нарушеног здравља, рођена са неким дефектом, без запослења, да јој брак ‚не штима', да има проблема са децом." У фокусу Интиме, он генералише један прилично убедљив став: да је *Homo Individualicus* егоистичан, а да је прави хуманизам утопија цивилизације која је, у ствари, таквим фројдовско-јунговским Над–Ја само, као кулисама, маскирана. Анимализам се, с директног сукобљавања, преноси у комплекс завидљивости, дакле, жеље да поразимо онога коме „иде", док нама то није припало. Уосталом, зар није сам генијални Ј. В. Гете децидно записао: „Боже мој! Гледајући мртваца на одру, ја тебе хвалим јер – ја сам жив! Жив сам!" Зато, кад размишљамо о овој наизглед „лакој"причи Б. Голднера, морамо да имамо на уму шта она, у ствари, у „потпричи" приче крије. У *Посрнућима*, на свега две–три странице, толико тога је исприповедано да би неко други написао – роман! Животи „једне" Мине, кћери доктора Леке, па њен брак са „наркићем" Марком, смрт, грчевита борба доктора Леке да осмисли живот, син, такође „наркић", докторов „црни рад", опет борба да стане на ноге и – онда слом: син – лопов, наркоман и – шта онда и како осмислити живот?

Шарена је ова књига. Ту су праве мале психосоцијалне студије и ванредне елаборације националног социјума, али и „разбибриге", такође „испиљене" из нашег србијанског шеретлука. Наш писац је универзитетски професор, а уз то и космополита. Али, њега не интересују туђинци – он врло вешто, с дивним хумором, и без злобе, фокусира, како би Марин Држић рекао, „нашијенце".У причи *Лажљивице* средовечне „даме", жељне, наравно, и љубавних излета, по могућности са „Италијанчићима", Шпањолцима и сл., пројектоване су окуларом нашег интелектуализованог „мангупа". Тако смо добили, после вечног Стерије, наше нове „Фемице" а, уз њих, успут, али ипак врло пластично, и „гомилу" оних који су „ловатори" празних гаћа, а пуних новчаника и који ће, наравно, олако прихватити подметнуте наследнике... Или, на пример, дивна прича о зачуђености нашег човека који, после НАТО бомбардовања, али и фамозне аутопљачке зване „приватизација", угледа уништене фабрике – сиротињске хранитељке и чији се *Ritornero a Belgrado* завршава трагично: „Погледам га, главу забацио на наслон седишта, зажмурио, чело му набрано, пева, а низ лице му се котрљају

сузе." Сузе за опљачканим радом акцијаша, трпљењем српске нације, мукама да се ухвати корак са развијеним светом. Бранислав Голднер је на неки начин „светски човек", али и патриота; многе његове приче из ведрине хумора, праве бурлеске, играрија типа *comedia dell'arte*, зарањају у бритке, чак болно-трагичне резове нашег друштвеног живота. И то је њихова – за површне читаоце можда невидљива нушићевско-ковачевићевска драматургија: „Лепа села, лепо горе", односно – причам вам причу с подтекстом, црном линијом трагизма...

Чак и веселе догодовштине овде нису сасвим, бар не до краја, кад се као драмски чвор размотају, веселе. У причи *Исшеілане йайрике* толико је тога речено, а чини се, тек – додирнуто. Ситне преваре на пијаци, похвала тежачкој Србији, али и битка да се и биолошки одржи тај етнос који су поткопале бујице тзв. „индустријализације", затим кошмари „транзиције", и то у домановићевској Србији с „Бајама" које, наводно, знају шта раде, а у ћорсокак воде! Подтекст имају чак и мале, „слатке" причице од само једне стране или полустране, попут *Мића* (папагај који разоткрива укућане), док су причице *Надање*, *Комшас*, *Зашшо*, *Сшарожења*, *Нишша није случајно*, а посебно *Маіија љубави*, *Мала чуда*, или *Зовише йоша*, осим због хумора (неизоставне „соли" у Голднеровој прози уопште), занимљиве и због нечег иновативног: ауторовог смисла да зарони чак у фантастику и – за разлику од прича „истинитијих од истине", како покушава да их сам ојави – открије да би и те како могао да закорачи и ван стварносног и... испише странице врло модерне по поетичко-формалним и стилским обележјима... Али, о томе кад и како буде! И сад, на крају – зашто *Плава сова (Приче: обично необични људи)*, што ми предлажемо: зато што су, мање-више, све оне заправо то: необичне по својој „обичности", хуморне с подтекстом, стварносне са деклинацијом ка фантастици, играчке на ивици где озбиљно урања у комедиографску запитаност, а хумор је само увод – пролегомена за дубље седименте обично-необичног живота. Али, једно је несумњиво: ове приче ће се лагодно и лако читати, а онима којима је не до *аверса*, него до *реверса* текста, нека их мисле. Макар и post festum.

Мирјана Мариншек Николић

О МИСТЕРИЈИ ЉУБАВИ

Аполинер је визуелној поезији дао назив „калиграми". Један међу њима је и онај са силуетом дрвета:

Ово
мало дрво
што се спрема
плод да донесе,
теби
је
налик.

Збирку песама *Мистерија љубави* Милице Јефтимијевић Лилић краси на корицама Ботичелијева слика *Благовести*. Кроз одшкринута врата, указује нам се дрво. Уздигнуте крошње.

Оно чему стреме писци есејисти, а и визуелни уметници, јесте приближавање апстрактној мисли, спуштање у дубине душевног живота. Поезија јесте уметност говора, али она изражава и извесно стање духа. Е, ту смо се нашле Милица и ја, у њеној, по мом уверењу, досад најбољој књизи песама. У песничкој збирци *Мистерија љубави* пронашла сам неслућену могућност распростирања „књижевног бића". Могла бих, дакле, закључити: у приступу *доживљајној* поезији, Биће и мишљење се канда изједначују.

Шта је у поезији и које и какво вођење значи реч *љубав*? Шта је то што виде очи које тада друге тако гледају? „Мистерију љубави" открива нам песма која отвара ову збирку, *Сажета љубав*:

У две речи
сместити се
може
цео космос
и прелити
у једно срце.

И наставља:

Од две речи
у песми
незаустављивој

реци
што тече
у два смера.

Јесу ли људи уопште за љубав створени?

Бајрон нам дошаптава: „Љубав је за мушкарца само једно занимање; за жену, то је сам живот". Љубав је за нашу песникињу *Додир свемира*: „Ушла сам у тај поглед цела непредвиђено, нехајно / готово судбински"... И наставља: „Планула је мисао жељна искре и Хајдегер, Ниче, Флоренски сви су се нашли у игри ненадано"... // ...поричући речи, знање / победнички такоше свемир / исписујући тетоважу ума."

И одиста, тетоважу ума исписује Ниче (у свом *Трубадурском песништву*). „Иста реч – љубав", вели он, „има одиста различита значења за мушкарца и за жену." Оно што жена подразумева под љубављу доста је јасно: То није само оданост, већ потпуно поклањање тела и душе, без ограничења, без обзира на било шта. Управо зато што жена не поставља никакве услове, њена љубав је веза, једина коју има.

Да, драга песникињо! Свемир се додирује, и не само у наслову једне од твојих песама. Љубав је титанска снага. Покретач свега.

„Када жена воли, мора да заборави своју сопствену личност", бележи Сесил Соваж. „То је природни закон". У ствари, да ли је у питању природни закон?

У самом језгру поезије наше песникиње обликују се двозначне песничке слике: „Постао си средиште / заклонио ме целу / увукао у себе (*Тренутак збиље*); „// ...прожета тобом кô икона духом / удомљена сам у твом духу (*Нестварно постојимо*).

Затворена у сферу релативног, намењена мушкарцу од свог детињства, жена је навикнута да у њему види ореол с којим јој је тешко да се изједначи. Она (жена!) машта о уједињењу и поистовећењу с надмоћним субјектом.

Уосталом, за њу постоји само један излаз – да се телом и душом изгуби у ономе кога јој одређују као апсолут, као есенцијално.

Но ипак: „Све противно љубави јесте". Тако гласи назив једне из збирке песама *Мистерија љубави*.

Противно љубави јесте и ум и време, и догађаји и слутње, и реч, и ћутња, и... наставља се поема о љубави, једна од најлепших у новијој српској љубавној поезији: „Али тај неми дозив бића, то осећање мира кад блиски смо, та жеља за целином с другим, за давање до задње капи, то љубав јесте. Ма све против ње било!"

Ишчитавамо ми, садашњи и будући поклоници њене поезије, најразличитије „слојеве" љубави. Милица Јефтимијевић Лилић нас открива нама самима, нагонећи нас да изађемо из себе самих.

Уздигнута на пиједестал оностраног, љубав је за песникињу мисаона потреба да нас неко воли, а не она исповедно-лирска страна – потреба да неког волимо. Из једне визуре песникиња издваја емоцију љубави, залажући се за њену вечност. Одмах затим, она ће љубав нагло уздићи, проглашавајући је за „врховно" начело, постављено изнад самог Бића.

Ако се досезањем космичке димензије обелодањује и само лице „божанског", није ли тим поништена и просторно-временска димензија универзума? У тој димензији иманентно-трансцендентног постојања, указује се и срећа самог Бића.

Али ретко се догађа да та блажена срећа буде постојана. Из тога се рађају песнички немири: доживљено насупрот одсањаном, тело наспрам душе; јин и јанг се пред умом жене поништава. Сувише лак пут до љубави одузима јој драж; препреке јој дају значење.

Љубав нам она открива као облик сазнања ван граница искуства, оним што је изван просторно-временске стварности.

Она нам открива нова небеса и нове просторе чак и у пределу у коме смо одувек живели. А у томе је и њена велика тајна: Свет је други, и ја сам друга. А то више не сазнајем сама!

Не, није ова збирка песама на клизавом терену лирског сентиментализма, романтичних заблуда о љубави и истини. Суштина ове мисаоне поезије јесте недокучива.

Читава збирка песама *Мистерије љубави* Милице Јефтимијевић Лилић, сачињена из два циклуса, *Тренутак збиље* и *Љубав ова*, вечити је дијалог са оностраним у космичкој димензији њене ванвременске поезије.

Гордана Влаховић

САГЛЕДНА СТАЗА, И СТАЗОМ ТРАГ

(Паун Петронијевић, *Руком беле тајне*, **Сабрана дела Пауна Петронијевића**, књ. 4)

Године 1953. оглашавају се песници који представљају почетак новог таласа српског сеоског песништва, група „лудих летача што прхну с овце у стихотворце", како је себе у зрењу доброга лета, један од њих, Паун Петронијевић, надахнуто, у полузбиљи обележио. Првом из круга „лудих летача" прави друштво Србољуб Митић, а касније ће их крајем шездесетих година књижевни критичар и историчар Драгиша Витошевић окупити око часописа „Расковник", пруживши им охрабрење и могућност да свој богати лирски израз и живу песничку реч обзнане књижевној јавности. Из тога круга раскриљују се Добрица Ерић, Милена Јовановић, Зоран Вучић, Момчило Тешић, Вукосава Андрић... Паун Петронијевић, први од „летача", први је и узлетео за трагом „беле тајне", доживевши да му се штампа за живота само књига *Пастир тражи дно неба* (1962).

У предговору зборнику српских сељака песника *Цветник* (1967) проф. Владета Кошутић њихово стваралаштво означава као „...не грбавчење над белим листом (мотиком и плугом грбавчи се довољно), већ озарено посвећивање песми, предах у мучном влачењу живота." И песме Пауна Петронијевића налазе место у *Цветнику*, а пре тога и у збирци *Орфеј међу шљивама* (1963), те у неколико књига изабраних песама објављених после песникове смрти (*Добро лето*, 1974; *Велико јутро*, 1987; *Гласом бистре воде*, 1993; *Пребело једро*, 2006).

Поштоваоци поезије Пауна Петронијевића могу пратити издавачки подухват именом **Сабрана дела Пауна Петронијевића**, испод кога се потписује неколико суиздавача: „Свитак", Народна библиотека Пожега, Издавачка радионица књижевног друштва „Развигор" Пожега, Књижевна заједница за Златиборски округ Ужице, Удружење књижевника Србије. Обједињени су руком приређивача песникове заоставштине, Милијана Деспотовића, почев од 2007. године (*Стан моја вида*, 2009; *Истрінут клас*, 2010; *Облас за душу*). У години 2011. из штампе је изашла четврта књига песама, *Руком беле тајне*.

Настанак већине песама из ове књиге обележен је датумима од 1960. до 1962. г., осим двеју (*Балада о дрвећу*, 1955. и *У пролетње вече после кише*, 1954). Податак о времену настанка песама индика-

тиван је, јер их је песник стварао у санаторијумском окружењу, од Кнез Села до Бежанијске косе, тако да се не може избећи биографски моменат у уочавању избора мотива и постигнутој атмосфери. Чини се по мотивском одређењу да су оне песме које нису означене датумом настанка близу сумраку песниковог овоземног хода.

Паун Петронијевић пева драму свога прикраћеног живота. Искуствена исповест није велика (има само двадесет и коју годину), али су интуитивна наслућивања дубока; тако да од почетног циклуса књиге, *Ничем и цвешам*, па до последњег, *Из дна свешти*, песник развија исповест медитативних тонова о песми, лепоти, здрављу и болести, и о двема великим одредницама његовог песништва: животу и смрти.

Песма је заклон. Кроз песму аутор помера у страну физичку немоћ тела издајице. Сав је окренут ка сунцу и светлости стиха, ка трајању кроз стих. У песми *Човек и жена*, то двоје чулима обузети, у благодети зрења и просутог семена у обиљу, даће плод новога живота, свесни да ће после „телесног умирања" синови бити продужетак. Јер, потомство је корен куће, новога јутра, траг. Песников траг су „речи светлости воде и небеса" (Зоран Вучић). Речју трага за оностраним, изван ограничења „предела зелене јаве", омеђене реалности, коју не може надвладати – јер тело пати, и болест га разара, и човека смрт руни. Али дух трага кроз реч, тежећи ка истини, шта год нам се чинило да јесте истина, за безмерношћу „беле тајне", дубином оностраности, за смислом. Руке су пружене ка пролећу (читај – песми) а савладава га „живот нестао у путу".

Знао је Паун Петронијевић да запева о радости живљења, па у претходној књизи, у *Оīласу за душу* издаје оглас за „мало реке бистре са виром рибе у парењу" и „грли је витку, чежњиву кô љубу ил` љубав дугу и бистру, док леже јој на бок". И у овој, четвртој књизи *Сабраних дела*, у одељку *Слайови од йене* песме су писане као отклон од сенке смрти, болести, белих постеља, ванвременске „беле тајне". У песмама *Части ми йијане (Бекрија)* и *Сеоски бекрија* приземно је, и опипљиво овоземаљско све, црнохуморно и некако баш народски препознатљиво уоколо, на рачун наших нарави и навика. Каткад запева о поистовећености и стапању са травама, цветом, небесима у којима би да обитава, па онда на трен даје предност лепоти малих ствари. Кад жеља за оздрављењем раствори засторе болничких зидова, груне кроз чежњу за светлошћу и шумама, класјем, вировима, ветровима и облацима (*Чежња*).

Но, свест о болести и близини смрти као неминовности сувише је присутна. Код песника то није вапај него прихватање „неминовности свога умирања". Покушај залечења и сви дани непребо-

ла сизифовски су посао и спознаја да се „од патње расте, само се од патње снажи". Сизиф је био у предности. Бар је стена остала стамена. Код песника се камење са брда распрскава по њему (*Уз брдо*).

Дучићевски „пар злих црних коња" примакао се. Песник осећа невидљивог јахача уз шаптање мелодије умирања. Смрт је готово опипљива (*Болничка елегија*). Искључују се појмови: *сутра, будуће, бићемо.* Све топле приче о лепоти, бајке о бистрим таласима здравља, те светлећи драгуљи шумадијских прела, претачу се у – ништа. Ништа од туге и радости свагдањег бивања. Ни обнове, ни отаве – „све опела". Ако бисмо тражили опонентне појмове у Петронијевићевим песмама, могло би се и овако прословити: *бол* је руинирање тела, изједање, мука; *песма* је траг, трајање, отклон од бола. *Небеса* су лебдећа светлост, озареност „обећане зоре", као оздрављење или (пре) као избављење. *Болница* је материјализација свега приземног, грудобољност. *Вода* – бистрина, проток, пролажење. *Дрво* има магијски смисао и означава снагу, укорењивање, сталност. А *лепота* и *смрт* – према песнику, велике су у „страшној чари".

Ако је и до ове књиге постојала тврдња да поезију Пауна Петронијевића не треба везивати само за сеоски амбијент, песмама „беле тајне" ту је тврдњу сасвим оправдао. Медитативни тонови провлаче се кроз већину стихова (о кругу вечног окретања, о вери у мелодију здравља, о слућеном а неоткривеном белом граду и белој тајни оностраности). Књижевни утицаји нису експлицитни. Могу се препознати тек у назнакама (нпр. јесењиновски мотив, слика „летело јато гавранова..."). У песми *Двојник* аутор пева са оданошћу Јесењину:

За мене кажу да сам кô Јесењин:
Помало сељак а више поета.
Србије добре понајлући син.
Уместо шајкаче краси ме берета.

(Не би се наш песник наљутио да се пронађу и веће сличности са сјајним Серјожом. Напротив.)

Неколико песама, пригодних, посвећено је драгим људима: песнику Добрици Ерићу, те лекару др Љубиши Илићу, писаним у Кнез Селу док је лежао непокретан, пљујући крв. У таквом стању написао је потресну песму часној сестри Јацинти Шафарић (*Светлост*). Толико је био болестан да сачуван факсимил песме указује да ју је диктирао не могавши сâм да је напише.

Не морају критичари указивати на недорађеност и стилску недотераност појединих стихова. Песник је и сâм био свестан недостатка времена да доради све песме, да их изглади, да постану „целе лепе" (Б. Поповић). Неке је „у трањама" (како отпева дични Бранко) оставио, јер је био „Устављен... да се искаже цео"; сагледао је своју стазу која остаје за њим, а скраћује се испред њега, и види је „до њеног кобног краја" (*Саїледна сїаза*). Но, без песме не би било ни стазе иза њега:

Из крви искаче їоезија да се брани,
она ми осїаје верна до бескраја,
сад знам: ово више нису моји дани
али смрї зна да їо није ни їредаја!
(Ка бескрају)

Да стваралац, по оној андрићевској, не би умро и други пут, било је потребно учинити оно што ради група ентузијаста око „Свитка", и уредник Милијан Деспотовић. Упорно и предано они приређују и објављују књигу по књигу сабраних песама Пауна Петронијевића, тог „лудог летача", који је стихом заваравао бољку и настојао да за трагом „беле тајне" савладава „живот нестао у путу".

Мирослав Радовановић

ДУХОВНА ЖАРИШТА У СВЕТУ НЕЈАСНОСТИ

(Др Симо Бозало, *Нејасно*, **Матична библиотека Источно Сарајево**, 2009)

Човек је увек дизао свој глас против снага које га поричу без обзира на цену коју ће платити. Затечен свешћу о бесмислености свог дела, коначности подухвата, сазнањем беспомоћности пред силама које га надилазе, осећајем инфериорности, човек је тражио начина да искаже свој револт. Тај глас протеста и оспоравања био је дубоко укорењен у моралистичко опредељење о људским основама свега и из тога је ницала идеална представа и сан о нераскидивој вези човека и света, о изузетности људског разума над стихијом. На тај начин песник Симо Бозало изнова поставља питање смисла наслеђених вреднота и осветљава простор савременог човека афирмишући духовна жаришта у којима почива смисао непролазних вредности и појмова који се сустижу и препознају. Суочење са самим собом и немерљивошћу и суровошћу вањскога намеће се као темељна егзистенцијална ситуација:

Појам тјера мисли моје
На највише ума коте
Те повриши маште сјајне
Да би са њих мисли моје
Достиинуле људске тајне

Појам неће мрачних сила
Нит природних предрасуда
Појам хоће објашњења...
Тјера мисли на Голиоту
И побједу тих врлина
(Појам)

Бозало недвосмислено наглашава животни и песнички програм који је лишен животног склада, који је дат у свакодневном искуству непомирљиве дилеме човековог избора и нејасности историје и окружења. У грозничавој стисци времена, безнађу празнине и недовршености, интезивирало се аутентично време свести. Дочаравајући спектар унутар једног поретка ствари, песник је покушао

да дефинише свој глас између речи и збиље, да дâ понорне визије времена и укаже на трошност и пролазност запитаног бића:

НЕЈАСНО
Са прецима,
Са потомцима,
У свитање зора
НЕЈАСНО
Мријеш се мора ...

НЕЈАСНО
Кад живот протече
НЕЈАСНА
Смрт на вече
Громови кад ірме
НЕЈАСНЕ
Животне олује

НЕЈАСНО
Од Христова іроба
НЕЈАСНО
Од смртноі доба

НЕЈАСНО...

(Нејасно)

Отпор ништавилу испољава се као ојачани покушај фиксирања скривеног значења и трагања за суштином. Егзистенцијална трошност ствари и бића постаје константа, а упитаност врлина мисаоног напора савременог човека да обликује трајне намере на којима почива појам човека. Специфичне везе човека и света избијају у први план и нејасно трагање у мраку претвара се у опсесивну жељу да се докучи тајна човека, досегне онај део личности који својим немиром и упитаношћу издваја човека наспрам неизмерљивости света и окрутне механике живота. Кроз поезију песник Бозало исказује темељни немир и вечно надметање са силама које га надилазе. Он је у служби система идеја и духовности који недвосмислено сведоче о контрадикторности човекове људске ситуације, о моралним и духовним дилемама. Уметност и поезија истичу еманципаторски дух фикције у који песник уноси своје стихове. Неизвесна авантура духа прераста у нејасност као одређење, као психологију уметности у којој нема довршених образаца и све се претвара у систем и свет имагинарних представа.

Песник у збирци *Нејасно* пева о жени према којој је усмерена фатална и компликована љубав. Жена је лишена само естетског набоја и она носи у себи још дух, душу, еманацију нечег узвишеног и божанског. Бозало издиже платонистичко поимање љубавног осећања до филозофске контемплације.

Његова поезија блиска је романтичарској утопији:

О кад те видим љепото жено
Мени се страшно врти у глави
Поклони неком запето тијело"
Ја само желим увојак плави
(Увојак плави)

Љубав је екстаза тренутка, а жена отелотворење божанског што се буди у сећању, у ономе што је ишчезло и изгубљено. Жена у Бозаловој поезији живи нетакнута у свести и подсвести и обасјава дух у чудесним моментима вољног сећања. Жена се помаља из песниковог ума у сједињењу земаљског и небеског, чулног и духовног. Сликарски елементи јасно су наглашени обухватајући тему и утапајући се у њу. Сликајући жену, Бозало даје дубину и перспективу, боју и сугестивно појачава психолошка значења желећи да истакне жудњу, сан о вечној лепоти и младости који га не напушта:

Иконскої лика, анђеоских очи
Немирна љепотице, слична Клеопатри,
Ако ти поклоним душу и срце
Хоће ли моћи ико да ме схвати?

Како ће наивни пјесник
Себи да објасни
Тај чудан спектар најљепших боја
Како признати самоме себи
Да га отрова љепота твоја."
(Љепота)

Песник је у збирци *Нејасно* предан националној идеји, изворном завичају и аутентичној комуникацији. Национални људски опстанак српског народа угрожен је пакленом завером монструма, који чине геноцид над нашим народом. Песник примећује лабаве законе и оне који наш национ гурају у погибељ; снага наших крволока надилази наше снаге, а њихову логику не можемо ни одобрити ни

схватити. У хаосу историјског времена српски песник брани начела слободе и правде, ступа путевима неизвесности и претње да се све заврши насиљем и смрћу. Тајна сила Новог светског поретка прети и пориче и, као наши преци, осуђени смо да страдамо на коцу и конопцу. Бозало, жигошући поставке новог, пакленог, уротничког система настоји да одреди сизифовски занос отпора насиљу као једину брану и могућност опстанка. У тој репресивној механици отуђених снага разума и установа, самовоље и безразложног зла, песник види злу коб коју треба елиминисати и вратити се провереним историјским вреднотама свог порекла и идентитета:

Док се једни трпају у жице
Друіе ірије сунце немилице

Не дају ти себи нит свом претку
Тјерају те новоме поретку

Чека јама у чељусти двери
Све је ништа по њиховој мјери

Тјерају ме да пљујем на претке,
И да лажем на рођеноі браћа,
За добробит новоіа поретка
За добробит нашеі СУНОВРАТА

Тјерају нас ...!

Застали смо на путу ка претку
Никуд назад, нит новом поретку.
(Странпутица)

Бозало се у својој поезији враћа величини предака, што није пука реконструкција једног историјског поретка чињеница, већ схватање свеобухватног појма човековог постојања и моралног устројства. Сазнање колективне свести је основ на коме почива једно друштво, његове институције и национална идеја. Песник тражи континуитет етичке свести. Национална историја Срба у Бозаловој поезији јавља се као човекова самосвест и мерило људске моралности и истине:

Доіорјесте ево кô свијеће
На уснама вјечито питање...

Вама іордим, до Боіа поносним
Надолази небеско свитање...
(Епитаф српским витезовима)

Бозало у збирци поезије *Нејасно* поседује усађену свест о мисији песника и нужности сажимања животних искушења као неминовности људске судбине. Доследан своме уверењу, песник снагом речи отвара поноре истине о човеку, његовом злом удесу, личној трагедији и осветљава их двоструким светлом разорне снаге злог удеса и стваралачког песничког елана које се опире условностима судбине. Екстаза живота одупире се ужасу изненадних губитака. Реалне околности приземљују и растужују, али песник повремено тежи сфери метафизичког набоја која лечи и одагнава:

И кад ме жиовот
Ошинуо мучки
Не пустих јаук
Дочеках хајдучки

Удари сине,
Удари ме мукло
Нисам посрн о
Нисам зајаук о

Туіом си ме Боже
Болно ошинуо !
Ја сам се и тада
Мушки усправио.
(Александру)

Радомир Милошевић

МЕСТО И УЛОГА ЕПИСКОПА У ЦРКВИ

(Жељко Ђурић, *Служење епископа – канонско предање*, Београд 2011)

Књига Жељка Ђурића представља реализацију његових давнашњих преокупација епископским позивом и епископском службом.

Бављење питањем епископског служења није случајно. Православна црква је епископална и монархистичка. Још је Свети Кипријан Картагински (+252) поставио аксиом: „Где је епископ, ту је Црква. Епископ је у Цркви и Црква у епископу." Аутор је правилно поступио што је посматрање епископске службе ослонио на христологију и првенствено је посматрао кроз свету евхаристију. С правом и с разлогом, јер епископ је носилац евхаристије у Цркви. Евхаристијски карактер епископске службе заправо је оно што епископа идентификује и пред Богом и пред људима. Тајна Цркве је тајна општег заједништва свих верних у евхаристији, што је утемељено на Христовим речима у Његовој првосвештеничкој молитви: „Да сви једно буду, као ти, Оче, што си у мени и ја у теби" (Јн 7,21). Литургија показује структуру Цркве: епископ, свештеници са ђаконима и побожни народ, сви сакупљени на једном месту. Било који од ова три елемента да недостаје – нема Цркве. Али у тој структури епископ је онај први, онај који узноси дарове Оцу небеском, стожер око кога се Црква окупља, епископ је начело Цркве. Оно што је матица за пчелиње друштво, то је епископ за црквену заједницу. И у Светој Тројици постоји равноправност лица, али Отац је начело и принцип божанства.

Епископ је у литургији икона Христова, а иконизовање Христа у светој литургији, евхаристији, означава да је епископство директно повезано са Христовом службом. Свештенство је уопште у својој суштини христолошко. Основна мисија епископа у свету јесте да обнови, тј. освети народ крштењем и другим светим тајнама, до обожења у литургији. Епископ је инструмент воље Божије, односно воље Христове у мисији спасења света. Свака епископска хиротонија је продужавање Христове првосвештеничке службе у Новом завету и зато је она неодвојива од Христа и његове улоге у спасењу човека, али и спасењу целе природе. Бог Отац послао је Сина у свет да би се свет Сином спасао. Син шаље апостоле у свет: „Као што ти мене посла у свет, и ја њих послах у свет" (Јн 17,18).

Апостоли у свет шаљу епископе. Епископска служба је послање у свет, а свако послање је у служби спасења.

Методологија рада Жељка Ђурића једноставна је. Аутор је пред читаоца изнео мноштво докумената, канона, и стрпљиво ишао тачку по тачку, од канона до канона, тумачећи га и осветљавајући са богословске и са историјске стране. Све што је у књизи изложио могло је да се и другим редом презентира, али се аутор држао свог концепта у коме има логике и система, и остао доследан до краја, свеобухватно посматрајући епископско служење.

Највреднији део књиге јесу првих стотину страница, где се аутор бавио питањем епископства самог по себи, односно суштином епископске службе, местом и улогом епископа у Цркви. Ово је лично мишљење, а издвојио сам га зато што је овај део рада много значајнији од другог дела, који се бави Црквом као институцијом, мада је саборност основна одлика Цркве и тесно је повезана са епископством. У том другом одељку о. Жељко Ђурић упустио се у неке – не расправе него констатације у вези са римским претензијама, али се није либио да кроз исте наочари посматра и неке акције и тежње цариградског епископа. Последњи део књиге разматра правне оквире епископске службе, дисциплинарна питања, где је важно поглавље о повезаности епископства са монашким чином, где се објашњава како је епископима забрањен брак, а на који су имали право, како сведочи апостол Павле (1. Тим 3,2).

Рад прате бројне и често обимне фусноте. Неке су тако значајне да их је ваљало уградити у сам текст.

Вредност Ђурићевог истраживања је и у обиљу извора и литературе, не само на српском него и на грчком и руском језику, али и на језицима западних народа. То не треба да изненади читаоца, јер су западњаци добро упознати са историјом Цркве. На Западу су сва дела светих отаца штампана још половином XIX века. На Истоку, нажалост, за тако нешто не постоје ни кадровске ни финансијске могућности.

Братислав Мајдић

ЛАВИРИНТ – ДУБИНА ПРОМИШЉАЊА И ВЕШТИНА КАЗИВАЊА

(Наталија Карић Слијепчевић, *Лавиринт – моћ заборава*, електронско издање, **Народна библиотека Смедерево** 2012, Смедерево)

Омнибус прича са актерима знаним из претходних књига, уз увођење нових ликова, заокружује једну целину занимљивог и веома необичног садржаја, на коме упорно истрајава аутор текста, Наталија (Нале, Ната, Таша) Карић, ликовни и књижевни стваралац из Смедерева. Ова трећа књига, умногоме слична, али и различита од претходних, са насловом *Лавиринт*, симболично одсликава позицију савременог човека, распетог између сила унутрашњих порива за испуњењем смисла пролазног битисања на овој планети, а на другој страни невидљивих, али моћних сила које господаре космичким простором у коме егзистира и нека „Геа" са својим „геацима". Разуме се да су Земљани (Геаци) по линији субординације на нижем нивоу развоја и способности од бића из космичког простора, али, несвесни те чињенице, понашају се као да су они господари свега постојећег, па са илузијом да нешто уређују и ново творе, заправо срљају у деструкцију и пропаст, заробљени у лавиринту безнађа и безизлаза.

Како ће човек изаћи из тог лавиринта сопствене ограничености и невида, и шта ће му бити спасоносна нит, неизвесно је. Ако освешћење не дође кроз претеће катаклизмичке назнаке из угрожене природе (ерупције вулкана, разорна торнада, потопи, удари муња и громова), или из све присутнијих појава генетских деформација и дегенерација у живом свету, изазваних смишљеним или акцидентним нуклеарним катастрофама, спаса неће бити.

Персонификујући космичке силе моћи, конструктивне и деструктивне, ауторка им даје називе по којима можемо да их препознајемо у појединим ситуацијама као актере разних догађања. При томе, сасвим природно, приписује им чудотворну моћ, што води у свет фантастике (парапсихолошки феномени типа телепатије, синергизма, левитације, телекинезе, трансформације), али се могу препознати и феномени који се јављају у стањима психотичне алтерације – халуцинаторни доживљаји (блокирање мисли, флешбекови, гласовне поруке, пролазак кроз зид, путовање кроз време и сл.). Много тога се у стварности догађа и о томе се пише, а ко су и шта су покретачи таквих појава, то је још увек тајна.

Као дежурно око и уво Света, космички радар, ауторка будно прати и региструје све појаве, тумачи њихов смисао и поруке, све то транспонује у систем јасних, опомињућих и забрињавајућих информација и саопштава их на овај начин, путем књиге. Та њена месијанска улога води нас до питања: чији је она изасланик? Ко је синхронизовао титрај њених таласа са оним из Васионе, наштимовао те фине струне на обе стране да трепере у истом ритму? Да није и она ванземаљац? На та питања и она сама нема одговор; а и да га има, зар би нам га казала?

На филмске сцене из домена научне фантастике подсећају и маштовити називи појединих галаксија, звезда, астероида, описи космичких станица и њихових посада, начин њихове комуникације, што све говори у прилог изванредне имагинативне способности ауторке и њеног завидног познавања материје из области астрофизике и астрологије.

Дијапазон презентованог знања и широког образовања списатељице проширује се на садржаје из готово свих сфера људске делатности, науке, уметности, философије, историје, религије, на познавање обичаја и навика појединих етничких група и народа. Водећи нас на далека путовања са групом својих колега, ликовних академаца, у маниру искусног туристичког водича, ауторка нас упознаје са знаменитостима сваког локалитета, проничући у етнокултуролошке, историјске и психолошке аспекте сваког спецификума.

На лежеран и хуморан начин, не штедећи ни себе, води вербалну комуникацију са сапутницима, можда и из потребе да супримира значајну дозу страха и несигурности због путовања у непознато, са тајанственим ликовима који им се придружују током пута. Но, стрепња и забринутост су подстакнути и оним раније доживљеним, што делом у јасној свести перзистира, а делом повремено из подсвести измиголи као нејасна стрепња и слутња да опомене шта се све још може догодити, као...

У текст су вешто уткани и поетски садржаји, на више места, који разоткривају буру емоција, кошмарне снове и згуснуте мисли песникиње, али се и ван стихова могу срести делови текста са лирским тоновима и лепршавим исказом мисли, што обогаћује и краси ову књигу у целини.

Читаоцу предстоји знатан ментални напор, и стрпљење, да похвата све нити размотаног клубета и да, следећи његов траг, нађе пут изласка из *Лавиринта*. Кристална звезда ће му помоћи у томе, тим пре ако Аза-кан покуша да прекине спасоносну нит и затури њене крајеве. Срећно!

ФОКУС
MONS AUREUS

Бојан Теофиловић

СХВАТАЊЕ ПОЛИТИКЕ

Сама реч политика потиче од грчке речи полис (држава)[1], чиме се у првом реду мисли на заједницу грађана, а тек после на државну територију на којој се налази ова заједница грађана, као и од речи политикос, с првобитним значењем државни, јавни послови. У архајском краљевству краљев замак је језгро града, око којег је груписано све остало што чини дотични град. Насупрот томе, у полису, средиште је агора, односно трг као место окупљања грађана, тако да политичко одлучивање прелази са краља на скупштину, закључци се доносе јавно и они се морају оправдати пред грађанима. Да би се неки закључак усвојио, потребан је глас *за*, чиме се и започиње са процесом рационализације политичких одлука.

Сва општа питања која су до тада била уређивана по правилима великих племићких родова сада су постала предмет умећа дискутовања, па се о њима морало одлучивати у оквиру јавне дебате. Потом су се ова питања морала формулисати на одговарајући начин и добити форму ентитетских упутстава која садрже елементе и једне и друге стране. Том приликом између политике и разумног говора (логоса) настаје уска обострана веза. То значи да је умеће политизирања, пре свега, умеће владања језиком, док логос преко своје политичке функције остварује већу самосвест о себи, добија своја правила и делотворност.

У историји људске мисли појам политика представља једну од најконтроверзнијих категорија, а нарочито у савременом јавном животу, па и у друштвеним и политичким наукама. Сама реч политика има велики број уобичајених и различитих лингвистичких значења, а још више значења придодатих у појединим језицима, културама и идеологијама.

Тако се у старом француском речнику *Litrea* политика дефинисала као „наука о управљању државом", док би се значење придева „политички" везивало за „све што се односи на јавне послове". Сличну дефиницију налазимо и у Речнику Француске *а*кадемије, где стоји да је „политика (као именица) познавање свега што се односи на вештину управљања у једној држави и на вештину вођења односа са другим државама".

1 Веза градских насеља и аграрне околине, државна и економска независност према споља, те унутрашња структура полиса, која је као лични чин савеза грађана представљала политичку, економску, религиозну и културну заједницу били су конститутивни делови феномена названог полис (град-држава). Градско насеље полиса по правилу се појављивало око утврђеног брежуљка (Акрополис), често на остацима ранијих микенских насеља.

У Енглеској, у периоду од XV до XVIII века, појам политика се употребљавао као супротстављање принципу традиционализма, односно конзервативизма. Под политиком се подразумевала акција народа у циљу оспоравања успостављеног поретка Круне, Суда и Цркве. Циљ тог оспоравања је превазилажење деспотизма и дворских интрига јавним откривањем и решавањем проблема од општег интереса за друштво. Из оваквог схватања произашла је либерална политичка теорија, која сматра да политички систем постоји само тамо где је обезбеђена могућност да се оспорава власт и њене одлуке, и где се основна питања од јавног интереса јавно излажу и претресају, решавајући се у једној врсти конфронтације различитих интереса, погледа и схватања сложеног и противречног друштва. Посматрано с друге стране, иако тежи извесном помирењу и синтези, политика престаје да буде суштина једног система владања ако није ограничена, односно ако не претпоставља и не штити одређену сферу људских слобода и не допушта нове и друкчије политике од званичне и владајуће.

У односу на сва ова схватања, прво и највише употребљавано значење политике је, пре свега, прагматично, формално и истовремено недефинисано. Наиме, под политиком се подразумева програм или смер одређених активности или тежњи, односно скуп средстава и тежњи. Насупрот овом, друго значење под политиком подразумева више или мање усклађен или рационалан скуп артикулисаних интереса, схватања или идеала. У неким језицима постоје посебни термини за оба значења речи политика, као на пример у енглеском језику, где постоје изрази *policy* и *politics*. У већини светских језика иста реч, политика, садржи оба значења.

За разлику од ових схватања, постоји схватање политике у најширем смислу, где политика обухвата укупност оних процеса и институција кроз које се остварује свесно регулисање конфликтних ситуација и интереса, и одлучује о заједничким пословима и животним активностима једне глобалне друштвене заједнице.

Постоје схватања која теже да појам политике дефинишу више функционално и садржајније од уобичајених значења. По њима, политика представља једну спољну друштвену сферу или друштвени однос, и то првенствено однос између разних облика власти или друштвених група који се међусобно ограничавају или боре, или пак, дијагоналу која се насилно или добровољно успоставља у борби различитих интереса, тежњи, циљева класа, идеологија и других група.

Интересантна су и разна утилитарна, па чак и иронична схватања у облику изрека. Политика је „оно што интересује сваког

и што је од интереса за сваког", или је она „начин да се народ који је лишен говора води под видом да то хоће".

Политика се као програм и усмеравање много чешће употребљава у ширем него у ужем значењу. У контексту ширег значења, разликујемо међународну и државну политику; економску и просветну политику; просветну и социјалну политику; политику државе и њених органа, као и политику армије, цркве, партијâ и удружења, политичких и неполитичких клубова, политику група, државника и појединаца (грађана). Тако свако ко је активан и нечем тежи има „своју политику".

Када је реч о политици у ужем смислу, она је своје значење нашла и у старијим и новијим речницима. У њима, политика се односи на активност и на јасније или мање јасне програме и циљеве који имају свој ослонац и потпору у држави или у машинерији власти.

У историјском и социолошком значењу, политика такође може да се посматра у ширем и ужем смислу. У ширем значењу политика је основни или владајући процес у свим друштвено-политичким системима, као и у организованим групама и институцијама свих врста, а нарочито у њиховим међусобним односима. Схватања која не разликују политичку власт од свих других облика власти претпостављају и наводе шири појам политике. То се односи на западне социолошке и психолошке школе, пре свега на оне које се заснивају на бихевиоризму, функционализму и теорији силе или власти. Насупрот овом схватању, традиционалистичка и институционална схватања политике полазе од њеног ужег значења и откривају је у односима и борбама између стварних или потенционалних облика политичке власти, и између основних политичких институција, а нарочито између држава.

Од времена Платона и Аристотела па до данас, у читавој историји политичке мисли тражење суштине политике представља један од основних захтева свих великих филозофских система. Битне карактеристике политике најчешће су се откривале у односу између ње и етике, или применом одређене скале вредности.

Већ у класичној грчкој филозофији почиње да се расправља о томе да је политика у суштини насиље и да као таква нема оправдања. Према размишљању софиста, политика није етичка категорија, па је из тих разлога ниједан систем метафизике или етике не може оправдати. Из идеје софиста развила су се два различита става која негирају политику, односно сматрају да је политика супротна суштини и личности човека или основним условима слободе и цивилизације. По првом ставу, који је изразио Свети Ав-

густин у делу Божја држава, човек је истовремено и богочовек и може бити потчињен само неком који је то у општем смислу. Што значи – власт припада Богу или ником. По другом ставу, у грчкој филозофији, политика је доминација која се оцењује као нељудска, односно аморална.

У доктрини анархизма политика се своди на насиље и тиме долази до одрицања не само њене етичности већ и вредности за друштво и човека. То схватање најбоље је изражено у Прудоновој максими да је „експлоатација човека од стране човека крађа, а владање човека над човеком ропство". У оваквом поимању политике су и тзв. реалистичка или натуралистичка схватања, која полазе од исте премисе политике, али долазе до супротних закључака. Споменимо само Макијавелија, по коме „циљ оправдава средства", или Хобса, који каже да је „човек човеку вук".

Свакако, овим схватањима припадају и „негативна" размишљања о политици. Тако је Наполеон, после Јулије Цезара, а и других савремених диктатора, истицао да „спасава земљу од политике и политичара". Исто тако, после победе кубанске револуције, председник Фидел Кастро је, са много ентузијазма, казао: „Ми нисмо политичари, ми смо правили револуцију да се ослободимо политичара. Ми смо друштвени људи".

Једна од сталних карактеристика праксе политике и живота у људском друштву јесте појава да поједине друштвене групе, политичке организације, а посебно поједини политички лидери, одвајају себе од политике. Тако је, на пример, француски председник Де Гол 1958. године дошао на власт да буде ван политике и да тако спасе „државу" од ње, а за време побуне генерала у Алжиру оптуживан је да води само политику, и то своју политику.У контексту претходно изнетог, политика се не само од стране филозофа већ и самих политичара негативно дефинише. За овакав став, нека нам послужи мишљење енглеског државника и писца Бенџамина Дизраелија – пријатеља и омиљеног премијера краљице Викторије, који тврди да је „политика вештина владања човечанством којом се оно вара".

Супротно овом схватању политике, постоји и њена глорификација, па се истиче да је она једна од највиших друштвених и цивилизацијских активности. Још је Платон сматрао да се у политици и преко ње може остварити идеал једног равноправног, срећног и моралног друштва, под условом да политика постане „мислећи ум" и скоро тотална активност друштва. За разлику од овог схватања, за Аристотела политика је однос, и то однос између једнаких, ради задовољења заједничких интереса.

У политичком животу постоје различити филозофски мотиви и идеолошка значења теорија, које мање-више виде само позитивну страну у политичком феномену, и политичку активност изједначавају са неопходним условом за манифестацију културе и цивилизације. Тако једни то чине из негативног, а други из позитивног односа према човеку. При томе, први сматрају да политика ствара од човека грађанина и тиме активно људско биће, као и да су само колективни и организовани напори способни да спрече анархију у друштву и изгубљеност човека. Други истичу да је политика услов слободе и средство, ако не помирења, а оно сигурно привременог компромиса различитих интереса у сталном тражењу да се успоставе, признају и развијају заједничке вредности и заједнички интереси.

Са развојем политичке мисли, почев од античке, средњовековне па до модерне научне мисли о политици, ушло се дубље у анализу и дефинисање појма политике, њене суштине и структуре.

Игор Живковски

ОМБУДСМАН, РАД УПРАВЕ И ЗАШТИТА ЉУДСКИХ ПРАВА

1. Уводна разматрања

У развијеним демократијама развој људских права представља један од аксиома правне државе и владавине права. У теорији је дуго било доминантно традиционално немачко схватање правне државе, чији се највећи квалитет састојао у принципу легалитета, док савремена схватања под концептом правне државе подразумевају само нужну претпоставку модерне државе.

Најзначајнији допринос у уобличавању теоријске претпоставке људских права као највишег правног стандарда дао је угледни француски правник и социолог Леон Диги почетком XX века. Његова теорија се заснива на концепту према ком се држава може и мора ограничити правом, како унутрашњим, тако и међународним. По логици овог приступа, право мора постојати пре и изван државе. Диги је своје схватање о ограничењу државе правом потпуно систематизовао у свом чувеном делу Преображаји јавног права, у коме теоријски руши концепт јавног права заснованог на тзв. народном суверенитету, на којем почива традиционални *Rechtsstaat* модел правне државе.[1] Истовремено, Диги закључује да се данас увиђа да се јавно право не може објаснити делегацијом од стране народа, јер је народна воља само једна фикција, пошто је она заправо воља неколико појединаца. Ова општа обавеза, коју модерно доба намеће управљачима, у очевидној је противречности са појмом суверености. Према томе, начело читавог система модерног јавног права своди се на то да они који врше власт немају субјективно право на јавну власт, већ имају дужност да употребе своју власт зарад организовања јавних служби и контроле њиховог рада.[2]

Дигијева теорија о јавној власти као одговорној служби представља негирање и оповргавање начела легалитета као врховног начела традиционалне правне државе, те потпуну афирмацију начела људских права, као највишег стандарда савременог модела тзв. социјалне државе.

---

1 Стеван Лилић, „Људска права, омбудсман и Устав Србије", Архив за правне и друштвене науке 1/1993, стр. 26.

2 Леон Диги, Преображаји јавног права, Геца Кон, Београд, 1929, стр. 18–20.

У својим разним облицима узвишена идеја људских права датира још од античке Грчке, кроз многобројне митове, да би свој универзализам остварила у новијој историји, заправо већ у XVIII веку, усвајањем чувене Декларације о правима човека и грађанина 1789. године. Као полазна основа људских права узима се да њих не треба да уживају само грађани једне државе, него сви људи света.

Идеја људских права остварује се у најразличитијим сферама људског живота и стваралаштва: у уметности и књижевности, законодавству и његовој примени, филозофији и религији, обичајима и политици.

До прекретнице у развоју људских права долази после Другог светског рата. У том смислу посебно је важна Повеља Уједињених нација, као и суђење нацистима у Нирнбергу за злочине против мира и човечности, одржано 1946. године. Ово суђење је показало да се уместо поданика државе, човек појавио као субјекат универзалног, међународног права и да државе више не могу рачунати на свој законодавни суверенитет као основ за потискивање и кршење општих људских права.[3]

2. Омбудсман – заштитник законитости и права грађана

У многим земљама као посебан вид контроле управе и заштите права грађана постоји институција омбудсмана. Омбудсман је настао у Шведској почетком XIX века. У почетку је омбудсман, као специјални повереник парламента, имао задатак да прати како краљ и његов управни апарат спроводе законе које је изгласао шведски парламент. Наиме, постојао је изражен сукоб између краља – апсолутисте и парламента као представника народа. У почетку су се овлашћења омбудсмана односила на захтевање података и објашњења зашто се поједини закони уопште не примењују или се не примењују на одговарајући начин, као и на право покретања одговарајућих поступака ради утврђивања одговорности службеника државне управе.

Омбудсман је вршио надзор првенствено над судовима, тужиоцима, полицијом и затворима. Посебно је временом омбудсманова интервенција била усмерена на спорост рада тужилаца и судија, што је за последицу имало, у појединим случајевима, неоправдано дуго држање лица у притвору без извођења на суд.

Омбудсман има право да захтева од свих службеника да му пружају обавештења и неопходне податке; има право да присуствује већању и одлучивању судова и органа јавних служби; има

3 Стеван Лилић, стр. 28.

право прегледа свих досијеа и оригиналних докумената; може издати налог за гоњење службеника због неправилног вршења службе или непажње у раду. Омбудсман нема право да интервенише у судским предметима за време суђења или да мења судске одлуке или решења органа јавних служби. Међутим, ако сматра да су одлуке погрешне, омбудсман може одговарајућем органу упутити примедбе које својим аргументима могу навести орган да промени своју одлуку.[4]

Треба истаћи да је омбудсман самосталан у свом раду, да се бира из редова најугледнијих правника, да му мандат траје четири године и да га бира одбор од 48 чланова оба дома шведског парламента. Омбудсман Шведске А. Бекселијус истиче: „Сваке године омбудсман мора припремити свој годишњи извештај Парламенту, у коме излаже своју делатност пружајући детаљне податке. Овај се извештај штампа у 4000 примерака и шаље судовима и владиним службама. То је, у ствари, најјаче оружје омбудсмана, јер нико не жели да види своје име у овом извештају. Само постојање овог годишњег извештаја спречава добар број грешака и злоупотреба овлашћења."[5]

Као што је већ истакнуто, институција омбудсмана је посебно развијена у нордијским земљама (Финска, Норвешка, Данска), где је остварила пуну афирмацију и која је касније многим другим земљама послужила као узор у креирању институције заштитника законитости и права грађана.

Иако је у многим земљама омбудсман заправо повереник парламента, чији је задатак да прати рад управе и извршне власти у примени усвојених закона, на ову институцију се у пракси многих земаља превасходно гледа као на заштитника права грађана. Иако се до пре тридесетак година за омбудсмана није много знало ни у широј правној науци, данас се са све више уважавања говори о овој институцији. Поред контролне и заштитне функције коју омбудсман има у правном устројству једне земље, његов ауторитет се огледа и у условима које закони готово свих земаља где он постоји прописују за избор на функцију омбудсмана. Наиме, осим академског правног образовања и професионалног искуства на пољу заштите људских права, захтевају се и неспорни морални квалитети личности која се бира за омбудсмана.

Као што је напред наведено, у скандинавским земљама прихваћен је назив омбудсман, док у многим другим земљама заштит-

4 Драгаш Денковић, „Омбудсман као заштитник законитости и права грађана", Анали Правног факултета 2/1968, стр. 232.

5 *Ibidem*

ник законитости и права грађана има другачији назив. Тако, на пример, у Великој Британији то је повереник парламента, медијатор у Француској, правобранилац права грађана у Пољској, народни заступник у Аустрији, повереник у Аустралији...

Треба истаћи да је у законодавствима појединих земаља прихваћена пракса да омбудсман не мора бити један човек (инокосни орган), већ да то може бити и колегијално тело (где поред омбудсмана постоје и његови помоћници, односно заменик).

Неке земље су отишле и корак даље у афирмацији институције омбудсмана тако што су дозволиле да постоји више различитих омбудсмана за поједине области (војни, полицијски, за заштиту личних података). И Европска унија оснива институцију омбудсмана, са задатком да истражује несавестан рад административних органа и тела Европске уније и да представља делотворно правно средство које грађанима стоји на располагању у случају да су изложени лошем поступању.

3. Установе сродне омбудсману

3.1. Војни омбудсман

Од увођења институције омбудсмана, па све до 1915. године, овај орган је у Шведској вршио надзор и над војном администрацијом. Како се област контроле цивилног сектора временом ширила и усложњавала, то је омбудсман имао све мање времена да се посвети надзору поштовања закона у оружаним снагама. Зато је 1915. године уведен *militie ombudsman* – војни омбудсман. И њега именује комисија која се састоји од 48 чланова оба дома шведског парламента. Његов мандат је такође 4 године и по истеку мандата може бити реизабран. Иако орган парламента, он је самосталан у вршењу својих овлашћења и парламент му не може налагати како да поступа у појединим случајевима. И војни омбудсман поступа по поднетим жалбама, али и на сопствену иницијативу, вршећи редовну контролу аката војне администрације.

Као жалиоци најчешће се јављају војни обвезници који имају притужбе на своје старешине. У нешто мањој мери присутне су жалбе официра и осталих лица која су запослена у војсци. Обични грађани се такође јављају војном омбудсману, најчешће због штете коју припадници војних снага наносе њиховој имовини. Војни омбудсман се са случајевима поводом којих предузима испитивање на сопствену иницијативу упознаје на три основна начина:

1. тако што испитује редовне месечне извештаје које му подносе управе војних затвора и тиме је у стању да оцени основаност

лишавања слободе војних лица, како по одлуци војних старешина, тако и по одлуци војног суда;

2. војни омбудсман се из штампе упознаје са случајевима који би захтевали његово деловање;

3. најважнији извор његових сазнања су инспекцијска путовања која повремено предузима.[6]

Војни омбудсман у својој активности не може бити ограничен прописима о војној тајни. Војни омбудсман располаже истим овлашћењима као и општи омбудсман. Наиме, он не може да мења туђе акте и одлуке, нити може да нареди њихово укидање или мењање. Он се углавном служи опомињањем и указивањем на грешке, што често доводи до позитивног резултата. И војни омбудсман има право да предлаже измене закона.

3.2. Полицијски омбудсман

Полицијски омбудсман има улогу заштитника грађана од лошег рада и самовоље полиције. Он то ради у име парламента, коме подноси извештај о свом раду. Његова улога је да интервенише у случајевима незаконитог рада полиције, као и да даје предлоге да се то превазиђе. Стога би улога полицијског омбудсмана могла да буде дефинисана као превенција и отклањање последица лошег полицијског рада, чиме се штите угрожена права грађана.[7]

Под контролом полицијског омбудсмана су сви облици лошег поступања полиције, као што су: немаран рад, грешке, пропусти у раду, прекорачења законом утврђених овлашћења, неједнак третман грађана, дискриминација грађана, излагање непотребним трошковима и др. Полицијски омбудсман се не задржава само на испитивању законитости, већ иде и корак даље утврђујући повреде које су нанесене неадекватном и неједнаком применом закона. Интересантно је питање субјеката над чијим радом омбудсман може да врши контролу. Јасно је да се контрола врши у министарству ресорно задуженом за унутрашње послове. Међутим, када је реч о контроли рада министра и постављених лица, ту би требало направити разлику утолико што би требало предвидети контролу рада министра као старешине органа унутрашњих послова (професионални ниво), те је посматрати одвојено од контроле његовог политичког деловања, будући да као члан владе за свој рад одговара парламенту.

---

6 Миодраг Јовичић, Омбудсман, чувар законитости и права грађана, Београд, 1969, стр. 46.

7 Љиљана Дапчевић-Марковић, Полицијски омбудсман, магистарски рад, Београд, 2004, стр. 178.

Полицијски омбудсман у оквиру својих овлашћења најпре отпочиње свој рад фазом проверавања поводом жалби грађана на рад полиције или по сопственој иницијативи. Његова овлашћења се крећу у широким координатама: од тражења обавештења и података, увида у службене списе и документа, права да изврши непосредан увид у рад полиције, до могућности да узима изјаве од службених лица.

Омбудсман такође има одређене обавезе које се тичу сазнања до којих долази током свог рада, а која се односе на обавезу чувања приватности и тајности података који се односе на подносиоца жалбе. Ово је потпуно природно с обзиром на чињеницу да вршећи своју дужност полицијски омбудсман долази до података и сазнања које мора да чува не само током трајања функције, већ и након њеног престанка.

Као што је напоменуто, парламент је творац институције омбудсмана, те између њих мора постојати поверење. Будући да парламент поред законодавне има и одређену контролну функцију над радом полиције, он је инструмент путем кога парламент врши контролу полиције. Ипак, полицијски омбудсман постоји у малом броју земљама.

3.3. Европски омбудсман

Идеја о стварању институције омбудсмана Европске уније јавља се 1979. године у Европском парламенту. Жеља чланица Уније била је да се позитивна искуства ове институције у појединим земљама уведу и у новостворени правни поредак Уније, који се све више унификовао, и у њему институционализују. Задатак Европског омбудсмана је да истражује несавестан рад бројних органа и тела Европске уније и да представља делотворно средство које грађанима стоји на располагању у случају да су изложени лошем поступању институција Европске уније. Европски омбудсман представља институцију слична националном омбудсману „општег типа". Омбудсман Европске уније кроз притужбе грађана контролише и проверава рад органа или тела Европске уније и истовремено штити права грађана Уније од лошег, несавесног и рђавог рада и поступака органа и тела Европске уније.[8]

До непосредног деловања омбудсмана долази по притужби грађана Уније или по сопственој иницијативи. Сваки грађанин може директно или преко чланова Европског парламента поднети притужбу Европском омбудсману због несавесног рада неког

8 Наташа Плавшић, Европски омбудсман, семинарски рад, Београд, 2004, стр. 5.

органа или тела Уније. Овај омбудсман нема надлежност над јавним властима и администрацијом у државама чланицама, нити има право да покреће поступке пред Европским судом правде. Досадашња пракса и искуство Европског омбудсмана говоре у прилог томе да се институција омбудсмана доказала као успешан и ефикасан гарант људских, посебно грађанских права. Статутом Европског омбудсмана прописани су минимални услови за подношење притужби и они служе да олакшају и убрзају рад омбудсмана. Притужбе се подносе најчешће у писменој форми на било ком званичном језику Уније. Подносилац притужбе наводи орган или тело Уније на чије поступање и рад се жали. Крајњи рок за подношење притужбе је две године. Уколико не дође до решења током саме истраге, Европски омбудсман ће покушати да пронађе компромисно решење. Европски омбудсман подноси посебни и годишњи извештај Европском парламенту. Годишњи извештај се подноси на крају сваког редовног заседања Европског парламента.

Европски омбудсман нема овлашћења да доноси обавезујуће одлуке и не може се мешати у рад органа и тела Европске уније мењањем, поништавањем или укидањем њихових аката. Он преузима значајну улогу у правцу обезбеђивања високих стручних и етичких стандарда органа и тела Уније.

3.4. Омбудсман за заштиту података

Омбудсман за заштиту података образује се у оквиру посебног законодавства о заштити података и поверава му се старање о заштити личних података. Тако у Канади делује комесар за заштиту приватности, у Немачкој ову функцију обавља повереник за заштиту личних података, у Великој Британији постоји Регистар за заштиту података, у Аустрији Комисија за заштиту личних података, у Белгији је то Уред за заштиту приватности...[9]

Чини се да би, с обзиром на позитивна упоредна искуства, увођење институције оваквог типа представљало добар потез српског законодавца, посебно ако се има у виду све присутнија улога информационих технологија у свакодневном раду управе.

4. Заштитник грађана у Републици Србији

Омбудсман је у нашем правном систему установљен доношењем Закона о заштитнику грађана 2005. године. Овим законом заштит-

9 Стеван Лилић, Правна информатика, Завод за уџбенике, Београд, 2006, стр. 134.

ник грађана је одређен као независан државни орган који штити права грађана и контролише рад органа државне управе.[10]

Заштитник грађана се стара о заштити и унапређењу људских права и слобода. Овим законом пружа се правна заштита како домаћим, тако и страним држављанима. Право на заштиту коју пружа Заштитник грађана, у смислу одредаба овог закона, има и свако домаће и страно правно лице о чијим правима и обавезама одлучују органи управе. Као и у осталим законодавствима европских земаља, Заштитника грађана бира парламент, односно Народна скупштина Републике Србије, на предлог одбора надлежног за уставна питања. Његов мандат траје пет година и исто лице може бити највише два пута узастопно бирано на ову функцију. Заштитник грађана има четири заменика који му помажу у обављању његових послова. Он им у оквиру својих овлашћења може пренети обавезу да брину о заштити права лица лишених слободе, права детета, права припадника националних мањина, равноправности полова и права особа са инвалидитетом.[11]

Заштитник грађана је самосталан у свом раду и његова функција је неспојива са обављањем друге јавне функције или професионалне делатности. Он је овлашћен да контролише поштовање права грађана, да утврђује повреде учињене актима, радњама или нечињењем органа управе. Он није овлашћен да контролише рад Народне скупштине, председника Републике, Владе, Уставног суда, судова и јавних тужилаштава. Он је овлашћен да Влади, односно Народној скупштини поднесе иницијативу за измену или допуну закона и других прописа и општих аката, ако сматра да је до повреде права грађана дошло услед недостатака у њима. Заштитник грађана може да иницира доношење нових закона, других прописа и општих аката, ако је то од значаја за остваривање и заштиту права грађана.[12]

Заштитник грађана има овлашћења да покрене дисциплински поступак против лица које је запослено у органу и које је одговорно за учињену повреду. Такође, може да јавно препоручи разрешење функционера који је одговоран за повреду права грађана. Органи управе су у обавези да сарађују са Заштитником грађана и да му ставе на увид све податке којима располажу, а који су од значаја за вођење поступка. Заштитник грађана покреће поступак по притужби грађана или по сопственој иницијативи. Као и

10 Закон о заштитнику грађана, Службени гласник РС, бр. 79/05 и 54/2007.

11 Стеван Лилић, Управно право / Управно процесно право, Правни факултет, Београд, 2008, стр. 436.

12 *Ibidem*

Европски омбудсман, и заштитник грађана Републике Србије има право да посредовањем и давањем савета и мишљења о питањима из своје надлежности делује превентивно, ради унапређења рада органа управе и унапређења заштите људских права и слобода. И заштитник грађана Републике Србије има обавезу да подноси Народној скупштини редован годишњи извештај у коме износи своје активности у претходној години, податке о уоченим неправилностима у раду органа управе, даје предлоге за побољшање положаја грађана у односу на органе управе. Финансијска средства за његов рад обезбеђују се у буџету Републике.

4.1. Грађански бранилац у јединици локалне самоуправе у Републици Србији

Корак напред у поступку демократизације нашег друштва и приближавању наше легислативе европском законодавству представља и Закон о локалној самоуправи, донет 2007. године, којим се у јединицама локалне самоуправе може установити грађански бранилац. Његова улога је да штити индивидуална и колективна права и интересе грађана тако што врши контролу и надзор управе и јавних служби. Грађански бранилац, у случају незаконитог и неправилног рада локалне управе, упозорава управу и јавне службе, упућује им критике и препоруке и о томе обавештава скупштину јединице локалне самоуправе и јавност. Грађанског браниоца поставља скупштина јединице локалне самоуправе. Обично је реч о угледној и политички непристрасној личности. До сада је локални омбудсман уведен у Бачкој Тополи, Београду, Бечеју, Врању, Зрењанину, Крагујевцу, Краљеву, Лесковцу, Нишу, Новом Саду, Смедеревској Паланци, Суботици и Шапцу.[13]

4.2. Покрајински грађански бранилац у Војводини

У Војводини је институција омбудсмана уведена 2002. године. Те године је донет Закон о утврђивању одређених надлежности аутономне покрајине, тзв. Омнибус закон, који је предвидео да Аутономна покрајина преко својих органа установљава функцију покрајинског браниоца. Он се као самосталан и независан орган стара о заштити и унапређењу људских права и слобода од повреда учињених од стране покрајинске и локалне управе. Ради унапређења и хармонизације законодавства са међународним

13 Петар Теофиловић, „Локални омбудсмани у Србији", Савет за међунационалне односе и локални заштитник грађана у мултиетничким срединама, Центар за истраживање ентитета, Београд, 2011, стр. 30.

стандардима у области људских права, покрајински омбудсман има овлашћења да иницира поступке пред Уставним судом и да Скупштини и Влади Аутономне покрајине Војводине предложи доношење нових и промену постојећих прописа и других аката из његове надлежности. Омбудсман једном годишње подноси Скупштини извештај о свом раду и активностима. Годишњи извештај се објављује у Службеном листу Аутономне покрајине Војводине и средствима јавног информисања.

5. Закључак

Омбудсман представља институционални вид заштите права грађана и заштите законитости. Он штити грађане вршењем контроле над радом и поступањем администрације у једној земљи или ширем простору.

Контрола се врши поводом аката који доводе до повреде права грађана. Те су повреде учињене или формално погрешном или неадекватном применом прописа националног законодавства или несавесним и лошим радом органа и тела управне власти.

Ефекти, рад и деловање омбудсмана имају шири друштвени значај у промовисању начела владавине права и демократије, позитивно утичу на сигурност грађана и истовремено приморавају органе управе на одговорнији и савеснији рад.

MONS AUREUS

БЕСЕДЕ

Радомир Андрић

СВЕТИОНИК НА ВИДИКУ ЦЕЛОМ СРПСКОМ РОДУ

(Слово о Светом Сави)

Почашћен сам улогом беседника на свечаности посвећеној несумњиво једној од најзначајнијих личности српске историје – Светом Сави, благодатом утемељитељу рашке државе, великом духовнику, просветитељу, дипломати и родоначелнику књижевности на српском језику... Заиста, колико год да говоримо о овом богоугоднику и подвижнику хиландарском, не можемо се отети утиску да смо рекли само мали део од свега што припада његовом благодарном и хлебозарном делу. И овом приликом можемо устврдити да нема Србина у осмовековној историји који у свом оку – у оном најдушевнијем кутку – не носи слику овог живог светитеља. То изузетно поштовање и захвалност потиче из суштаства послова и посвећења принављању свих оних самосвојних значења и знакова српске националне културе и православне духовности. Иако има трагова у писаном облику о нашој књижевности и пре Светог Саве, засигурно се ослањамо на непобитне доказе да прво оригинално књижевно дело, *Житије Светоі Симеона*, потписује овај поседник високе духовне резонанце, првенствено плођене и изграђиване на најбољим примерима старословенске и византијске културе. Између осталих, такво је и прво епистоларно књижевно дело, *Писмо иіуману студеничком Сиродону*. Отуда, истраживачи старих текстова оцењују да ова дела, и те како значајна за српску књижевност и језик, одликују другачија стилска обележја у односу на ранија хагиографска дела и правне списе, надасве у испољавању личне емотивности и мисаоне пуноће, јасне изражајности и неподређености канону, којег су се строго придржавали писци тог времена.

Растко Немањић, најмлађи син великог жупана Стефана Немање, имао је седамнаест година када је нашао своје духовно уточиште на Светој Гори. Већ је био доста образован, без обзира на младост, а чином замонашења и одступом од световног живота, пред њим „као мислиоцем", истиче у својој студији проф. др Димитрије Калезић, „проломила се граница времена и вјечности и широм се отворила вјечна, битна егзистенцијална питања". Непоречиво је да је тада књига постала, колико њему самом толико и свим житељима Рашке, неугасла светиљка, а црква вековито станиште многих боготражитеља, који су у овом подвижнику стекли племенитог и мудрог учитеља. Такође, долазак остарелог оца Не-

мање на Свету Гору, и обнова порушеног манастира Хиландара, увећали су углед Светог Саве не само у очима светогорског братства већ у целом православном свету, поготову у српском народу. Могло би се симболично рећи да је син постао духовни родитељ своме оцу. Обједињени у духовном хранилишту, по речима умног Доментијана, ту у „дому пресвете Богородице Благодетељице Хиландарске, творећи сву силу у молитвама, дневним и ноћним, и са великом љубављу и премногим сузама непрестано догледајући коначни дан, омрзоше грех до краја и истинито заволеше Христа". У том периоду, Свети Сава је путовао на Исток и Запад, посећујући света места, али је налазио истовремено снагу да пише знамените типике: Карејски, Хиландарски и Студенички. Тако је припремио осамостаљење Српске цркве, чији ће постати први архиепископ...

Када говоримо о Светом Сави, говоримо и о Хиландару – манастиру и најстаријем српском универзитету, о којем песник Матија Бећковић каже: „Хиландар је родно место наше усмености и писмености, најдоњи камен нашег духовног постојања. Када бисмо се спустили на дно себе, стигли бисмо у Хиландар. У Хиландару ћемо затећи на окупу све оне које смо изгубили, ту ћемо пронаћи и себе и свој сопствени мозак." Оваквих и сличних цитата можемо наћи у многим текстовима насталим на трагу светосавља и непорецивих писаних доказа о нашој културној самосвојности у породици старих и поштованих европских народа. Бројни духовници, научници, песници, химнографи и хагиографи оставили су низ изузетних записа и сводочења о Хиландару и Светом Сави – светионицима на видику целог српског рода. Поменућемо овог пута само неколико песничких имена, почев од хиландарског монаха и умственика: Доментијана, Теодосија, Стефана Првовенчаног, па преко песничких дарова Григорија Рашког, Силуана, монахиње Јефимије, деспота Стефана Лазаревића, Дамаскина Хиландарца, до нешто каснијих бардова, ововремених знаменитих песника: Војислава Илића, Алексе Шантића, Јована Дучића, Милоша Црњанског, преподобног Николаја Велимировића, Васка Попе, Миодрага Павловића, Матије Матејића, Слободана Марковића, Ивана В. Лалића, Љубомира Симовића, Матије Бећковића, Слободана Ракитића, Зорана Милића, Адама Пуслојића, Моме Димића, Милована Витезовића, Славомира Гвозденовића... Свакако, овај именик је дужи, али овог пута, рећи ћемо само да су песници старији и млађи увелико приновили духовну поезију из семена засејаног у молитвеним стиховима Светог Саве. Све те песме исијавају јасновида значења на путевима до источника Господње љубави и свега онога што увећава доброту људску, стишавајући времена неспо-

којна пред налетима рушевних таласа на свеколике животодајне датости.

Сестре и браћо, даме и господо, поштовани житељи Смедерева, не заносим се да овом беседом исказујем нешто значајније од оног што већина Вас досада није знала, али се надам да ћу овим делимичним подсећањем на вишезначно дело Светог Саве опоменути све нас да непрестано откривамо путоказе до извора мелемних и обожених, посебно у овом нашем балканском простору, изложеном донедавно разним унесрећењима и болним људским позледама. Уосталом, никако не смемо заборавити истину да уважавањем људи других националности и другачијег верског опредељења и ми сами стичемо право на више самопоштовања. Та истина је исконска и представља свевремено благо, колико људско толико и божје. И мисао Светог Саве нас опомиње да не залутамо у временима злехудим и да се злу не приклонимо. Колико јуче толико и данас, одјекује његов молитвени глас, упућен завађеној браћи, да се измире над телом упокојеног оца Немање и за вечност усвоје заветну мисао да „само слога Србина спасава". А несумњиво, у тој мисли је највиши принцип нашег постојања и вековног трајања.

*(**Светосавска беседа** изговорена на Свечаној академији поводом XXIV смедеревских светосавских свечаности 26. јануара 2013. године)*

Милета Аћимовић Ивков

РОМАН ЕПОХЕ

Роман *Велики рат* Александра Гаталице читаоца суочава са драмом ратне пошасти и цивилизацијског слома који су, почетком минулог века, катаклизмично захватили Европу и свет. Једнако колико га суочава и са драмом једног самосвесног стваралачког настојања да се том драстичном слому, кроз обиље упечатљивих слика патњи и страдања, оживљених ликова и фантастичких пројекција, дадне један дубоко лични, мисаони и непретенциозни хуманистички печат. Јер, давно је речено да „књижевност не живи од добра, него од зла у свету"(М. Кашанин) и да је она „у сталном напору да тумачи и преуређује живот" (И. Секулић).

Смисао тог тумачења и преуређења, овај је писац у свом великом наративу досегао кроз чврст композициони оквир којим је уобручена велика унутрашња разуђеност приповедања: различитих наративних стратегија и модела књижевног говора. Кроз њихову искошену оптику и бројне уланчане микроприче, упечатљиво су сликане разнолике судбине великог броја ратном драмом захваћених славних и анонимних јунака. Али је њиховим посредством, са знатном интелектуалном спремом и вољним ауторским упитним и ангажованим усмерењем, истовремено преиспитиван и смисао саме историје.

Тако су у свету овог делимично хроникално устројеног романа – у којем се, као на филмском позорју, убрзано и симултано много и преобилно гине и пати, љуби и снева, савладавају просторне раздаљине и губе илузије – ликови и догађаји постали део замашне приче о слому једне епохе у којој се веровало да су људске тежње за миром, лепотом и извесношћу скоро досегнуте, и да још само корак у тој лепој епоси (*belle epoque*) Европу дели од нововремених идеала свеопштег спокоја. А онда је, како то најчешће у животу и бива, надања обичног, површним сјајем животних дарова опседнутог света, изневерила и поништила снага другачије људске воље: воље за освајањем, поседовањем и безмилосном доминацијом.

Због тога се човек – појединац нашао у изненадној титанској борби са *силама немерљивим*. И бивајући измештен из једног поретка живота и система овладаних навика, стао да се грчевито бори за његове елементарне вредности. А оне су у овом целовито грађеном роману осликане кроз мале епифаније и овлаш лиризоване ситуације емотивног узношења и стапања јунака са просторима

фантастичког и метафизичког кроз које се свеопшта егзистенцијална трагедија, измештеност и бездомност, као у свакој доброј причи, имагинативно превладавају и, бар на тренутак, замагљују и ниште за рачун тријумфа виталистичке снаге и маштенске енергије стваралачке радости и тајне.

Определивши се да у множини различитих јунака, за главног одабере/персонализује Велики рат, Гаталица је успео да, у епском распону, изгради уверљиву причу која, полазећи од документарне основе, своја исходишта и смисаона упоришта налази у просторима чисте фикције. А у њима постаје могуће да мртви устају, разговарају; да се спајају, преплићу и у чудноватим спојевима оживљују времена, прилике и људи из различитих друштвених слојева и модела културе.

Тако је развијена комплексна историзована повест о смрти епохе коју, са доста подробности, поуздано саопштава свезнајући, недраматизовани, приповедач. Због тога и може да се каже да је *Велики рат* Александра Гаталице **столики роман епохе**. А у њему су догађаји и ситуације у наративну целину уклапани кинематографским поступком. На тај начин да се они у њој, без сумње у уверљивост, мотивисано сусрећу, преплићу и уланчавају у крајње узбудљиву мозаичну причу, у којој оживљавање духа историје постаје основа за романескно промишљање дејства времена на људско трајање, колико и смисла човековог хода кроз време и историју.

Али, уверљивог оживљавања времена, духа епохе и *литурїијâ сећања* не би било без успелог стваралачког оживљавања упечатљивих ликова и карактера. И мада у роману на сцену ступају и крунисане главе, његову причу дугог трајања, међу другима, животном чине ликови европских уметника: Гијома Аполинера, Жана Коктоа, Ханса Дитера Уиса, Пабла Пикаса... и још више ликови обичних људи, какви су Живка шнајдерка и незаборавни очински лик Мехмеда Јилдиза. Трагизмом њихових судбина трајно је обележен овај успели роман. Они су, са толико емотивног интензитета и саосећајне стваралачке наклоности, холограмски утиснути у његову егзистенцијалну и симболичку основу, да ће и читалачка наклоност уз њих прионути присно, поуздано и трајно.

Најбољи романи српске књижевности написани су на историјске теме. Том подугом магистралном низу Александар Гаталица придружује роман *Велики рат*, као књижевноуметнички успео приновак у којем је истина живљења коренски срасла са истином приповедања, и у којем ауторов однос према документарно-историјском наслеђу није плошан ни апогејски, већ је реактиван и креативан. Таквом стваралачком концепту складно активирана фан-

тазмагоријска сликотворна машта, непретенциозно је придодала димензију изразите сугестивности и омамљујуће тајновитости која, без патетичних гестова, отворено зазива на авантуру удубљеног, сабраног и промишљеног читања. Читања, без којег, за оне који хоће да виде даље и мисле дубље, нема и не може бити аутентичног, пунином смисла обремењеног, постојања и трајања.

*(Беседа изговорена на додели НИН-ове награде за 2012. Александру Гатталици за роман **Велики рат** 14. јануара 2013. г.)*

MONS AUREUS

БАШТИНА

Снежана Цветковић

ДИНАСТИЈА ОБРЕНОВИЋ ИЗ ПЕРА МИЛАНА ЈОВАНОВИЋА СТОЈИМИРОВИЋА

У предратној политичкој и културној историји Југославије посебно место припада Милану Јовановићу Стојимировићу (Смедерево, 1898 – Београд, 1966), правнику, новинару, књижевнику, преводиоцу, политичару и колекционару.[1]

У богатој културно-историјској оставштини овог угледног Смедеревца, која се чува у смедеревским установама културе, Музеју, Народној библиотеци и Архиву, као и у Рукописном одељењу Матице српске у Новом Саду, изузетно важно место заузима династија Обреновић.

Упорни трагалац за историјским чињеницама, Милан Ј. Стојимировић је, поред својих редовних послова и обавеза, неуморно обилазио европске и београдске антикварнице, знаменита места, историјске личности, посвећен идеји чувања од заборава и пропадања историјски значајног материјала. Једнако зналачком и одговорном истраживању било је бележење сведочанстава, како у његовим личним белешкама и дневницима, тако и објављивање написаног у периодици и литератури.

Обиље материјала се чува у Рукописном одељењу Матице српске у Новом Саду у Фонду Милана Јовановића Стојимировића, који је он овој установи завештао тестаментом.[2] Међу многобројним изузетно значајним рукописним белешкама о јавном и приватном животу владара династије Обреновић издваја се текст под насловом *Лакеји у двору*[3], у коме се описује развој ове службе од кнеза Милоша до краља Александра Обреновића. Затим, белешка о јеловнику и кулинарским вештинама Драге Машин.[4] Према зна-

1 Божидар Ковачевић, „Милан Јовановић-Стојимировић", у: Силуете старог Београда, Београд 1971, 5–10; Јовановић А. С, „Јовановић-Стојимировић, Милан", у: Лексикон писаца Југославије *II*, Нови Сад 1979, 635–636; Уздарје Милану Јовановићу Стојимировићу, група аутора, Музеј у Смедереву, Смедерево 2002; Снежана Цветковић, Оставштина Милана Јовановића Стојимировића у Уметничком одељењу Музеја у Смедереву, Музеј у Смедереву, Смедерево 2010.

2 Фонд Милана Јовановића Стојимировића, Краљ Александар Обреновић, разне белешке о краљу Александру и краљици Драги и 29. мају 1903, Београд, 1942–1963, 8 свежњева, М. 13.426; Краљ Милан Обреновић, разне белешке, Београд, 1938–1953, ком. 86, М. 13.427; Кнез Милош Обреновић, разне белешке, Београд 1956–1957, ком.54, М. 13.428; Кнез Михаило Обреновић, белешке, Београд 1943–1964, ком. 142, М. 13.429; Краљица Наталија Обреновић, разне белешке, Београд 1916–1957, ком. 30, М. 13.430; Обреновићи, разне белешке, Београд 1939–1954, ком. 19, М.13.431, Рукописно одељење Матице српске, Нови Сад.

3 Лакеји у двору, Фонд Милана Јовановића Стојимировића, Рукописно одељење Матице српске, Нови Сад, М. 13.429.

4 Драга Машин, Фонд Милана Јовановића Стојимировића, Рукописно одељење Матице српске, Нови

чају за историографију јединствен је рукопис о дворском кувару Михлу, који је био у служби свих владара династије Обреновић.[5]

Испуњење Стојимировићеве жеље да се у потпуности посвети проучавању националне историје остварило се за време Другог светског рата, када је био директор Државне архиве у Београду. Управо у ово време превео је са енглеског језика рукопис Христине Петровић, рођене сестре српске краљице Драге Обреновић. У Фонду Милана Јовановића Стојимировића у Рукописном одељењу Матице српске у Новом Саду чува се и оригинални рукопис Христине Петровић, писан на енглеском језику, као и Стојимировићев превод.[6] Овај рукопис био је публикован у угледном енглеском часопису „The Fortnigtly Review" 1906 године.

Такође, током Другог светског рата објавио је низ новинских текстова о династији Обреновић, често цитираних у делима српских историчара који се баве овим периодом. У „Новом времену" објавио је текст под насловом *Драга Машин пре и после смрти*, поводом четрдесете годишњице од Мајског преврата.[7]

У оставштини историчара Драгослава Страњаковића, која се чува у Архиву Српске академије наука и уметности, налази се новински чланак под називом *Краљ Милан и краљица Наталија*, који је Стојимировић објавио на Ускрс, 25. априла 1943. године.[8] У овој оставштини налази се још један Стојимировићев новински чланак, под насловом Један непознати биограф кнеза Михајла, који је објављен у новинама „Српски народ".[9] Фонд Драгослава Страњаковића такође чува и Стојимировићев чланак објављен у „Времену" под насловом Краљ Милан и царевић Рудолф.[10]

У дневном листу „Обнова", поводом смрти краљице Наталије Обреновић, објављује текст *Краљица Наталија Обреновић*[11], који је

Сад, М. 13.426.

5 Како настају, како пропадају и како се губе историјски извори, Фонд Милана Јовановића Стојимировића, Рукописно одељење Матице српске, Нови Сад, М. 13.431.

6 Права истина о животу краљице Драге, Фонд Милана Јовановића Стојимировића, Рукописно одељење Матице српске, Нови Сад, М. 13.426.

7 М. Стоимировић-Јовановић, Драга Машин пре и после смрти, Ново време, Београд 13. и 14. јун 1943, стр.4.

8 Милан Стојимировић-Јовановић, Краљ Милан и краљица Наталија, 25. април 1943, Фонд Драгослава Страњаковића, Архив САНУ 14556/1494.

9 М.С. Јовановић, Један непознат биограф кнеза Михајла, Српски народ, Фонд Драгослава Страњаковића, Архив САНУ 14556/1494.

10 М. С. Јов., Краљ Милан и царевић Рудолф, Време, 27. јануар 1929, Београд, Фонд Драгослава Страњаковића, Архив САНУ 14556/1468.

11 Арсен Михаиловић, Историја бурног живота једне несрећне владарке – Краљица Наталија Обреновић, Обнова, 26, 28. и 29. јул 1941, Београд.

Краљ Милан Обреновић,
фотографија, вл. Историјски архив у Смедереву

имао три наставка и који је писао под псеудонимом Арсен Михаиловић.

Од изузетног значаја за историју и уметност дворске културе династије Обреновић јесте текст *Кнез Михаилова* ***Иванка***, објављен у листу „Самоуправа", у коме је исцрпно изнео низ јединствених информација о овом двору у Словачкој.[12] Текст је потписан Стојимировићевим псеудонимом Semendria. Важно је да се истакне да се у Народној библиотеци у Смедереву у Легату Леонтија Павловића такође чува Стојимировићев чланак о двору Иванка, куцан

12 Semendria, Кнез Михаилова Иванка, Самоуправа, 20. септембар 1936, бр. 178.

писаћом машином, који је заправо одговор Милану Кашанину, тадашњем управнику Народног музеја у Београду на питање које се све драгоцености налазе у Иванки.[13] Наиме, свестан значаја овог двора који је имао прилике да посети 1936. године, као и чињенице да треба сачувати вредне историјско-уметничке предмете који су се у њему у то време налазили, обратио се тадашњем управнику Народног музеја у Београду, господину Милану Кашанину, са апелом да се нешто учини на спасавању ових предмета.[14] У објављеном дневнику Милана Јовановића Стојимировића за период од 1936. до 1941. године такође је посебна пажња посвећена опису посете двора у Иванци.[15] Импресиониран уметничким делима и намештајем са грбовима Обреновића које је имао прилике да види у Иванци, своја размишљања закључио је речима: „Било ми је жао да пукнем што то није у неком нашем музеју."[16] Током ове посете Стојимировић је у двору Иванка упознао грофицу Boss-Waldeck, која је била у сродству са Јулијом Хуњади, супругом кнеза Михаила Обреновића, од које је добио на поклон фотографију са представом прославе поводом педесете годишњице од Таковског устанка под Таковским грмом 1865. године, а чији је аутор први српски фотограф и управник двора кнеза Михаила Обреновића Анастас Јовановић.[17] У доњем делу урамљене фотографије налази се аутограф Јулије Хуњади писан на немачком језику, који у преводу гласи: „Код овог дрвета кнез Милош је на Цветну недељу 1815. код села Таково развио заставу ослобођења, са речима: ‚Ево мене и ево сада рата с Турцима'."[18]

Књига Милана Јовановића Стојимировића *Силуете старог Београда* постала је незаобилазна литература истраживачима новије историје и историјских личности Србије, а пре свега Београда 19. и 20. века.[19] Прво издање објављено је 1971, године, затим 1987. и најзад 2008. године. Посебно поглавље овог књижевног бестселера посвећено је управо династији Обреновић.

Из Стојимировићевог Дневника за период од 1936. до 1941. године, који је из његовог фонда који се чува у Рукописном оде-

13 Легат Леонтија Павловића ЛН-1, Народна библиотека Смедерево.

14 Писмо Милана Кашанина М. С. Јовановићу, Фонд Милана Јовановића Стојимировића, инв. бр. 36.427, Рукописно одељење Матице српске Нови Сад.

15 Милан Јовановић Стоимировић, Дневник 1936-1941, Нови Сад 2000, 74,75.

16 Исто, 75.

17 Снежана Цветковић, Оставштина Милана Јовановића Стојимировића у Уметничком одељењу Музеја у Смедереву, 31, 75.

18 Леонтије Павловић, Смедерево у *XIX* веку, Смедерево 1969, 102.

19 Милан Јовановић Стојимировић, Силуете старог Београда, Београд 1971 (прво издање), Београд 1987 (друго издање), Београд 2008 (треће издање).

Краљица Наталија Обреновић, фотографија,
вл. Историјски архив у Смедереву

љењу Матице српске у Новом Саду објавила Матица српска, ишчитавамо које је све контакте остваривао и на који је начин долазио до чињеница, колико је службена путовања користио да посећује антикварнице и обилази знаменита места, односно како су настајале његове колекције и рукописи.[20] Поменимо познанство са Катарином Јовановић, која је била кћи славног Анастаса Јовановића,[21] унуком господара Јована Обреновића, Евелином Алексић од Мајне,[22] политичарем Ђорђем Генчићем,[23] обиласке антикварница у Румунији,[24] затим обилазак Клежана, где се чувају мошти капетана Мише Анастасијевића,[25] о Иванки је већ било речи.[26] За време

20 Милан Јовановић Стоимировић, Дневник 1936-1941, Нови Сад 2000.

21 Исто, 56.

22 Исто, 362–364.

23 Милан Јовановић Стојимировић, Ђорђе Генчић у: Силуете старог Београда, Београд 1987 (друго издање), 247–253.

24 Исто, 61.

25 Исто, 62.

26 Исто, 74,75.

Другог светског рата, 1943. године, ишао је у посету код Руже Орешковић, која је била дворска дама краљице Наталије, после чије смрти је живела у летњем двору династије Обреновић у Смедереву, а који је њена породица добила на поклон од краљице Наталије након Мајског преврата.[27]

Резултат овог неуморног труда Милана Јовановића Стојимировића да сачува вредне остатке прошлости од пропадања и заборава можда се најбоље огледа у збиркама Музеја у Смедереву, које почивају управо на његовој колекционарској пракси.[28] Низ предмета из ове оставштине се везује за династију Обреновић. У Етнолошком одељењу се чува ланена марамица кнеза Михаила Обреновића, машице за хватање жара и муштикла са камишем кнеза Милоша Обреновића, у Историјском одељењу свилена застава ношена на сахрани кнеза Милоша Обреновића, док се у Уметничком одељењу чувају портрети владара династије Обреновић, дела са представама владарске пропаганде и празника династије Обреновић.[29] Међу овим предметима посебно место има стилски писани сто кнеза Михаила Обреновића, као и портрет краља Милана у дрвеном раму са иницијалима и владарским грбом који је добијен на поклон од Ђорђа Генчића.[30]

Обиље података које је сакупио Милан Јовановић Стојимировић о династији Обреновић било је веома корисно и упутно многим истраживачима који су се овом темом бавили у некој од својих ширих или ужих студија везаних за нашу културну, историјску или политичку прошлост. Стојимировићева рукописна оставштина, као и његови текстови из периодике и литературе, послужили су многим нашим историчарима. Наведимо Драгослава Страњаковића,[31]Радоша Љушића,[32] Ану Столић,[33]Сузану Рајић,[34] као и теолога и историчара уметности Леонтија Павловића.[35]

27 Ружа Орешковић, Фонд Милана Јовановића Стојимировића, Рукописно одељење Матице српске, Нови Сад, М. 13.426; Снежана Цветковић, Вила династије Обреновић у Смедереву, Смедерево 2012.

28 Леонтије Павловић, Музеј и споменици културе Смедерева, Смедерево 1972, 12–16; Божидар Ковачевић, Предговор, у: Силуете старог Београда, Београд 2008, 10; Уздарје Милану Јовановићу Стојимировићу, група аутора, Смедерево 2002; Снежана Цветковић, Оставштина Милана Јовановића Стојимировића у Уметничком одељењу Музеја у Смедереву, Смедерево 2010.

29 Снежана Цветковић, наведено дело.

30 Исто.

31 Драгослав Страњаковић, Михаило и Јулија, Београд 1940.

32 Радош Љушић, Љубави српских владара и политичара, Београд 2001.

33 Ана Столић, Краљица Драга, Београд 2000.

34 Сузана Рајић, Александар Обреновић, владар на прелазу векова, сукобљени светови, Београд 2011.

35 Леонтије Павловић, Смедерево у *XIX* веку, Смедерево 1969.

MONS AUREUS

ДОБРО

Градимир Стојковић

ОСМИ МАРТ

Није да кукам и цмиздрим,
али је такво стање:
мој проблем захтева сасвим
детаљно разматрање.

За осми март тата, на пример,
то редовно чини мами.
А филмски шмекер уз исто
ували пољубац дами.

Још лакше то изгледа
кад пише у роману,
свеједно да ли то чине
по ноћи ил' по дану.

Мој проблем је теже врсте:
Кад цео свет буљи у мене
како да овај каранфил
донесем до Јелене?

За овај светски значајан датум нисам знао све тамо до пресељења у Панчево, до поласка у средњу школу. Све ми се чини да, колико ме сећање служи, тај се Дан жена у нас некако није ни прослављао тих педесетих година прошлог века. Бар не у Мраморку и Вршцу, у којима сам тих година одрастао.

У Панчеву сам одмах био врло упућен у прослављање овог државног празника СФРЈ. За осми март 1962. године начинио сам рецитал, па га је екипа рецитатора наше школе извела и у школи и потом у пошти панчевачкој, у којој је радила моја мајка Мирјана. Колико је то било значајно, нека говори податак да је, после нас, на прослави певао Цуне Гојковић.

Те године су биле безазлено романтичне, па сам имао обичај да својој девојци покаткад, долазећи на *рандес*, донесем макар једну ружу из врта моје мајке. Наравно, ружа би била скривена испод сакоа. Таман посла да ме сви виде како као мушка будала носим цвеће...

Тако смо видели да се ради у филмовима. Ми нисмо баш волели то да радимо, али наше девојке су, свакако, волеле да добијају цвеће.

Годинама потом, у куповини цвећа, па понекад и понеког „пригодног поклона" овај празник је заузимао значајно место у мом животу. Шансе није било да га прескочим, заобиђем, заборавим: на тај дан су пијаце, цвећаре и улице испред свих школа биле окупиране од стране баба, сељанки, Цигана и свих врста мувара и ваљатора који би продавали цвеће свих врста и облика – од кактуса и упарађених букета, преко саксија с љубичицама и мушкатлама, до вештачког поливинил-цвећа, које је било посебно атрактивно раних шездесетих, као хит осмомартовски.

У одраслом делу свог живота цвеће сам куповао и доносио и када није био осми март. Некако ми се чинило да је то увек била радост за жену којој доносим цвеће, а учинити радост њој радовало је и мене.

Напокон, овога пута, наместо цвећа, а чинећи, верујем, радост читалаштву, објављујем избор мени најдражих песама драгих ми песникиња.

Срећан празник!

Весна Алексић

ПРОЛЕЋНА ПЕСМА

Пролеће се прави важно,
све је смешно без разлога,
мислим да сам заљубљена
само не знам још у кога.

У нереду свеске, књиге,
јакне, шишке, пеге моје,
али, опет, све од јуче
одједном ми лепше стоје.

Због нечега у ваздуху,
бројим овце сненог трага,
ал' не вреди, баш ме хвата
несаница нека драга.

Пролеће се прави важно,
има за то и разлога:
сигурно сам заљубљена,
само не знам још у кога.

Мира Алечковић

БИЋЕ ЛЕПША ПЛАВА ПЕСМА

Када Ана буде већа,
биће лепша плава песма.
Биће небо плаво, плаво,
биће око светлуцаво,

биће плави сви видици
и равнице и планине
летеће на плавој птици
у свет снова, у даљине...

...тамо где је чека неко
ко ће Ану да заволи.
Није од ње он далеко,
за топлу је љубав моли,

за плаветно путовање
пуно маште, пуно снова,
кроз прозрачно меко грање,
нежна крила лептирова.

Расте Ана, биће већа,
биће лепша плава песма.
Биће небо плаво, плаво,
биће око светлуцаво.

Зорица Бајин Ђукановић

ПАХУЉИЦЕ И ДЕВОЈЧИЦЕ

Никад на земљу нису пале
две сасвим исте пахуљице,
и никада се нису родиле
две сасвим исте девојчице.

Пахуљице се увек разликују
за једну шару, макар црту косу,
а девојчице, макар за једну
пегицу на руменом носу.

Гордана Брајовић

ПЕСМА МОЈЕ ГРЛИЦЕ

Тај дечак је имао срце
велико као башта
волео је три девојчице
одједном.

Свашта, свашта, свашта.

Та девојчица је имала срце
и умела да прашта.
Волела је само тог дечака.

Свашта, свашта, свашта.

Мирјана Булатовић

ГАЗЕЛА

Сто педесет хиљада кола
дневно прође преко Газеле!
Мост зацвили каткад од бола.
Сви на другу обалу желе.

Шестсто хиљада точкова дневно
Газелина утаба леђа.
Понеко бесан закочи гневно,
отвори прозор, и мост врећа.

А мост ћути. Гледа у воду.
Подноси мирно све што га снађе.
Када возачи напокон оду,
увуче стомак, да прођу лаће.

Стојанка Грозданов Давидовић

СТАВИМ ПИТУ НА ПОЛИЦУ

Ставим питу на полицу
Миш се попне на столицу!

Дигнем питу – још полицу
Миш – столицу на столицу!

А ја – питу, па на врата!
Миш ме прати – изината!

Е, ал′ за њим иде – мачка...
И дебела и дугачка

Тачка.

Виолета Јовић

ОН МЕ НЕ ВОЛИ

Земља је округла
и ниједног угла
да се сакријем.

Притиска ме туга
и љутња
и хоћу све да разбијем!

Шта ми вреди што сам
најбоља у школи –
ОН
МЕ
НЕ ВОЛИ!

Милена Јововић

РЕКА У ХАЉИНИ ОД ЗВЕЗДА

Ноћ немирна плава
Док село спава
Завирује под стреху
У птичија гнезда
И облачи реку
У хаљину од звезда
Плива испод ива
Река крилата
Чује се кроз грање
Тихо шушкање
Хаљине од злата

Славка Петковић Грујичић

БАБИНЕ ЧАРАПЕ

Наша је баба чарапе плела
То је волела
Нас је волела
Да нам се нађу кад кошава дува
Плела их је као
Да стоноге обува
Јер чизма главу чува

Добрила Станимировић

ЈОШ ЈЕДАН ЧОВЕК

Јутрос, док Месец
за брда одлази
и зора рана
почиње да пуца,
још један човек
на свет долази,
још једно срце
на Земљи куца.

Гордана Тимотијевић

КАКО СЕ ГЛЕДА НЕБО

Небо се гледа тако што се сатима лежи у трави,
толико дуго да се све ружно на свету заборави.

Онда се отворе очи полако, полако,
и угледа се нешто што не види свако.

Најпре се види само небо плаво и бескрајно,
а затим нешто скривено и само теби знано.

Видиш кућу, оџак и облак дима,
мајку која те чека пред вратима.

Видиш јабуку која пред кућом цвета,
на небу видиш свој део света.

Више се не бојиш муње и грома,
у души носиш слику небеског дома.

ЕКСЛИБРИС
EX LIBRIS

Весна Петровић

БИБЛИОТЕКЕ ЗА ЧУВАЊЕ – БИБЛИОТЕКЕ ЗА КОРИШЋЕЊЕ

Заштита и чување библиотечких фондова је један од значајнијих послова у библиотекарству, коме код нас није посвећена довољна пажња. Програм заштите, базиран на благовременом откривању и утврђивању узрока оштећења појединих материјала, заштити и успоравању пропадања, треба да буде резултат координираног рада на регионалном и републичком нивоу. Резултат тога рада је објављивање препорука на основу којих ће свака библиотека израдити свој правилник или план о начинима заштите физичких, људских и информационих ресурса. Основни предуслов чувања, заштите и коришћења грађе за будућност је: осигуравање безбедности, одговарајући смештај колекција и њихово редовно одржавање.

Библиотекари су у обавези да примене технике и стратегије за дуготрајно чување грађе која им је поверена, док су читаоци у обавези да поштују норме правилног руковања књигом и осталом грађом коју су добили на коришћење.

Посао заштите библиотечке грађе не представља одвојен посао у библиотекама и одвија се у континуитету како при набавци књига, тако и при каталошкој обради и њиховој употреби. У циљу продужења века трајања једне публикације, треба: куповати књиге у тврдом повезу и контролисати их приликом преузимања од добављача. Уколико библиотека има средстава, публикације треба набављати у већем броју примерака, од којих се један чува. Координација плана набавке са библиотекама (јавне, школске и специјалне библиотеке) у окружењу даје добре резултате како у попуњавању фондова, тако и у његовој заштити... Велики проблеми у раду библиотека су крађе библиотечке грађе и невраћене књиге. У савременим и добро опремљеним библитекама постоје алармни уређаји који упозоравају да се незадужена књига износи, док је у нашим библиотекама најважнији облик заштите људски фактор. Отворен приступ фонду најтеже је заштитити, поготово ако нема видео-надзора. Атмосфера поверења и међу колегама и међу корисницима најбољи је облик заштите. Већи проблем су невраћене књиге, за којима се упорно трага, опомиње, позива, захваљује... Резултати свих ових акција су делимично успешни. Често, због крађа и невраћених књига, библиотеке остају без вредних издања која

се више не могу набавити. Сарадња са правним институцијама у циљу поврата имовине је неопходна и мора бити редовна.

Библиотека треба да има план информисања који јасним ставкама мора да упозна и запослене и кориснике са правилним руковањем библиотечком грађом. Поред тога, план информисања треба да овласти библиотекаре који брину о збиркама, контролишу магацине и раде са читаоцима да одлучују о: изузецима за изношење библиотечке грађе, о реорганизацији коришћења, о забрани фотокопирања, о прецизним премештањима грађе, о слању књига у књиговезницу или на рестаурацију. Посебну пажњу би требало обратити на послове око издавања књига (прецизна статистика, утврђен рок враћања, међубиблиотечка позајмица).

У активностима трајног чувања библиотечке грађе, осим библиотекара, учествују и крајњи корисници – читаоци. Они су дужни да поштују основне норме коришћења библиотечких фондова, са којима морају бити упознати приликом уписа у библиотеку. Посебно треба истаћи да је књига коју користе њима на располагању због правилног односа претходног читаоца и да ће и после њега исту књигу користити други у својим истраживањима или у слободном времену. Читаоци који схвате значај библиотечких фондова имаће и правилан однос према библиотеци и запосленима у њој.

Политика управљања библиотечком грађом мора јасно да дефинише њену величину, будући развој и сигурност. Пријем библиотечке грађе и његова циркулација од одељења обраде до одељења смештаја мора бити пропраћена одговарајућом документацијом и каталошком обрадом, јер је без тога књига изгубљена. Инвентарни број и каталошки запис су основни елементи препознавања власника.

Каталошки запис мора да буде информативан и исцрпан и у формалном и у стварном смислу, посебно за ретка и вредна дела. „Не треба да узалуд вадимо књигу за коју нам је добро урађен каталошки листић већ показао да нам не треба.” Библиотеке у Италији сачиниле су пројекат којим читалачкој публици дају на располагање скениране насловне странице и садржаје публикација, тако да се преко те информације може закључити да ли је књига потребна или не.

Организација смештаја књижних фондова у слободном приступу у већини наших јавних библиотека рађена је по УДК систему, који омогућава брзо и једноставно сналажење и запослених и читалаца. Полице на којима су смештене књиге морају имати и јасне ознаке, УДК број и његово значење.

Посебне збирке, стара и ретка књига, завичајна збирка, легати морају бити смештени у затворене полице, а на коришћење их даје искључиво библиотекар задужен за њихово чување и заштиту.

Мере заштите се могу поделити у четири групе: административно-техничке, превентивне, куративне и додатне. Њиховом комбинацијом се постиже: заштита од крађа и вандализма, успорава се процес старења материјала, умањује се деловање физичких, хемијских и биолошких узрока оштећења и планирају се услови заштите у случају елементарних непогода, ратова и сл.

Административно-техничке мере заштите подразумевају израду правилника о начинима коришћења грађе и простора библиотека, одређују правила понашања запослених и читалаца, дефинишу поступке у случају крађе, намерног оштећења и нередовног враћања позајмљених књига... Сви правилници морају бити у складу са законима о библиотечкој делатности, о заштити ауторског права, о издаваштву, о слободи приступа информацијама, о заштити националног блага...

Превентивне мере најсигурније су и најекономичније и подразумевају адекватну зграду, одговарајући смештај, правилно руковање и одржавање одговарајућих услова. Оне се спроводе свакодневним активностима: обрадом грађе, одржавањем фондова, чистоће у просторијама и вођењем рачуна о сигурности зграде.

Куративним мерама поправљају се оштећења која су настала природним пропадањем материјала, неправилним руковањем библиотечком грађом, ненамерним и намерним оштећењем публикација, неодговарајућим условима смештаја и разним оштећењима насталим штетним деловањем спољашњих фактора.

Додатне мере заштите подразумевају конзерваторске, рестаураторске мере појединих вредних књига и колекција и реформатирање и издвајање оштећених књига.

План заштите библиотечких фондова мора да предвиди координиран рад стручњака из различитих области (библиотекарства, конзервације) и разних служби сигурности и одржавања. Резултати рада објављују се као препоруке или смернице за чување и заштиту библиотечке грађе, а на располагању су свим типовима библиотека. Планирање и израда ових докумената изискује како анализу постојећег стања, тако и добро познавање међународних препорука и стандарда.

Пре него што се пређе на израду плана заштите, треба утврдити стварно стање у библиотекама, констатовати приоритете и одредити вредности појединих збирки и публикација. Сам документ (план заштите) може да има и додатне делове: пројекат зграда-

де, планове телефонских и рачунарских мрежа, листу приоритетних фондова и публикација...

Физички услови су основни и они прдестављају прву заштиту против утицаја времена, загађења, влаге и крађе. Ову групу услова чини и смештај грађе, јер, ако је правилан, продужава трајност публикације и докумената. При смештају мора се посебна пажња посветити свакој врсти грађе (књиге, новине, плакати, фотографије...). Неправилно руковање приликом обраде, смештаја и давања на коришћење може проузроковати разна оштећења (фотокопирање, увијање у ролну, пресавијање, излагање на изложбама...). Оштећења проузрокује и природна средина у којој је смештен књижни фонд: влага, температура, светлост, загађивачи ваздуха и штеточине.

Веома је битна и заштита библиотечке грађе која се излаже на изложбама. Задатак сваке изложбе је да привуче пажњу у циљу образовања и уживања. Осим ризика од крађе, материјал је изложен јачем светлу, те због тога бледи и појачава се његова киселост. Публикације из вредних колекција треба излагати кратко, а кад год је то могуће, оригинале треба заменити квалитетним копијама.

Реформатирање је пренос једног документа из једног формата у други, при чему се садржај не мења и копија мора да одговара оригиналу. Овај поступак заштите примењује се код оштећених докумената, који се не могу користити у оригиналном облику. Копија оштећене публикације може бити дигитална, штампана, фотокопирана, електронска или микрофилмована и користи се за широку употребу.

Поступак реформатирања је веома скуп, те би га требало планирати на националном нивоу. Поред израде трајне копије, могу се израдити и додатне, које могу бити: идентичне оригиналу, садржавати само основну информацију о публикацији, копије са минималним изменама у циљу боље употребе, копије које представљају увећани оригинал. Технике реформатирања су: фотокопирање, микрофилмовање и дигитализација. За јавне библиотеке је најпогоднија техника фотокопирања, мада се све више користи и дигитализација. Техника фотокопирања није типичан поступак у заштити, али је најекономичнији и у неким случајевима незамењив: када је оригинал оштећен, а садржај вредан чувања у истом облику (надокнађују се поједине странице или делови текста), код серијских публикација израда копијâ свезака које недостају, израда копијâ често коришћених материјала... Факсимил репродукција мора да има уочљиву информацију да је документ фотокопија и понекад треба навести да је оригинал у лошем стању...

Сажимање података омогућава лакши пренос и мањи простор за смештај, а примењује се на машински читљив текст, текст у облику слике, разне табеле и графиконе, фотографије, видео-слике... Компресивне документе могу развијати сви корисници интернета уз употребу софтвера за компресију и декомпресију.

Начин одржавања библиотечеке грађе регулисан је чланом 10 *Правилника о ближим условима за чување библиотечке грађе*: „Фонд књига треба чистити четири пута годишње (усисивачем, меком четком или сувом крпом), почев од највише полице."

Законом о библиотечкој делатности регулисан је период вршења ревизије, а Упутством, које је урадила Народна библиотека Србије, начин на који се ревизија спроводи. Ревизија се спроводи у свим библиотекама, а стварање база података олакшало је њено спровођење. Далеко већи проблем представља годишњи отпис књига, који је регулисан и старим *Стандардом*, а нови, који ће бити усвојен до краја године, предвиђа и могућност да се књига која се не користи више од три године може расходовати. Ако се приступи изради *Плана заштите*, треба прецизирати овај део библиотечког посла, или/и сачинити смернице са следећим ставкама: критеријуми за расход (оштећења која се не могу поправити, превелики број примерака истог наслова који се не користи довољно, задужења старија од три године...), како се евидентира отписана грађа, чување записника о отпису, сагласност за отписивање грађе (матичне библиотеке, Народна библиотека Србије и Библиотека Матице српске), рециклажа отписане грађе. Ове, јасно прецизиране ставке, омогућиле би да се избегне страх од погрешне процене и смањи отпор према овоме преко потребном послу. Многе библиотеке га избегавају и због смањења фонда, али је чињеница да је мањи, веома квалитетан и актуелан фонд више коришћен од великог фонда са много старих и дотрајалих књига. Начело одржавања колекција у Ифлиним смерницама даје јасно упутство: „Библиотечка збирка је динамичан извор. Она захтева стални прилив нове и отписивање старе грађе, да би се осигурало да стално буде релевантна за заједницу и на прихватљивом нивоу поузданости."

Код нас постоје само три документа која регулишу заштиту: *Закон о библиотечкој делатности*, *Правилник о противпожарној заштити*, *Правилник о билижим условима за чување библиотечке грађе*, где је заштита регулисана од 9. до 24. члана и садржи општепозната места о смештају, биолошкој и хемијској заштити библиотечке грађе и начинима њеног санирања... Секција за матичне библиотеке у 2007. години бавила се библиотечким фондовима и збиркама и израдила је следећа документа: *Смернице за набавку*

библиотечке грађе у народним библиотекама, Правилник о пријему и дистрибуцији библиотечке грађе добијене поклоном, Смеринце за вршење надзора над стручним радом библиотекара који раде у завичајним збиркама народних бибилиотека, Смернице за вршење стручног надзора над фондом серијских публикација у народним библиотекама. Она имају за циљ да усмере библиотекаре на правилан однос према библиотечкој грађи.

Питање заштите текућих фондова у јавним библиотекама треба систематски решавати што пре и израдити правила, смернице, правилник, односно неки документ који ће библиотекарима бити информатор о начинима заштите библиотечке грађе која им је поверена.

Литература

IFLA/UNESKO Смернице за развој јавних библиотека. Београд: Народна библиотека Србије, 2005
Билбија Биљана. *Основи библиотекарства*. Бања Лука: Српски глаС, 2004
Ђардуло Антонио. *Заштита и конзервација књига*. Београд: Народна библиотека Србије, 2005
Правилник о ближим условима за чување библиотечке грађе

Рашко Марковић

КАПИТАЛНА ИЗДАЊА НАРОДНЕ БИБЛИОТЕКЕ СРБИЈЕ – *СРПСКА БИБЛИОГРАФИЈА: ПЕРИОДИКА 1768–2005*

Још са почетком излажења периодичних издања настају и библиографски записи у њима, тако је Орфелин у *Славено-сербском маіазину* урадио попис књига објављених претходне године, „на корист српској младежи". Може се рећи да пописи литературе почињу са пописима црквених књига како би се сачувале као покретна имовина цркава и манастира.

Основа свакога научнога рада и сагледавања свих врста људске делотворности и резултата јесте статистички преглед ранијих постигнућа и њихова обрада. Наравно, то важи и за област издаваштва у свим видовима, било да се ради о књигама, листовима и часописима, музичким, ликовним или другим формама које се чувају, систематизују и описују ради одговарајуће презентације и подстицаја науке и уметности.

Пројекат израде *Српске библиоірафије іериодике 1768–2005.* усвојен је у Народној библиотеци Србије, на седници Одбора, 7. октобра 1988. године. Био је то израз тежње низа стручњака, појединаца, ка уклапању у светски ток перманентнога праћења издавачке делатности код нас. Без обзира на велике преокрете и периоде драматичне по сам опстанак, српске институције културе, као што су: Српска краљевска академија наука и уметности, Српска књижевна задруга, Народна библиотека Србије, Новинарско удружење, Друштво библиотекара Србије, Југословенски библиографско-информацијски институт, уредништва појединих гласила и појединци, дали су, ипак, велики допринос попису књига и периодичних публикација на српском језику, мада су их у том послу ометали и прекидали балкански ратови (1912–1913), Први светски рат (1914–1918), Други светски рат (1941–1945) и распад Југославије крајем 20. века, у коме је српски народ и језик изнова у дисперзији. Историјске околности доводе до дисконтинуитета у развоју, па и у библиографском раду. Овај пројекат који завршавамо сведочи о напору да се савлада велико закашњење условљено субјективним и објективним разлозима, како би се српска културна достигнућа учинила кооперативним са европском и другим културама.

Концепцијом *Српске библиоірафије* обухваћени су сви видови публикација према територијално-националном принципу. Ова-

кав принцип обезбеђује увид у културни допринос светској култури српског народа заједно са народностима на територији Србије. Према овом принципу библиографски су описиване серијске публикације издаване и штампане на територији Србије на српском и свим другим језицима и писмима. Затим, описане су периодичне публикације објављене било где у свету, а које су по карактеру српске према језику и садржини, или су намењене Србима као корисницима. У састав *Срйске библиоірафије йериодике* ушле су и граничне публикације које су саставни део библиографија других народа и држава, а које су по карактеру исто тако и српске. То су гласила која су излазила у Македонији, Словенији, Хрватској, Црној Гори, Босни и Херцеговини, а која су уређивали и издавали Срби и на српском језику, или су по намени српска те су саставни део ове *Библиоірафије*. Такође су описани наслови које су издавали наши исељеници у свету, до којих смо дошли на основу поузданих података.

Концепцијом је обезбеђена свеобухватност наслова српске периодике у свету, у периоду од првог српског гласила, а то је *Славено-сербскій маіазинъ*, у издању Захарија Орфелина у Венецији 1768. године, који је сачуван до данас, па до краја 2005. године. Као завршну узели смо 2005. годину зато што се надаље наслови описују и објављују у континуитету, у текућој *Библиоірафији Србије*, *Серијске йубликације*, која се ради у Народној библиотеци Србије на основу обавезног примерка од 2003. године и у оквиру текуће *Библиоірафије Сербике, Серијске йубликације.*

Грађа са преко 24 000 јединица подељена је у четири тома: I том А–Г; II том Д–К; III том Л–П; IV том Р–Ш; V том чине регистри кумулативно.

Основу за израду *Библиоірафије* чини фонд периодичних публикација у Народној библиотеци Србије, затим у Библиотеци Матице српске у Новом Саду. Коришћени су подаци из електронских и штампаних извора до сада нама познати и основани на виђеном узорку.

Први том садржи попис извора и литературу која је коришћена у библиографском опису. У напоменама су дати детаљни подаци о извору и литератури за сваки опис.

Поред **свеобухватности** која следује из концепције према којој су до сада у Народној библиотеци Србије прикупљена 24423 наслова, *Библиоірафија* има особит циљ да, као и сваки ретроспективни рад, буде **исцрпна**. Овим радом успостављамо континуитет праћења српских серијских гласила код нас и у свету, али исцрпност нисмо остварили. Стога, очекујемо нове сараднике ради допуна и приближавања циљу – **исцрпности**.

Ово капитално издање плод је рада Библиографског одељења, врсних сарадника из Одељења периодике НБС, Издавачкога сектора НБС, стручних консултаната, спољних сарадника, рецензената и чланова Одбора, као и многих зналаца широм света чији је рад сливан у описе појединих наслова кроз електронске записе. Капитална издања настају садејством великога броја људи, па је тако и овом приликом. Захваљујемо се свима на великој помоћи која нам је до сада пружена. Овим издањем створили смо основу за интензивнију и ширу сарадњу, коју очекујемо у циљу употпуњавања података о насловима, уредницима, издавачима и штампарима, а на радост знанога и незнанога нам корисника.

Јордан Ристић

БИБЛИОГРАФСКА ХРЕСТОМАТИЈА КАО СЛИКА СРПСКЕ КУЛТУРЕ И ТРАДИЦИЈЕ

(Проф. др Војислав Максимовић, *Библиографски и сродни огледи*, Матична библиотека, Источно Сарајево, 2012)

Стваралаштво Војислава Максимовића толико се раскрупњало и разгранало, од запажених песничких збирки, прозних књига завидне уметничке лепоте, језичких бравура, дубоких мисли и визионарског сагледавања трагичне стварности до научних огледа и критика о делима значајних српских духовних стваралаца и текстова у којима је дубље зашао у осветљавање научног феномена библиографије, теме којом се перманентно бави неколико деценија. У том великом стваралачком опусу Војислава Максимовића нашу пажњу заокупиће рукопис о библиографским и сродним текстовима који су у тесној вези са насловном темом. А тема није случајна, као што се у истраживањима ретко шта случајно догађа. Она је заправо једна од континуираних тема која у дужем периоду заокупља ауторово интересовање, па се с правом може устврдити да Војислав Максимовић овим рукописом у значајној мери и заокружује своја истраживања ове теме.

Имајући у виду да је теорија библиографије релативно нова духовна област којој недостаје темељни теоријски приступ, јединствено пописивање текстова, рад на овој врсти истраживања и деликатан је и сложен. Иако у новије време у нас има приличан број библиографија о одређеним личностима из уметничког и научног стваралаштва, а и из домена периодике, далеко смо од циља коме се тежи у овој научној области. И у самим нашим успешним библиографијама, барем у већини њих, нема праве вредносне оцене, изостаје најчешће адекватна теоријска компонента, а многе од њих немају доследну систематичност и друге елементе неопходне у научној апаратури, који ову врсту научне делатности подижу на виши ниво.

Књига *Библиографски и сродни огледи* Војислава Максимовића скреће пажњу на једну делатност која није најпопуларнија, која је неадекватно заступљена у науци и у којој још увек нема правог систематског приступа, а која је, без сумње, незаобилазна у научним истраживањима и заслужује озбиљнији теоријски и критички приступ. Текстови ове књиге стављају у жижу интересовања једну научну делатност недовољно присутну и помало неправедно

скрајнуту, која је дуго била у другом плану, а свакако недовољно истражену и афирмисану.

Поменута запажања могу се узети као претпоставке ауторовог подстицаја за вишедеценијско бављење овом делатношћу – најпре теоријским приступом тематици, а посебно практичним радом на одређеним пројектима са циљем да значајно помери истраживања у овој области стручног и научног рада. Војислав Максимовић није само започео једну, подвлачимо, значајну и недовољно истражену тему, неадекватно научно интерпретирану, већ је преданим радом досадашња сазнања о овој теми вишеструко продубио по ширини и дубини.

Књига *Библиоірафски и сродни оіледи* Војислава Максимовића компонована је у пет тематских целина, а чине је радови настали у периоду његовог посебног и дужег интересовања, сродни по тематици, у селективном избору аутора. Заједно чине композициону целину као генезу радова који вишеструко осветљавају ову значајну тему и стварају простор за њено дубље и комплексније истраживање.

У прво поглавље уврстио је текстове који представљају ауторов критички приступ значајним српским библиографијама, али су уједно и подсећање на делатнике чији је допринос овој врсти истраживања запажен или уочен у траговима, а који служе као корисна грађа за даља истраживања.

Прво поглавље, за које се може рећи и да је носеће у теоријском приступу библиографији, чине текстови који верификују одређена правила и системе, норме у библиографском истраживању, методе истраживања, попис или опис књига и других штампаних или рукописних текстова. Аутор се у овом поглављу бави текстовима који афирмишу стручне и стваралачке напоре који су претпоставка за рад на библиографији, значајно померајући поједностављене и превазиђене погледе, попут тврдњи да је она „врста помоћних или узгредних научних трагања" или схватања библиографије као стручне и научне форме која је „организовано знање о књигама у свим аспектима, било да су у питању књиге као физички објекти или као носиоци идеја". Војислав Максимовић библиографију види као „интегрални дио сваког научног рада, без обзира о којој је науци ријеч". Библиографија је, према текстовима овог поглавља и досадашњим ауторовим истраживањима, неизбежна у сваком научно-истраживачком раду; незаобилазан пут који води до суптилнијих научних сазнања и систематизовања података; она „постаје посредник између штампаног и писаног текста и његовог непосредног читача и корисника".

На примеру библиографије посвећене опусу књижевног критичара Јована Кршића Војислав Максимовић показује од каквог је значаја библиографија као научна дисциплина, ако се при њеној изради примене устаљени системи и утврђена научна методологија. Посебно место у овом поглављу заузима библиографија периодике, која, према ауторовом мишљењу, сени „тамна места наше културе". Зато јој посвећује значајну пажњу, разрађујући упутства за поделу и попис грађе која у сваком народу „представља огромно и немјерљиво духовно благо" и која обухвата све видове људског стваралаштва у науци и уметности; то је посао нимало лак ни једноставан, а који ангажује велики број библиографа, захтева тимски рад и за чију су реализацију потребна велика материјална средства.Теоријска сазнања аутор темељи на општим сазнањима, личном искуству и раду на пројекту „Просвјетине" библиографије, која је, по ауторовом суду, „солидан ослонац за писање историје овога веома значајног друштва за српски народ у цјелини, а посебно за онај западно од Дрине".

Ово поглавље сведочи и о незадовољавајућем укупном стању у српској библиографској пракси, проблемима у српској периодици, небризи и немару у овој области и уништеним листовима у ратовима 19. и 20. века. У овим текстовима аутор се бави и другим проблемима периодике за чије сређивање је, поред кадровског потенцијала и материјалних средстава, потребно и време. Он истиче запажене, ретко вредне примере у овој области, као што су: *Српска библиографија 1766–1850* Душана Панковића, *Српска библиографија за новију књижевност* Стојана Новаковића, допринос српској библиографији часописâ: *Летопис Матице српске*, *Стражиловo* (Нови Сад), *Бранково коло* (Сремски Карловци), *Отаџбина*, *Коло* и *Дело* (Београд), *Босанска вила* (Сарајево) и *Зора* (Мостар). Истиче допринос библиографији Захарија Орфелина, Лукијана Мушицког, Ђуре Даничића, Уроша Џонића и других, као и многих институција, попут: Матице српске, Друштва српске словесности – касније Српског ученог друштва, Српске краљевске академије и Српске академије наука и уметности, Београдског универзитета, универзитета у Новом Саду, Приштини, Нишу и Крагујевцу, Библиографског института Народне Републике Србије, Библиографског института ФНРЈ, Народне библиотеке Србије, Библиотеке Матице српске у Новом Саду, Српског просвјетног и културног друштва „Просвјета" на Палама, Народне и универзитетске библиотеке у Бањој Луци и других образовних институција које су дале несумњиви допринос развоју српске библиографије.

У другом поглављу аутор се бави библиографским радом Захарија Орфелина, Стојана Новаковића, наводећи имена личности као што су: Ђорђе Николајевић, Теодор (Тодор) Петрановић, Димитрије Милановић, Антун Казначић, Ђорђе Рајковић, Душан Ђермеков, Бранко Мушицки, Владимир Красић, Владимир Кречаревић, Љубомир Стојановић, Марко Малетин, Душан Панковић и других заслужних за развој библиографије у нас. У овом поглављу аутор исказује библиографско интересовање за дело Вука Ст. Караџића, а посебну пажњу посвећује делу *Стари српски записи и натписи* Љубомира Стојановића, капиталном пројекту српске науке и културе, незаобилазном за изучавање српске историјске и културне прошлости, али и српског језика и писма.

У трећој целини рукописа, коју чине *Основни токови досадашњег библиографског рада у Босни и Херцеговини*, од његових почетака до наших времена, аутор своја истраживања усмерава на личности које су, на овом простору и у овој области, остварилe запажене резултате или оставиле трагове. Посебно истиче Ђорђа Пејановића, јединствену личност широке културе и образовања, узорног библиографа, који је оставио велико дело трајне вредности.

Четврто поглавље Војислав Максимовић посветио је библиотекарском, педагошком и научном раду Љубинке Петрић Башовић, богате и свестране стваралачке личности задивљујуће енергије, угледне не само у библиотекарској струци БиХ већ и ондашње Југославије. Значајне странице овог поглавља посвећене су јубилеју српског библиотекарства у БиХ, и библиофилству – преданој љубави према књизи, најближој одредници овог појма.

Завршно поглавље аутор посвећује Српском просвјетном и културном друштву „Просвјета" у периоду 1902–2002, његовој улози, сведочењу у трагичној историји српског народа у 20. веку. Ово друштво је у потпуности делило судбину народа; окупило је најзначајније српске интелектуалце, прекаљене националне прегаоце, угледне људе са задатком да поправе положај српскога народа и допринесу његовом општем културном, духовном и просветном уздизању. Поред бројних делања у свим сегментима друштвеног и политичког живота, чинило је то и школовањем српских ђака изван БиХ, штампањем *Календара* и кроз многе друге форме богатог рада.

Поменути радови ни привидно не могу да изгледају мозаично и фрагментарно, већ су грађа структурирана тесном везом по тематици и сродности. Чине је пет целина у рукопису, остварајући компактну целину и научну систематичност, што је израз ауторовог великог научног искуства и мисаоне концентрације. Ако знамо

да се овако велика тема, посебно овако широка и још увек недовољно проучена, до краја не може исцрпно обрадити, истражити, те се оставља велики простор истраживачима за њено дубље и свестраније осветљавање, и онда са доста поуздања можемо рећи да поменута књига представља спис не само значајан но је и велики продор у изучавању и научном утемељењу поменуте теме. Књига, аналитичко-синтетичким приступом, продубљује досадашња истраживања, унапређује овај важан сегмент научне делатности и заокружује једну велику и значајну тематску област.

Библиографска истраживања овог аутора значајан су научни допринос унапређењу дисциплине која у нас далеко заостаје за европским и светским истраживањима. Војислав Максимовић и у овим текстовима потврђује да је истраживач и аналитичар јаке опсервације, истанчаног нерва и смисла за синтезу грађе. Његова књига, уз то, има свакако и образовни и васпитни значај; њени текстови су слика српске културе и традиције, они су представљање наше баштине у нас и свету.

Ову својеврсну библиографску хрестоматију библиографи и други научни истраживачи неће моћи да заобиђу, јер у њој, поред изоштреног критичког суда, научне систематичности и методолошких прилога овој делатности, има и узорних примера солидно урађених библиографија. Књига *Библиоірафски и сродни оіледи* Војислава Максимовића је избор текстова снажних по дубини приступа, великих по захвату и свестранијем аналитичко-синтетичком приступу, завидне језичке свежине и лепоте језика којим се исказује прави смисао и одговорност у обради библиографских тема.

CIP – Каталогизација у публикацији Народна библиотека Србије, Београд
82+7+3
MONS Aureus : часопис за књижевност, уметност и друштвена питања / главни и одговорни уредник Драган Мрдаковић. – Год. 1, бр. 1 (2003)– . – Смедерево (Карађорђева 5) : Народна библиотека Смедерево, 2003– (Смедерево : Newpress). – 23 cm
Четири пута годишње
ISSN 1451–3846 = Mons Aureus
COBISS.SR–ID 111007500